МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Навчально-методичний посібник

Укладач О. В. Нагайчук

Умань
2024

УДК 37:331.4(075.8)
О-64

Рецензенти:

Азізов Т. Н., доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Коберник О. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Садовий М. І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету інженерно-педагогічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 3 від 25 жовтня 2023 р.)

Організація безпечного освітнього середовища: навч.-метод. посіб. / О-64 МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. О. В. Нагайчук. – Умань : Візаві, 2024. – 194 с.

Навчально-методичний посібник містить курс лекцій з дисципліни «Організація безпечного освітнього середовища», питання для самоконтролю, практичні (професійно-орієнтовані) завдання.

Посібник буде корисним для керівників закладів освіти з метою організації безпечного освітнього середовища у мирний та воєнний час, та педагогічним працівникам для проведення заходів з метою профілактики випадків смертей та травмування учасників освітнього процесу під час мирного та воєнного стану, для підвищення обізнаності щодо дій під час повітряної тривоги, раптових обстрілів, ризиків від вибухонебезпечних предметів і формування навичок правильної поведінки в умовах цих загроз.

Для здобувачів третього (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти (аспірант) Освітньої програми: Освітні, педагогічні науки; для здобувачів другого рівня вищої освіти (магістр) освітньої програми:Управління закладом освіти.

УДК 37:331.4(075.8)

© Нагайчук О. В., уклад., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 7

Змістовий модуль 1. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У МИРНИЙ ЧАС

ТЕМА № 1. Теоретичні основи організації безпечного освітнього середовища в системі освіти України 9
1. Декларація про безпеку закладів освіти, Міжнародне гуманітарне право. 9
2. Законодавчо-нормативна база України по створенню безпечного освітнього середовища. 11
3. Безпечне освітнє середовище: ознаки, принципи, умови, критерії…..... 11
4. Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС). 15
5. Особливості організації безпечного освітнього середовища у Новій українській школі. 18
6. Алгоритм розв`язання питань безпечного освітнього середовища на різних рівнях. 21

ТЕМА № 2. Система управління охороною праці в галузі освіти 26
1. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти 26
2. Організація служби охорони праці в закладах освіти 27
3. Організація роботи з охорони праці в системі Міністерства освіти і науки України 31
4. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти 42

ТЕМА № 3. Організація охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах освіти України 46
1. Навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління МОН України 47
1.1. Інструктажі з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності 52
2. Устаткування, утримання та організація навчально-виховного процесу . 56
2.1. Основні приміщення 57
2.2. Природне та штучне освітлення 60
2.3. Повітряно-тепловий режим 63
2.4. Вентиляція та опалення 64

2.5. Водопостачання та каналізація 65
2.6. Обладнання основних приміщень 67
3. Організація навчально-виховного процесу 69
4. Охорона праці у навчально-виробничих майстернях 71
4.1. Вимоги до навчальних і навчально-виробничих майстерень 72
4.2. Вимоги до освітлення, опалення й вентиляції 74
4.3. Обладнання і матеріали 77
4.4. Заходи безпеки під час проведення занять у навчально-виробничих майстернях 79
4.5. Індивідуальні захисні пристрої 81

ТЕМА №4. Нещасні випадки та професійні захворювання в закладах освіти 83
1. Попередження нещасних випадків в закладах освіти 83
а. Перелік нормативних документів з питань охорони життя і здоров'я вихованців, запобігання усіх видів дитячого травматизму 87
2. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань у працівників освіти 89
3. Втома у працівників на об'єктах галузі освіти 91
4. Травматизм вчителів та учнів в школі та побуті 94

ТЕМА № 5. Вимоги пожежної безпеки до закладів системи освіти України 100
1. Правила пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України 100
1.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки 101
2. Вимоги пожежної безпеки до утримання території, будівель, приміщень та споруд, евакуаційних шляхів і виходів 104
3. Загальні вимоги пожежної безпеки до інженерного обладнання 106
4. Електроустановки 108
5. Вимоги до утримання технічних засобів протипожежного захисту 109
6. Вимоги пожежної безпеки до приміщень різного призначення, що належать до системи освіти України 111
7. Пожежна безпека під час проведення культурно-масових заходів 115
8. Навчання з питань пожежної безпеки в закладах системи освіти України 117
9. Порядок дій учасників освітнього процесу у разі виникнення пожежі. 119

Змістовий модуль 2. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ТЕМА № 6. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану 122
1. Закони та звичаї війни. 122
2. Обов'язки керівників шкіл щодо створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. 124
3. Безпечний фізичний простір для перебування учнів та працівників. 126
3.1. Партнерство з батьками. 129
3.2. Антибулінгова політика 129
4. Адаптаційні заходи для учнів з числа внутрішньо-переміщених дітей. ... 130
5. Способи організації освітнього процесу під час війни. 131

ТЕМА №7. Евакуація закладів освіти 136
1. Дії учасників освітнього процесу під час сигналу «Повітряна тривога».. 136
1.1. Протоколи безпеки для учнів різного віку щодо правил поводження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі /укритті. 138
1.2. Речі першої необхідності. 139
2. Порядок укриття та правила поведінки учасників освітнього процесу в захисних спорудах. 142
2.1. Основні вимоги до будівель (споруд, приміщень), які використовуються для укриття як споруди подвійного призначення та найпростіші укриття. 142
2.2. Завдання та обов'язки керівників закладів освіти щодо організації укриття учасників освітнього процесу. 143
2.3. Обов'язки посадової особи, відповідальної за обслуговування захисної споруди, найпростіших укриттів. 144
2.4. Основні вимоги щодо обладнання, експлуатації та утримання в готовності до прийому укриваємих найпростіших укриттів (підвальних приміщень). 145
2.5. Порядок заповнення захисних споруд і правила перебування в них. ... 146
3. Правила евакуації для адміністрації. 147
4. Правила евакуації для вчителів. 149
5. Правила евакуації для учнів і батьків. 150

ТЕМА №8. Алгоритм дій під час раптових обстрілів 153
1. Дії під час артилерійського (мінометного) обстрілу 153
2. Дії під час ракетно-бомбового удару 158
3. Дії під час обстрілу запалювальними зарядами 161
4. Дії під час хімічної атаки 163

5. Дії під час ядерного удару 164
5.1. Якщо ядерний вибух застав вас на вулиці……164
5.2. Якщо ядерний вибух застав вас у приміщенні……..166
5.3. Якщо ядерний вибух застав вас у дорозі……...167
5.4. Якщо ваша дитина під час ядерного вибуху – у школі або садочку……..167
5.5. Вимоги до укриття адаптованого для перебування там в умовах ядерної небезпеки……168
5.6. Рекомендації щодо йодопрофілактики……...173
5.7. Алгоритм дій, якщо під час радіаційної аварії вам потрібно буде вийти з укриття……....174
5.8. Як безпечно харчуватися та пити воду під час радіаційної аварії чи після ядерної атаки……...174
5.9. Застосування «брудних бомб»: небезпека, способи порятунку.....175
5.10. Перша допомога постраждалому від ядерної зброї……175

ТЕМА №9. Протимінна безпека та мінно-вибухові травми……..178
1. Небезпечні території 178
2. Модель правильної поведінки з вибухонебезпечними предметами 180
3. Мінно-вибухові травми. 181
3.1. Кровотечі на кінцівках 182
3.2. Кровотечі на тулубі 185
3.3. Кровотечі голови та шиї..... 187

ПРАКТИЧНІ (ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ) ЗАВДАННЯ…….190

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……191

.

ВСТУП

Українське суспільство сьогодні перебуває у стані чергової кризи, що пов'язана із багатьма чинниками. Найбільш психотравмуючою обставиною сьогодення є повномасштабні військові дії Росії на території України. Ці фактори підвищують напруженість та нестабільність не тільки у державі, а і вдумках та діях дорослих та дітей.

Війна завдала серйозні негативні наслідки всім сферам діяльності, в тому числі і освіті. За таких засад постало важливе питання: як правильно та безпечно організувати освітній процес в Україні в умовах воєнного стану? З огляну на важливість вирішення цього питання, в основі актуальності тематики цього курсу знаходиться розкриття специфіки організації безпечного освітнього середовища в Україні в умовах війни.

Керівники закладів освіти та педагоги України тримають свій освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід, переосмислюють роль освіти, її ціннісні складники та беруть на себе новий рівень відповідальності.

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. Якщо здобувачі освіти не можуть безпечно відвідувати школу чи університет, то їхнє право на освіту не реалізується повною мірою. Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у школі – одне з найважливіших завдань для директора. Особливу увагу слід приділяти дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах та/або страждають від жорстокого поводження. У свою чергу до педагогів висуваються вимоги психологічної компетентності відповідно до професійного стандарту за професіями.

Зважаючи на те, що велику частину свого часу здобувачі освіти проводять саме у освітньому закладі, і в шкільному середовищі, діти вчаться контактувати, конкурувати, створювати групи за вподобаннями, взаємодіяти із несхожими і вирішувати конфліктні ситуації, виникає

нагальна потреба не тільки у задоволенні базових життєвих потреб, а й у формуванні необхідних навичок для конструктивної, здорової взаємодії. Від того, які будуть створені умови для соціального розвитку особистості, профілактики булінгу (цькування) та формування способів особистісної взаємодії, залежить розвиток особистості майбутнього громадянина. Не секрет, що останнім часом в освітньому просторі досить часто зустрічаються психотравмуючі фактори, які прямо чи опосередковано впливають на фізичне та психічне здоров'я особистості. Тому створення безпечного і здорового середовища є надзвичайно важливою місією освітнього закладу.

У свою чергу держава не залишається осторонь у вирішенні цього питання і програма дій Кабінету Міністрів України передбачає створення у кожній школі до 2025 року сприятливого освітнього середовища. На сьогодні в Україні система освіти є реальною структурою в державі, яка виробляє механізми безпеки та здоров'я дітей. Як свідчить світовий досвід розвинутих країн, в системі освіти на першому місці в діяльності закладу має бути безпека та здоров'я дитини, а за ним і високий рівень знань дитини. У системі освіти мають зосередитися на впровадженні «Національної Стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі».

У складних реаліях сьогодення кожен на своєму місці має докласти максимум зусиль для створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.

Змістовий модуль 1. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У МИРНИЙ ЧАС

Тема №1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

1. Декларація про безпеку закладів освіти, Міжнародне гуманітарне право.
2. Законодавчо-нормативна база України по створенню безпечного освітнього середовища.

2.1. Нормативні документи на які необхідно опиратися під час створення безпечного освітнього середовища (слайд)

3. Безпечне освітнє середовище: ознаки, принципи, умови, критерії
4. Кодекс безпечного освітнього середовища (КБОС).
5. Особливості організації безпечного освітнього середовища у Новій українській школі
6. Алгоритм розв`язання питань безпечного освітнього середовища на різних рівнях.

1. Декларація про безпеку закладів освіти, Міжнародне гуманітарне право

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. Якщо здобувачі освіти не можуть безпечно відвідувати школу чи університет, то їхнє право на освіту не реалізується повною мірою. **Закон збройного конфлікту** (також відомий як **«Міжнародне гуманітарне право»)** визнає важливість забезпечення освіти для дітей під час збройного конфлікту, пропонуючи конкретні заходи захисту дітей та визнаючи, що освітні установи є звичайними цивільними об’єктами і не можуть бути цілями нападу у випадку, якщо вони не перетворені на військові об’єкти.

«Освітні… установи повинні розглядатися як нейтральні і, таким чином, оберігатися і захищатися воюючими сторонами …Однакова ступінь поваги та захисту повинна виявлятися до …освітніх …установ як у мирний час, так і в часи війни».

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право захищає навчальні заклади від ураження вогнем, теперішня ситуація в Україні та у світі вказує на те, що потрібно максимально забезпечувати безпеку закладів освіти під час збройного конфлікту.

У 2015 році ООН розробило Декларацію про безпеку закладів освіти, Україна приєдналася до неї 20 листопада 2019 року та стала сотою країною, яка

підтримала положення цього документа. Станом на 2022 рік Декларацію підписало 109 кран, серед яких немає Росії.

Сьогодні ж в Україні ця країна-агресор розглядає заклади освіти як об'єкти для обстрілів. За інформацією Міністерства освіти і науки України, станом кінець травня 2023 року, 3267 закладів освіти в Україні частково пошкоджені через бомбардування та обстріли з боку росії. З них 261 — повністю зруйновані.

Міжнародне гуманітарне право вимагає від сторін конфлікту вживати заходів для запобігання наслідкам атак. Враховуючи, що школи та університети є цивільними об'єктами, сторони збройного конфлікту повинні зробите все можливе для того, щоб:

а) уникнути розміщення військових об'єктів в межах або поблизу густонаселених районів, де можуть знаходитися заклади освіти;

б) прагнути евакуювати цивільне населення, окремих цивільних осіб та цивільні об'єкти, що перебувають під їх контролем, з районів, розташованих поблизу військових цілей;

в) вжити інші необхідні заходи для захисту закладів освіти, що перебувають під їх контролем, від небезпек, спричинених військовими операціями.

Ці правила мають важливе значення для закладів освіти. Перетворення школи чи університету на військовий об'єкт (наприклад, використання їх у якості казарми) наражає їх на загрозу атак зі сторони супротивника, які, відповідно до законів збройного конфлікту, вважатимуться законними. Розташування військових об'єктів (наприклад, складу зброї) поблизу школи або університету також збільшує ризик того, що вони можуть випадково постраждати під час атак, метою яких є довколишні військові об'єкти; відповідно до законів збройного конфлікту, такі атаки вважатимуться законними.

Згідно з *Четвертою Женевською конвенцією* держава-окупант повинна у співпраці з національними та місцевими органами влади, «сприяти нормальній роботі всіх установ, які займаються доглядом та освітою дітей».

Згідно *II Додаткового протоколу, чинного під час збройних конфліктів не міжнародного характеру,* однією з «фундаментальних гарантій» має бути можливість отримання дітьми освіти, яка відповідає побажанням їхніх батьків.

Присутність учасників освітнього процесу (дітей, студентів, викладачів, тощо) на території закладів освіти не повинна використовуватися для прикриття військових об'єктів або операцій

Ряд положень Міжнародного законодавства в сфері прав людини гарантує студентам, та всім працівникам освітньої галузі право на життя, особисту свободу та безпеку. Згідно з *Конвенцією про права дитини*, у всіх діях щодо дітей, незалежно від того здійснюються вони державними чи приватними установами соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, пріоритетом мають бути найкращі інтереси дитини. Кожна дитина має право на освіту.

2. Законодавчо-нормативна база України по створенню безпечного освітнього середовища

У свою чергу наша держава не залишається осторонь у вирішенні цього питання і програма дій Кабінету Міністрів України передбачає створення у кожній школі до 2025 року сприятливого освітнього середовища.

Президент України затвердив *Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі* до 2024 року. Мета Національної стратегії – сформувати безпечні, комфортні та здорові умови навчання в закладах освіти, освітнє середовище, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки.

Згідно з «Положенням про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 1669 від 26.12.2017 року: «Керівник закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу згідно із законодавством про охорону праці, цим Положенням; не дозволяє проведення освітнього процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов»; «викладач, учитель, класовод, куратор групи, класний керівник, вихователь є відповідальним за збереження життя і здоров'я здобувачів освіти».

Під час перебування дітей у закладі освіти відповідальність за життя та здоров'я дітей покладається на керівника та інших працівників закладу освіти.

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (стаття 137) та за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (стаття 136).

3. Безпечне освітнє середовище: ознаки, принципи, умови, критерії

Суспільство очікує від школи не лише статусу освітнього ресурсу, а й простору розвитку та співпраці як усередині, так і з зовнішнім світом. Сучасне

освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе. Аби дійти розуміння безпечного освітнього середовища, слід означити, що є освітнім середовищем загалом.

Середовище школи — це місце, де зустрічаються і взаємодіють не лише учні та вчителі, а й батьки, мешканці району, гості школи відбуваються не лише уроки, цікаві зустрічі, свята та концерти, але й лекції, семінари, тренінги тощо діють відкриті лабораторії та майстерні у різних галузях науки, мистецтва й технологій.

Такі негативні явища серед учнівської молоді, як насильство, булінг та кібербулінг, секстинг тощо, не можуть не турбувати громадськість, освітян та батьків.

Логічно, що виникає потреба створити безпечний освітній простір у закладі освіти, щоб захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників.

Для школярів несприятливі впливи середовища зумовлюють:

- появу складних ситуацій у міжособистісному спілкуванні
- конфлікти з батьками, друзями, вчителями
- непорозуміння з оточенням тощо
- прояви психологічного та емоційного насильства:
- ігнорування приниження погрози недоброзичливе ставлення тощо
- дію несприятливих чинників, пов’язаних із навчанням.

Вітчизняні та закордонні науковці й практики *трактують освітнє середовище*, як: частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку виховний простір, що формує особистість.

Відповідно до пункту 1 частини першої Закону України «Про повну загальну середню освіту» *безпечне освітнє середовище* − сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також

унеможливлюють вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин (Закон України, 2017).

На основі цього можемо зробити висновок, що ***безпечне освітнє середовище*** – це середовище, що забезпечує безпечні умови навчання та праці, комфортну міжособистісну взаємодію, сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти, педагогів та батьків; відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання, дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» немає через різні підходи до розуміння його сутності. Йдеться про *три аспекти цього поняття*. Так, дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних з питанням *психологічної безпеки освітнього середовища*, вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості. Зокрема, до психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести:

- конфлікти у стосунках вчитель – учень, учень – учень, учень – батьки тощо;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції між однолітками;
- надмірна вимогливість педагогів тощо.

Якщо взяти до уваги *екологічний аспект безпеки освітнього середовища,* то тут варто звернути увагу на дослідження С. Совгіри, яка під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи»

Не менш важливим є й *інформаційна частина безпеки освітнього середовища,* яка через застосування інформаційно- комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище виокремлюють: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо.

Отже, безпечне освітнє середовище забезпечує: наявність безпечних умов навчання та праці комфортну міжособистісну взаємодію, сприяючи емоційному благополуччю учнів, педагогів та батьків відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

4 ознаки безпечного освітнього середовища:

1. *Якість міжособистісних взаємин, які визначають*:

- позитивні чинники:

довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність.

- негативні чинники:

агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність.

2. *Захищеність в освітньому середовищі* — оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.

Часто жертвами насильства стають певні категорії дітей, зокрема ті, які:

– мають фізичні недоліки, особливості зовнішності та (або) поведінки страждають від хвороб;

– мають низький рівень інтелекту та труднощі в навчанні;

– відчувають страх перед школою;

– мають погані соціальні навички або не мають досвіду життя в колективі («домашні діти»).

Щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважають насильством, але як мінімізувати ризики та небезпеки і створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного довкілля. Це можливо лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків.

3. *Комфортність в освітньому середовищі* – оцінка емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів — емоційного вигорання, і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку є серйозною загрозою психічному здоров'ю особистості.

4. *Задоволеність освітнім середовищем* — задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні її самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей.

Основна характеристика процесу взаємодії учасників освітнього середовища — це особистісно-довірливе спілкування, відсутність якого спричиняє досить негативні наслідки, як-от:

- емоційний дискомфорт
- небажання висловлювати свою точку зору, думку
- негативне ставлення до себе
- втрата особистої гідності
- небажання звертатися по допомогу
- ігнорування особистих проблем і труднощів інших дітей та дорослих
- неуважність до прохань і пропозицій.

Які принципи передбачає безпечне освітнє середовище?

5 принципів безпечного освітнього середовища

Принцип домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих.

Принцип регіональної специфіки передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району).

Принцип комплексності оцінки небезпек (ризиків), що задає методику оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів.

Принцип міні-макса, що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення.

Принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи, як соціального інституту в цілому.

Робота над створенням освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед, це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці.

4. **Кодекс безпечного освітнього середовища**

Нині функціонування освітніх закладів регулюється значною кількістю нормативних документів державного, обласного та районного рівнів, які охоплюють різні сфери їхньої діяльності: навчальну, виховну, методичну, адміністративну, фінансову, господарську тощо. Кожен з них, у свою чергу,

покликаний максимально допомогти педагогічним працівникам сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, учням у комфортних умовах оволодівати важливими для майбутнього життя знаннями, а батькам бути активними учасниками навчально-виховного процесу.

Не оминули нормативні документи і питання безпеки учасників освітнього процесу. Проте, на жаль, питання, які вони охоплюють, стосуються лише педагогічних працівників. Водночас, як засвідчує практика, у документах часто бракує інформації щодо процедури втручання у випадках фізичної, психологічної чи соціальної загрози для учнів, вчителів, батьків і персоналу школи. Специфіка місцевості, де розташований навчальний заклад, контингент учнів, матеріально-технічна складова закладу роблять освітнє середовище кожної школи особливим, з неповторним освітнім дизайном, який потребує індивідуальних підходів і практичних рішень. Відповідно, і в питаннях реагування на специфічні ризики та загрози під час навчально-виховного процесу будуть присутні відмінності, які не завжди прописані в існуючих нормативних документах.

Тому одним з варіантів компенсувати прогалини, які зустрічаються в системі захисту та безпеки особистості у навчальному закладі, є створення та запровадження Кодексу безпечного освітнього середовища (КБОС).

Уже напрацьовано позитивний закордонний досвід створення у закладах освіти подібних внутрішніх документів, де прописано правила закладу задля популяризації безпечного освітнього середовища.

Кодекс безпечного освітнього середовища — це внутрішній документ закладу освіти, що регулює діяльність закладу щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку, та визначає способи підтримання та втручання в ситуації, загрозливі життю, здоров'ю та благополуччю особистості.

У КБОС визначають критерії фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної безпеки учнів, відповідно до яких і розробляють конкретні дії, визначають заходи, процедури, що допоможуть учасникам освітнього процесу у випадках ризиків та загроз. У КБОС чітко прописують: дії, що стосуються захисту дітей від загроз, ризиків під час перебування у закладі, рекомендації з забезпечення комфортних умов життєдіяльності учнів та вчителів.

Положення КБОС розроблюють усі учасники освітнього процесу — учні, педагоги і батьки — тобто враховуючи потреби і визначаючи обов'язки кожної групи. Основні завдання КБОС:

- виявити чинники, що перешкоджають безпеці учасників освітнього процесу
- відпрацювати систему узгоджених поглядів і уявлень учнів, педагогів,

психологів, батьків на освітнє середовище школи

- обґрунтувати умови організації безпечного освітнього середовища та вимоги (критерії) до його ефективної організації для кожного учасника освітнього процесу
- скласти мінімальну та доступну програму навчання для учнів, педагогів, батьків
- сформулювати конкретні рекомендації учням, педагогічним працівникам, адміністрації школи, батькам щодо організації безпечного середовища в закладі освіти.

Орієнтовний перелік тем для навчання учнів:

• Як протистояти тиску та відстоювати власну позицію.
• Моя поведінка в конфлікті/небезпечній ситуації.
• Як будувати стосунки з однолітками.
• Правила безпеки в Інтернеті.
• Вчимося розуміти один одного.
• Як адаптуватися до нових умов/незнайомої ситуації.
• Насильство. Як його уникнути?
• Взаєморозуміння – гарантія твоєї безпеки.
• Маніпуляції та захист від них.
• Для чого потрібна конкуренція в групі?
• Вчимося довіряти один одному.
• Безпечна школа. Маски булінгу.
• Конфлікт і взаємодія.

Орієнтовний перелік тем для навчання батьків:

• Булінг у школі: як діяти батькам?
• Школа, батьки, діти – як сформувати взаємини?
• Безпечний Інтернет.
• Як спілкуватися з власною дитиною? (Мистецтво ефективного спілкування з дитиною).
• Попередження насильства, жорстокості в сім'ї або дитинство починається з любові.
• Як правильно подолати свою та чужу агресію?
• Методи позитивної дисципліни.
• Як навчитися довіряти власній дитині або поговоримо про довіру.
• П'ять шляхів до серця дитини.
• Поняття безпеки. Безпека освітнього середовища.

Орієнтовний перелік тем для навчання вчителів:

• Цькування у школі: як лікувати клас від булінгу.

• Особливості підтримки дітей і їхніх сімей у ситуації домашнього насильства.

• Законодавство з питань протидії насильству над дітьми.

• Як уникати конфліктів з учнями?

• Педагогіка партнерства.

• Як подолати агресію учнів?

• Як згуртувати/здружити колектив?

• Майстерність педагогічного спілкування.

• Безпечне освітнє середовище.

• Принципи захисту особистих даних учнів, їх зображень

Якщо ж усі визначені у КБОС вимоги виконуватимуться, тоді навчальний заклад стане безпечним місцем, де будь-яка ризикована, небезпечна ситуація швидко виявляється та вживаються необхідні заходи для захисту особистості від фізичних, психологічних і соціальних ризиків та загроз.

5. Особливості організації безпечного освітнього середовища у Новій українській школі

Школа має стати противагою суспільству, яке «молиться на технології і проповідує суцільне споживання». Її завдання – допомогти дітям усвідомити сенс і цінності життя. Школа має стати адвокатом дітей за всього розмаїття і складності їхніх характерів. Педагогіка покликана вказувати дітям шляхи, ставши на які, вони навчаться бути відповідальними, розвинуть у собі самостійність і незалежність (Чернова, 2021).

Президент України затвердив Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі до 2024 року. Мета Національної стратегії – сформувати безпечні, комфортні та здорові умови навчання в закладах освіти, освітнє середовище, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки.

Створюючи безпечне освітнє середовище в НУШ, необхідно враховувати фактори, що впливають на нього:

1. Існуючі в закладі міжособистісні відносини. Частоту проявів негативних емоційних стосунків та позитивних.

2. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу.

3. Комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу. Нерозвиненість системи психологічної допомоги в

освітній установі може призвести до неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку створить серйозну загрозу психічному здоров'ю особистості.

4. Задоволеність освітнім середовищем:

–задоволення базових потреб дитини у:

- допомозі та підтримці;

–збереженні та підвищенні її самооцінки;

–пізнанні та діяльності;

–розвитку здібностей і можливостей.

Серед пріоритетів Нової української школи – радість пізнання як провідний фактор розвитку особистості дитини. Тому навчання має відбуватися на основі особистісно-орієнтованого, компетентнісного, комунікативного, діяльнісного підходів на інтегровано-предметній основі.

Основними перевагами НУШ є:

1. Розвиток емоційного інтелекту і критичного мислення.
2. Формування комунікативної компетентності.
3. Соціалізація дитини.
4. Адаптаційно-ігрова діяльність.
5. Немає авторитарного тиску з боку вчителя.
6. Формування ставлення до вчителя як до старшого друга.
7. Свобода і дисципліна гармонійно поєднані.
8. Вміння працювати в команді.
9. Дружнє оточення та інші переваги (Впровадження концепції Нової української школи в середній освіті, 2021).

Основна перевага, яку відзначають і педагоги, і батьки, це те, що діти вчаться працювати в команді і брати відповідальність на себе.

Особливо важливо забезпечувати право вибору, бо це стимулює і прояви самостійності і перші спроби відповідати за власні дії та вчинки. А безпечне освітнє середовище надає простір для розвитку можливостей, а також заохочує учнів до самовизначення. Концепція НУШ передбачає формування спільних цінностей. Дані цінності рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи, і містять 24 основні риси і чесноти. Дані риси визнали пріоритетними понад 50 країн світу. Цими рисами є: творчість, допитливість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, мужність, наполегливість, чесність, енергія, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, здатність прощати, скромність, розсудливість, самоконтроль, оцінка краси, вдячність, оптимізм, гумор та віра.

Кожна дитина приходить з сім'ї, де присутні також власні цінності, тому до них важливо ставитися з повагою, обговорювати з усіма учнями та визначати спільні, які ляжуть в основу дій як учнів, так і дорослих – вчителів та батьків (Пономаренко, Воронцова, Сакович, 2020).

Можна багато говорити про дотримання дисципліни та правил, але якщо ці правила незрозумілі дитині чи вони не є її надбанням, то виконувати їх вона буде частіше всього примусово. НУШ по-іншому підходить до вироблення правил та їх дотримання. Правила розробляються самими учнями разом з педагогом. Дані правила слугують дороговказами щодо відповідної поведінки. Вони створені для убезпечення дітей, а також для захисту їх прав та свобод. Дітям варто розуміти, що правила створені для захисту людей. Діти повинні знати, що правила скоріше регулюють право поведінки, ніж забороняють певні дії.

Таким чином, освітнє безпечне середовище в Новій українській школі складається з ролі педагога у формуванні психологічно безпечного середовища; забезпечення права вибору; формування спільних цінностей; розвитку відповідальності; участі дітей в організації освітнього середовища.

На основі аналізу теоретичних підходів до визначення безпечного освітнього середовища як педагогічної категорії, безпечне освітнє середовище – це середовище, що забезпечує безпечні умови навчання та праці, комфортну міжособистісну взаємодію, сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти, педагогів та батьків; відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання, дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу. Основними характеристиками освітнього середовища як педагогічного феномена є: спеціальна організація специфічної педагогічної діяльності, взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу, інтегративність і варіативність.

Головною метою освітнього закладу є формування у дітей та дорослих компетентностей, пов'язаних із здатністю до безпечної взаємодії у освітньому процесі, а також захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків та дорослих (батьків, опікунів або працівників закладів освіти). В процесі реформування системи освіти, важливим кроком є побудова безпечного освітнього простору та формування готовностей розв'язувати конфлікти.

Отже, незважаючи на те, що проблеми, пов'язані зі створенням освітнього середовища, займають важливе місце в історії вітчизняної педагогічної науки, процес проектування освітнього середовища є недостатньо вивченим, а визначення його потенціалу для розвитку творчої особистості

здобувача освіти та професійного самовдосконалення учителів школи практично нереалізованим через відсутність методики забезпечення цього процесу.

Форми та методи створення безпечного освітнього середовища полягають у використанні інструментів для підвищення функціонування ефективності контакту із працівниками закладу освіти. Також важливо відмітити такі форми, як проведення педагогічних нарад з даної проблеми, проведення психологічних, соціологічних досліджень та результати їх обговорення, складання плану дій на розбудову безпечного освітнього середовища, упровадження нових підходів до проведення уроків, які полягають у «живому» спілкуванні між учнями та учителем.

За результатами дослідження, у рамках побудови безпечного освітнього середовища, важливим аспектом є створення позитивної культури в закладі освіти, яка полягає у особливостях: атмосфери довіри, співпраці, здатності делегувати управління іншим членам педагогічного колективу забезпечує побудову міцного фундаменту.

Дослідження рівня задоволеності учнями шкільним життям показало проблемні місця розвитку позитивного клімату: є певна проблема у створенні умов для розвитку здібностей учнів. І хоча в останні роки робота педколективу була спрямована на залучення школярів до розробки проєктів, участі у заходах різної спрямованості, маємо певний відсоток дітей, які взагалі не бажають проявляти себе в жодному напрямку. Часто саме цей контингент учнів стає або булерами, або жертвами. Тому подальшу роботу необхідно буде планувати із цим контингентом учнів.

Виявлена проблема безпечного та грамотного користування гаджетами та інформацією із різних джерел. Тому вбачаємо важливим включення батьків у процес комунікації зі своїми дітьми з питань безпеки інформаційного простору.

6. Алгоритм розв`язання питань безпечного освітнього середовища

1. На державному рівні цей процес забезпечується своєчасним та миттєвим законотворчим реагуванням на освітні виклики, що постають в умовах воєнного стану. Зокрема, 20 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України що додержавних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану». Він створює умови для відновлення якісного та безпечного освітнього процесу в умовах воєнного стану. Державні гарантії педагогічним і науково-педагогічним працівникам визначає нова стаття 57 Закону України «Про освіту».

На сайті МОН у вільному доступі зібрано матеріали, з допомогою яких педагоги зможуть підготуватись до роботи, організувати освітній процес у нових умовах - «Сучасне довкілля під крилами захисту».

Відкрито дитячий онлайн-садок НУМО з відеозаняттями для дітей віком від 3 до 6 років (ЮНІСЕФ разом із МОН України). Всі випуски доступні до перегляду на YouTube-каналах МОН та ЮНІСЕФ і на платформі MEGOGO. Цей проєкт є платформою, на якій батьки та педагоги зможуть знайти розвивальні матеріали у відкритому доступі.

Також для використання у роботі є корисними такі матеріали:

- поради з надання першої психологічної допомоги людям, які пережили кризову подію;
- поради від експертів ЮНІСЕФ «Як підтримати дітей у стресових ситуаціях»;
- інформаційний комікс для дітей «Поради від захисника України»;
- хрестоматія для дітей дошкільного віку «Моя країна – Україна з національно-патріотичного виховання.

Матеріали для дітей дошкільного віку постійно оновлюються та поповнюються на сайті МОН.

2. На регіональному та місцевому рівнях вирішення окреслених питань покладається на засновників ЗДО та місцеві органи управління освіти, що полягають у:

- забезпеченні матеріально-технічних умов для надання якісних освітніх послуг;
- зарахуванні до ЗДО дітей раннього та дошкільного віку з числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання;
- залученні донорів з метою мобілізації фінансових та інших ресурсів із різних джерел для реалізації соціально та освітньозначущих неприбуткових проєктів, що спрямовані на захист дітей під час воєнного стану та у повоєнний час;
- налагодженні партнерства з громадськими, неурядовими організаціями щодо надання підтримки вихованцям із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із числа внутрішньо переміщених осіб, а також дітям, які живуть у місцях, розташованих на лінії зіткнення населених пунктів, пережили та переживають травматичні події різного характеру, як-от: розлука з рідними та близькими; тривале очікування звістки про рідну людину, телефонної розмови, зустрічі з рідною людиною; втрата близьких; ночівля у бомбосховищі під час обстрілів; переселення (переїзд), адаптація до нових умов життя тощо;

- організації підвищення кваліфікації та фахової підтримки педагогів з урахуванням сучасних реалій:

- організація дистанційного навчання педагогів ЗДО на курсах підвищення кваліфікації (далі — КПК) за затвердженим графіком із запланованим початком і реєстрацією та подовженням терміну завершення, що дає змогу здобувачам освіти у пролонгованому режимі виконати навчальний план з урахуванням реальних подій в професійній діяльності (призупинення освітньої діяльності в ЗДО; влаштування і допомога громадянам із числа внутрішньо переміщених осіб; волонтерська діяльність, тощо) і власному житті (переміщення на безпечну територію і погіршення побутових умов; тимчасова відсутність зв'язку, Інтернету тощо);

- гнучкий розклад, цілодобовий доступ до освітньої платформи, вільний вибір часу роботи з матеріалами на дистанційному курсі та порядку виконання залікових робіт;

- визначення періодів підведення підсумків навчання в групах здобувачів і поступове надання свідоцтва про підвищення кваліфікації тим, хто успішно завершив навчання;

- доступність консультування здобувачів викладачами інституту протягом пролонгованого періоду;

- створення КПК за освітньою програмою «Педмінімум» для надання освітніх послуг педагогічним працівникам, які не мають фахової освіти, але здійснюють освітню діяльність і замінюють педагогів, які вибули з різних причин;

- навчання за освітніми програмами за другою спеціалізацією (фаховий модуль), для роботи за сумісництвом на посаді вихователя і керівника гуртка;

- організація постійно-діючого консультаційного пункту з питань надання психологічної допомоги педагогам і батькам у роботі з дітьми щодо особливостей в освітній діяльності і взаємодії в існуючий ситуації та стресовому стані;

- створення сторінки на сайті КДО «За мир в Україні» з питань надання допомоги педагогам (https://mkkdo.jimdofree.com/).

3. На локальному рівні ЗДО мають стати осередками, які дають змогу дітям отримувати не лише знання та практичні вміння для життя, а й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти.

У зв'язку з тим, що в частині регіонів України зберігається загроза для життя та здоров'я мирних мешканців, а в більшості регіонів по кілька разів на день оголошується повітряна тривога, більшість ЗДО тимчасово призупинили

освітній процес. Наразі, частково відновлюють роботу заклади, які знаходяться на більш безпечній території. Освітній процес у них здійснюють очно, з використанням дистанційних форм роботи та у змішаному форматі.

Першочерговими завданнями ЗДО у воєнний час є:

- налагодження ефективної комунікації учасників освітнього процесу;
- відновлення освітнього процесу;
- зарахування до закладу дітей раннього та дошкільного віку із числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання;
- організація освітнього процесу в ЗДО для всіх дітей;
- своєчасне надання керівником ЗДО запиту до засновника щодо наявності проблем і можливих шляхів їх вирішення;
- створення у ЗДО безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу;
- створення умов для підвищення фахового рівня педагогічних працівників щодо організації освітнього процесу за дистанційною та змішаною формами організації освітнього процесу й надання педагогічної підтримки дітям раннього та дошкільного віку, у тому числі й з особливими освітніми потребами, їхнім батькам;
- здійснення інформаційної підтримки та психологічного супроводу учасників освітнього процесу;
- здійснення співпраці з інклюзивними ресурсними центрами (далі - ІРЦ);
- застосування інструментів управлінської діяльності для вирішення надзвичайних ситуацій.

В умовах війни педагогічні працівники мають бути готовими, спроможними повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім’ям, які виховують дітей раннього та дошкільного віку. Саме тому питання *організації безпечного освітнього середовища посідає ключове місце.*

В умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім’ями, педагогами, що дає змогу встановити швидкий обмін інформацією, мобільність зворотного зв’язку.

У процесі організації комунікації учасників освітнього процесу, а також з метою покращення адаптації громадян із числа внутрішньо переміщених осіб із зон активних бойових дій працівники ЗДО мають надавати підтримку інформаційну, методичну, консультативну тощо дітям та їхнім сім’ям:

- сприяти організації комунікації дітей та їхніх батьків з іншими членами громади;

- створювати безпечний соціально-освітній простір;
- адаптувати освітній процес в умовах війни з урахуванням ситуацій, що склалися;
- добирати форми і методи взаємодії між учасниками освітнього процесу відповідно до конкретної ситуації кожного;
- володіти інформацією щодо ресурсного забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційної роботи;
- володіти навичками організації та проведення онлайн-заходів;
- налагоджувати комунікацію з учасниками освітнього процесу в телефонному режимі, через листування електронною поштою тощо.

Запитання для самоконтролю:

1. Коли і ким було роблено Декларацію про безпеку закладів освіти. Скільки країн її підписало? В якому році Україна приєдналась до Декларації про безпеку закладів освіти?
2. Які вимоги висунуто до сторін збройного конфлікту Міжнародним гуманітарним правом (Законом збройного конфлікту) стосовно закладів освіти.
3. Перерахуйте закони, які входять у законодавчо-нормативну базу України по створенню безпечного освітнього середовища.
4. У чому полягає мета Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі?
5. Назвіть нормативні документи, на які необхідно опиратися під час створення безпечного освітнього середовища?
6. Що таке безпечне освітнє середовище, згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту»?
7. Охарактеризуйте три аспекти безпечного освітнього середовища.
8. Розкрийте чотири ознаки безпечного освітнього середовища.
9. Назвіть 5 принципів безпечного освітнього середовища.
10. Яке призначення Кодексу безпечного освітнього середовища?
11. Хто розробляє положення Кодексу безпечного освітнього середовища?
12. Які особливості організації безпечного освітнього середовища у Новій українській школі?
13. Назвіть алгоритм розв`язання питань безпечного освітнього середовища на державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.
14. Які першочергові завданнями ЗДО у воєнний час?

Тема № 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

1. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти
2. Організація служби охорони праці в закладах освіти
3. Організація роботи з охорони праці в системі Міністерства освіти і науки України
4. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти

1. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти

Охорона праці в галузі – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності працівника у процесі трудової діяльності в даній галузі.

Управління охороною праці в галузі – це підготовка, прийняття та реалізація рішень по здійсненню організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення здоров’я та працездатності працівника у процесі трудової діяльності в даній галузі.

Відповідно до ***Закону України "Про охорону праці"*** (ст. 31), ***державне управління охороною праці в Україні здійснюють***: 1) Кабінет Міністрів України (КМУ); 2) Державна служба України з питань праці (Держпраці); 3) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; 4) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Система управління охороною праці в галузі (СУОПвГ) – це сукупність органів управління підприємством галузі, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність щодо здійснення завдань і функцій управління з метою забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці, запобігання травматизму та профзахворювань, а також додержання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці. СУОПвГ є складовою частиною загальної системи керування підприємством, установою.

Управління охороною праці підприємства або установи в цілому здійснює роботодавець, а в підрозділах (цехах, відділах, службах) керівники або головні фахівці. Координує всю цю діяльність *служба охорони праці (СОП)*.

Основні складові СУОПвГ підприємства: *1)* ***зовнішні органи***

управління охороною праці (КМУ, міністерства та відомства, Держпраці, виконавча дирекція Фонду соціального страхування України, місцева держадміністрація, профспілки) видають для підприємства законодавчі і нормативно-правові акти, розпорядження й ін. документи, та одержують від підприємства звітну документацію; 2) ***суб'єкт управління охороною праці на підприємстві*** (роботодавець, СОП, керівники структурних підрозділів та допоміжних служб, комісія з питань охорони праці) одержує інформацію про стан охорони праці щодо ***об'єкту управління*** (виробнича діяльність працівників, технологічні процеси, виробниче устаткування, будівлі та споруди) та розробляє й впроваджує заходи і засоби охорони праці на підприємстві (організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, соціально-економічні, метрологічні, нормативно- методичні, інформаційні, навчальні).

До ***основних функцій управління охороною праці в галузі*** належать: 1) прогнозування і планування робіт з охорони праці, їх фінансування; 2) організація та координація робіт з охорони праці; 3) облік показників, аналіз та оцінка стану умов і безпеки праці; 4) контроль за станом охорони праці та функціонуванням СУОПвГ; 5) стимулювання роботи по вдосконаленню охорони праці.

Основні завдання управління охороною праці в галузі: 1) навчання працівників безпечним методам праці та пропаганда питань охорони праці; 2) забезпечення безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд; 3) нормалізація санітарно-гігієнічних умов праці; 4) забезпечення працівників засобами індивідуального захисту; 5) забезпечення оптимальних режимів праці та відпочинку працівників; 6) організація лікувально-профілактичного обслуговування працівників; 7) професійний добір працівників з окремих професій; 8) удосконалення нормативної бази з питань охорони праці.

Функція СУОПвГ щодо організації та координації робіт передбачає формування органів управління охороною праці на всіх рівнях управління і всіх стадіях виробничого процесу, визначення обов'язків, прав, відповідальності та порядку взаємодії осіб, що приймають участь у процесі управління, а також прийняття та виконання відповідних рішень.

2. Організація служби охорони праці в закладах освіти

В закладі освіти з кількістю працюючих 50 і більше осіб керівник створює службу охорони праці відповідно до Типового положення, що затверджується Державною службою України з питань праці. Якщо кількість

працюючих менше 50 осіб функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку, з кількістю працюючих менше 20 осіб для виконання функцій служби охорони праці можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку. Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо керівникові закладу.

Служба охорони праці закладу освіти створюється для організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі праці. Керівник закладу освіти повинен розробити Положення про службу охорони праці, що має відповідати НПАОП 0.00-4.21-04 "Типове положення про службу охорони праці" (в редакції від 14.04.2017). Працівники служби охорони праці не можуть бути притягнуті до виконання функцій, не передбачених Законом України "Про охорону праці" та Положенням про службу з охорони праці. За своїм посадовим становищем та умовами оплати праці керівник служби охорони праці прирівнюється до керівників основних виробничо-технічних служб закладу.

У закладі освіти повинна бути нормативна, розпорядна, звітна й облікова ***документація з питань охорони праці***.

Нормативна документація: закони, норми, правила, типові положення.

Розпорядна документація: накази, розпорядження, положення, інструкції.

Звітна документація: форми офіційної статистичної звітності.

Облікова документація відбиває всю діяльність по охороні праці вона включає журнали, переліки, графіки, протоколи, плани, схеми. Уся документація повинна зберігатися в службі охорони праці в належному стані, зручному для користування, при необхідності або у випадку контролю органами державного нагляду.

Служба охорони праці закладу освіти виконує такі основні функції: 1) опрацьовує ефективну цілісну систему управління охороною праці, сприяє удосконаленню діяльності у цьому напрямку кожного структурного підрозділу і кожної посадової особи; 2) складає разом зі структурними підрозділами закладу, установи, організації комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також розділ "Охорона праці" у колективному договорі; 3) проводить для працівників вступний інструктаж з питань охорони праці.

Служба охорони праці закладу освіти організовує: 1) забезпечення

працюючих правилами, стандартами, нормами, положеннями, інструкціями та іншими нормативними актами з охорони праці; 2) паспортизацію робочих місць щодо відповідності їх вимогам охорони праці; 3) облік, аналіз нещасних випадків, професійних захворювань і аварій; 4) підготовку статистичних звітів закладу, установи, організації з питань охорони праці; 5) розробку перспективних та поточних планів роботи закладу щодо створення безпечних та нешкідливих умов праці; 6) пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці; 7) підвищення кваліфікації та перевірку знань посадових осіб з питань охорони праці; 8) заслуховування на засіданнях ради закладу, виробничих нарадах звітів керівників структурних підрозділів з питань створення здорових і безпечних умов праці і проведення навчально-виховного процесу, стану травматизму, виконання заходів колективного договору або угоди з охорони праці; 9) розслідування нещасних випадків, які сталися під час навчально-виховного процесу відповідно до Положення про порядок розслідування нещасних випадків у навчально- виховних закладах; 10) проведення обов'язкових медоглядів працюючих.

Служба охорони праці закладу освіти бере участь у: 1) розслідуванні нещасних випадків з працюючими; 2) формуванні фонду охорони праці закладу і розподілі його коштів; 3) роботі комісій з питань охорони праці закладу; 4) роботі комісії з введення в дію завершених будівництв, реконструкції або технічного переозброєння об'єктів, відремонтованого або модернізованого устаткування; 5) розробці положень, інструкцій, інших нормативних актів про охорону праці, що діють в межах закладу; 6) роботі постійно діючої комісії з питань атестації робочих місць за умовами праці; 7) розглядає листи, скарги, заяви працюючих з питань охорони праці; 8) надає методичну допомогу керівникам структурних підрозділів закладу в розробленні заходів з питань охорони праці; 9) розглядає факти наявності виробничих ситуацій, небезпечних для життя чи здоров'я працівників або для людей, які їх оточують, і навколишньогоприродного середовища.

Служба охорони праці навчального закладу контролює: 1) дотримання чинного законодавства, міжгалузевих, галузевих та інших нормативних актів, виконання працівниками посадових інструкцій з питань охорони праці; 2) виконання приписів органів державного нагляду, пропозицій та подань уповноважених трудових колективів і профспілок з питань охорони праці, використання за призначенням коштів фонду охорони праці; 3) відповідність нормативним актам про охорону праці машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, технологічних процесів, засобів протиаварійного, колективного та індивідуального захисту працюючих; 4) своєчасне

проведення навчання та інструктажів працюючих, контролю та перевірки знань з питань безпеки життєдіяльності посадових осіб, які виконують роботи підвищеної небезпеки, а також дотримання вимог безпеки при виконанні цих робіт; 5) забезпечення працюючих засобами індивідуального захисту, лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, миючими засобами, санітарно-побутовими приміщеннями і організацію питного режиму; 6) надання працівникам передбачених законодавством пільг і компенсацій, пов'язаних з важкими та шкідливими умовами праці; 7) використання праці неповнолітніх, жінок та інвалідів згідно з чинним законодавством; 8) виконання заходів, наказів, розпоряджень з питань охорони праці, а також заходів щодо усунення причин нещасних випадків і аварій, які визначені в актах розслідування.

Спеціалісти служби охорони праці мають право: 1) представляти заклад в державних та громадських установах при розгляді питань з охорони праці; 2) безперешкодно у будь-який час відвідувати структурні підрозділи закладу, установи, організації; 3) зупиняти роботу виробництв, дільниць, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва у разі порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працюючих; 4) одержувати від посадових осіб необхідні відомості, документи і пояснення з питань охорони праці; 5) перевіряти стан безпеки, гігієни праці в структурних підрозділах і об'єктах закладу; 6) видавати керівникам перевіреного структурного підрозділу, об'єкта обов'язковий до виконання припис за формою згідно з додатком до Типового положення про службу охорони праці; 7) вимагати від посадових осіб недопущення до роботи працівників, які не пройшли медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань з охорони праці, не мають допуску до відповідних робіт або порушують нормативні акти про охорону праці; 8) порушувати клопотання про заохочення працівників, які беруть активну участь у підвищенні безпеки та поліпшенні умов праці.

Працівники служби охорони праці закладів, установ, організацій освіти несуть персональну відповідальність за: 1) невідповідність прийнятих ними рішень вимогам чинного законодавства з охорони праці; 2) невиконання своїх функціональних обов'язків, передбачених Положенням про службу охорони праці та посадовими інструкціями; 3) недостовірність та несвоєчасність підготовки статистичних звітів з охорони праці; 4) низьку якість проведеного ними розслідування нещасних випадків при проведенні навчально-виховного, виробничого процесу.

3. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в системі Міністерства освіти і науки України

Згідно Наказу МОН України "Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти" № 1669 від 26.12.2017, дія якого поширюється на заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної, спеціалізованої, фахової передвищої, вищої освіти та заклади післядипломної освіти, установи, що належать до сфери управління МОН України незалежно від форм власності і підпорядкування, встановлюється ***єдина система організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу*** (учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів та працівників закладів освіти), а також визначаються обов'язки керівників та посадових осіб щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов навчання, утримання і праці, запобігання травматизму.

Освітній процес – система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів), система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності і відповідальність за загальний їх стан в закладах освіти покладається персонально на їх керівників. Заклади освіти у своїй діяльності з організації роботи з охорони праці керуються законодавством про охорону праці, міжгалузевими і галузевими нормативно-правовими актами з охорони праці. Загальне керівництво і відповідальність за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в МОН України покладається на державного секретаря МОН.

Міністерство освіти і науки:

1) забезпечує виконання покладених на нього завдань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності відповідно до Кодексу цивільного захисту України, Законів України "Про освіту", "Про охорону праці", нормативно-правових актів, координує і контролює загальний стан роботи з охорони

праці в галузі, діяльність закладів освіти щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, утримання і праці; 2) проводить єдину науково-технічну політику з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, впровадження системи стандартів безпеки праці, направлених на забезпечення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу; 3) створює службу охорони праці МОН України відповідно до Типового положення про службу охорони праці (одночасно може створювати службу безпеки життєдіяльності, яка поєднує роботу служб пожежної, радіаційної безпеки та виконує ін. функціональні завдання з питань безпеки життєдіяльності), яка безпосередньо підпорядковується державному секретарю МОН; 4) забезпечує опрацювання, прийняття нових, перегляд і скасування нормативно-правових актів з охорони праці, видає накази, інструкції з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, здійснює контроль за їх виконанням; 5) забезпечує функціонування системи управління охороною праці в закладах освіти; 6) передбачає внесення до освітніх програм та підручників питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 7) здійснює контроль за станом охорони праці в закладах освіти; 8) здійснює контроль за наданням установлених пільг особам, що залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки, забезпеченням спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту працівників закладів освіти відповідно до законодавства; 9) забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах освіти; 10) один раз на 3 роки організовує в установленому порядку навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності керівників, спеціалістів, працівників галузі, які є членами комісії з перевірки знань у закладах освіти; 11) організовує і проводить колегії, наради, конференції, виставки, громадські огляди з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 12) здійснює постійний зв'язок з ін. органами виконавчої влади та громадськими об’єднаннями щодо запобігання травматизму серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти; 13) при настанні під час освітнього процесу нещасних випадків вживає заходів, передбачених Положенням про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах; 14) укладає угоду з ЦК Профспілки працівників освіти і науки України з включенням розділу щодо поліпшення умов і безпеки праці та навчання; 15) бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Відповідальними за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в департаментах (управліннях) освіти і науки обласних,

районних, міських державних адміністрацій, управліннях освітою органів місцевого самоврядування ***є їх керівники***.

Департаменти (управління) освіти і науки обласних, районних, міських державних адміністрацій, управління освітою органів місцевого самоврядування:

1) здійснюють керівництво і контроль за організацією роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах освіти, безпосередньо їм підпорядкованих; 2) створюють службу охорони праці, одночасно можуть створювати службу безпеки життєдіяльності, яка поєднує роботу служб пожежної, радіаційної безпеки та виконує інші функціональні завдання з питань безпеки життєдіяльності; 3) забезпечують функціонування системи управління охороною праці в закладах освіти; 4) забезпечують виконання нормативно-правових актів з питань охорони праці в закладах освіти та відповідних приписів органів державного нагляду за охороною праці; 5) надають необхідну допомогу щодо створення безпечних умов проведення освітнього процесу в закладах освіти, систематично заслуховують їх керівників про стан роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 6) тимчасово призупиняють або забороняють освітній процес у закладах освіти, а також роботи в небезпечних для життя і здоров'я умовах, призначають повторну перевірку знань працівників з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 7) один раз на 3 роки здійснюють навчання та перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності керівників закладів освіти, їх заступників, фахівців відділів (управлінь) освіти, педагогічних працівників та інших працівників закладів освіти; 8) забезпечують заклади освіти нормативно-правовими актами з питань охорони праці; 9) здійснюють контроль за наданням пільг особам, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах, забезпечують їх спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту; 10) здійснюють контроль за дотриманням норм і правил з охорони праці в трудових об'єднаннях здобувачів освіти, своєчасним навчанням, проведенням інструктажів і перевіркою знань з питань охорони праці керівників цих об'єднань; 11) забезпечують проведення дозиметричного контролю в закладах освіти шляхом укладання договорів з відповідними службами згідно із законодавством; 12) не дозволяють залучення здобувачів освіти до господарських робіт і виробничої практики без обстеження робочих місць, забороняють проведення робіт, які негативно впливають на здобувачів освіти та працівників закладів освіти і стан довкілля; 13) здійснюють постійний зв’язок з органами виконавчої влади та громадськими об’єднаннями щодо запобігання травматизму серед здобувачів освіти та

працівників закладів освіти; 14) перед початком навчального року, а також періодично протягом навчального року оцінюють технічний стан обладнання та устаткування навчальних приміщень закладів освіти; 15) визначають базові (опорні) заклади освіти щодо створення безпечних і нешкідливих умов навчання, утримання і праці; 16) здійснюють контроль за проведенням інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності здобувачів освіти та працівників закладів освіти; 17) здійснюють затвердження посадових інструкцій керівників закладів освіти з обов'язковим блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 18) організовують проведення атестації робочих місць за умовами праці; 19) щороку розробляють організаційно- технічні заходи щодо поліпшення стану охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладах освіти; 20) систематично розглядають на колегіях, засіданнях звіти керівників закладів освіти про стан охорони праці, безпеки життєдіяльності; 21) при настанні під час освітнього процесу нещасних випадків вживають заходів, передбачених Положенням про порядок розслідування нещасних випадків.

При організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти посадові особи виконують наступні обов'язки.

Керівник закладу освіти (ректор, директор, завідувач):

1) є відповідальним за створення безпечних умов освітнього процесу, не дозволяє проведення освітнього процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов; 2) створює в закладі освіти службу охорони праці, безпеки життєдіяльності, яка безпосередньо підпорядковується йому; призначає відповідальних за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладі освіти та визначає їх функціональні обов’язки, забезпечує функціонування системи управління охороною праці; 3) призначає наказом осіб, відповідальних за стан охорони праці в структурних підрозділах, навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, спортзалах, тирах (стрільбищах); 4) затверджує посадові інструкції керівників структурних підрозділів, працівників з обов'язковим блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 5) перед початком навчального року, а також періодично протягом навчального року оцінює технічний стан обладнання та устаткування навчальних приміщень закладів освіти; 6) уживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці; 7) укладає колективний договір (угоду), що містить розділ з охорони праці, безпеки життєдіяльності, та забезпечує його виконання; 8) забезпечує виконання вимог нормативно- правових актів з питань охорони

праці, заходів з охорони праці, безпеки життєдіяльності, передбачених колективним(ою) договором (угодою), приписів органів державного нагляду за охороною праці, пропозицій виборного органу первинної профспілкової організації (представника профспілки); 9) на засіданнях педагогічної ради закладу освіти, нарадах керівників структурних підрозділів, осіб, відповідальних за стан охорони праці, безпеку життєдіяльності, організовує звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди), видає накази, розпорядження з цих питань; 10) організовує профілактичну роботу щодо попередження травматизму і зниження захворюваності серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти; 11) організовує роботу з розробки програми вступного інструктажу та забезпечує проведення всіх видів інструктажів з охорони праці та з безпеки життєдіяльності; 12) організовує роботу щодо розроблення та періодичного перегляду один раз на 5 років інструкцій з охорони праці для працівників та інструкцій з безпеки під час проведення навчання для здобувачів освіти відповідно до цього Положення; 13) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 14) контролює забезпечення здобувачів освіти та працівників закладів освіти спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту; 15) здійснює контроль за підготовкою трудових студентських загонів, учнівських об'єднань щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці та відпочинку на місцях їх дислокації; 16) сприяє проведенню дозиметричного контролю відповідно до нормативно-правових актів з обов'язковою реєстрацією в спеціальному журналі; 17) забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності здобувачів освіти та працівників закладів освіти; 18) сприяє виконанню організаційно-технічних заходів упровадження системи стандартів безпеки праці, проведенню атестації робочих місць за умовами праці; 19) організовує проведення обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів працівників закладів освіти відповідно до Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій, та наказу МОЗ України від 23.07.2002 р. № 280 "Щодо організації проведення обов’язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов’язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб" (із змінами); 20) не дозволяє виконання робіт, які негативно впливають на здобувачів освіти і працівників закладів освіти та стан довкілля; 21) здійснює постійний зв’язок з органами виконавчої влади та громадськими об’єднаннями щодо

запобігання травматизму серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти; 22) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів, передбачених Положенням про порядок розслідування нещасних випадків (організовує розслідування нещасних випадків з учасниками освітнього процесу, затверджує акт про нещасний випадок під час освітнього процесу відповідно до чинних документів, проводить аналіз причин та розробляє заходи щодо попередження травматизму).

Організація роботи з охорони праці в закладі освіти покладається на заступника керівника (крім заступника керівника з адміністративно-господарської роботи). У закладі, де немає вказаної посади, вищезазначені обов'язки виконує керівник закладу.

Заступник керівника (проректор, заступникдиректора, завідувача):

1) організовує і контролює виконання керівниками структурних підрозділів (факультетів, кафедр, кабінетів, лабораторій) заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу; 2) забезпечує впровадження відповідних вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в освітній процес; 3) контролює проведення улаштування і обладнання навчальних кабінетів, майстерень, лабораторій, спортзалів; 4) здійснює контроль за безпечним використанням навчального обладнання, приладів, хімреактивів, що використовуються під час освітнього процесу, відповідно до типових переліків, затверджених наказом МОН України; 5) бере участь у підготовці студентських загонів, учнівських об'єднань щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці та відпочинку в місцях їх дислокації; 6) один раз на 3 роки організовує навчання і перевірку знань працівників закладу освіти з охорони праці, безпеки життєдіяльності, бере участь у складі комісії з перевірки знань; 7) контролює проведення інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності із здобувачами освіти, працівниками в структурних підрозділах; 8) забезпечує роботу щодо розроблення і періодичного перегляду (один раз на 5 років) інструкцій з охорони праці для працівників закладу освіти та інструкцій з безпеки під час проведення навчання для здобувачів освіти, при виконанні практичних, лабораторних робіт у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях; 9) забезпечує розроблення інструкцій з охорони праці для професій або видів робіт з підвищеною небезпекою, які переглядаються один раз на 3 роки; 10) бере участь у розробленні розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 11) затверджує погоджені службою охорони праці, безпеки життєдіяльності добові норми зберігання і витрачання отруйних речовин, легкозаймистих рідин та ін.

пожежо- і вибухонебезпечних матеріалів; 12) контролює дотримання працівниками закладу освіти посадових інструкцій у частині забезпечення охорони праці, безпеки життєдіяльності; 13) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці.

Декан факультету:

1) забезпечує створення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу; 2) забезпечує проведення навчальних занять, виробничої практики студентів, науково-дослідних та ін. робіт на кафедрах, у студентських наукових гуртках і наукових товариствах відповідно до вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 3) керує розробленням і періодичним переглядом інструкцій з охорони праці та інструкцій з безпеки під час проведення навчання, узгоджує їх із службою охорони праці, безпеки життєдіяльності та подає на затвердження керівнику закладу освіти; 4) організовує на факультеті проведення інструктажів для здобувачів освіти з питань безпеки життєдіяльності; 5) забезпечує навчання та перевірку знань працівників факультету з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; 6) організовує допомогу в підготовці студентських загонів, перевіряє наявність безпечних і нешкідливих умов праці і відпочинку в місцях їх дислокації; 7) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 8) контролює внесення питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності в підручники, навчальні і методичні посібники з дисциплін, що викладаються на кафедрах факультету; 9) забезпечує спільно з представником профспілки систематичний розгляд на засіданнях факультету стану умов праці та навчання у підрозділах, організовує вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 10) бере участь у проведенні міжкафедральних нарад, конференцій з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; 11) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди).

Завідувач кафедри:

1) є відповідальним за створення безпечних і нешкідливих умов освітнього процесу на кафедрі; 2) вносить питання з охорони праці, безпеки життєдіяльності в освітні програми, методичні рекомендації до лабораторних робіт, курсових та дипломних робіт і проектів; 3) організовує розроблення і періодичний перегляд (1 раз на 5 років) інструкцій з охорони праці та інструкцій з безпеки під час проведення навчання, узгоджує їх із службою охорони праці закладу освіти та подає на затвердження керівнику; 4)

проводить з кожним працівником кафедри інструктажі з охорони праці, оформляє у журналі відповідно до Типового положення; 5) організовує проведення із студентами інструктажів з охорони праці та безпеки життєдіяльності; 6) забезпечує навчання і перевірку знань з питань охорони праці студентів та працівників, які працюють в умовах підвищеної небезпеки; 7) складає і направляє заявки на спецодяг, спецвзуття та ін. засоби індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям; 8) забезпечує своєчасну явку на періодичний медичний огляд працівників; 9) здійснює спільно з представником профспілки контроль за станом охорони праці, безпеки життєдіяльності; 10) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 11) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів (повідомляє керівника та СОП закладу освіти про кожний нещасний випадок, що трапився під час освітнього процесу; бере участь у його розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нього).

Завідувач кабінету, лабораторії, майстерні, навчально-виробничої майстерні, старший майстер, майстер виробничого навчання:

1) є відповідальним за безпечний стан робочих місць, обладнання, приладів, інструментів, інвентарю; 2) не допускає до проведення навчальних занять або робіт здобувачів освіти та працівників закладу освіти без передбаченого спецодягу, спецвзуття та ін. засобів індивідуального захисту; 3) вимагає у встановленому порядку забезпечення спецодягом, спецвзуттям та ін. засобами індивідуального захисту здобувачів освіти та працівників закладу освіти згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям; 4) розробляє і переглядає (1 раз на 5 років) інструкції з безпеки під час проведення навчання в кабінетах, лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, навчальних господарствах, спортивних залах; 5) дозволяє використання обладнання, встановленого в лабораторіях, кабінетах, навчальних господарствах, цехах, на дільницях, полігонах, що передбачено типовими переліками, затвердженими МОН України; 6) контролює дотримання безпечних і нешкідливих умов проведення виробничої практики здобувачів освіти на підприємствах, в установах і організаціях, не дозволяє виконання робіт, не передбачених умовами договору; 7) проводить інструктажі з охорони праці під час навчально-виробничого процесу; 8) проводить інструктажі з безпеки життєдіяльності або контролює їх проведення викладачем, учителем; 9) бере

участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 10) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів, (терміново повідомляє керівника та СОП закладу освіти про кожний нещасний випадок, що трапився з учасником освітнього процесу, організує при потребі надання потерпілому першої долікарської допомоги, бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нього).

Викладач, учитель, класовод, куратор групи, класний керівник, вихователь:

1) є відповідальним за збереження життя і здоров'я здобувачів освіти під час освітнього процесу; 2) забезпечує проведення освітнього процесу, що регламентується законодавчими та нормативно-правовими актами з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; 3) організовує вивчення здобувачами освіти правил і норм з охорони праці, безпеки життєдіяльності; 4) проводить інструктажі із здобувачами освіти: з охорони праці під час проведення трудового навчання і виробничої практики відповідно до Типового положення; з безпеки життєдіяльності під час проведення навчальних занять, позакласних, позашкільних заходів: вступний на початку навчального року – з реєстрацією вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності здобувачів освіти в журналі обліку навчальних занять на сторінці класного керівника, куратора групи; первинний, позаплановий, цільовий інструктажі – з реєстрацією в журналі реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів здобувачів освіти з безпеки життєдіяльності; первинний інструктаж перед початком заняття (нової теми, лабораторної, практичної роботи) – з реєстрацією в журналах обліку навчальних занять і виробничого навчання на сторінці предмета в рядку про зміст уроку, лекції, практичної роботи; 5) здійснює контроль за виконанням здобувачами освіти правил (інструкцій) з безпеки; 6) проводить профілактичну роботу щодо запобігання травматизму серед здобувачів освіти під час освітнього процесу; 7) проводить профілактичну роботу серед здобувачів освіти щодо вимог особистої безпеки у побуті (дії у надзвичайних ситуаціях, дорожній рух, участь у масових заходах, перебування в громадських місцях, на об'єктах мережі торгівлі); 8) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів (бере участь у розслідуванні та здійсненні заходів щодо усунення причин, що призвели до нещасного випадку).

При організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час проведення науково-дослідної діяльності в закладах освіти, заступник керівника (проректор) з наукової роботи:

1) організовує роботу та здійснює контроль за виконанням заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов під час проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт, а також у студентських наукових товариствах, конструкторських бюро; 2) організовує навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності наукових, науково-педагогічних працівників структурних підрозділів; 3) організовує роботу щодо розроблення і періодичного перегляду інструкцій з охорони праці під час виконання наукових робіт; затверджує в установленому порядку інструкції з охорони праці, що діють у науково-дослідних і дослідно-конструкторських (у тому числі студентських) підрозділах, контролює їх виконання; 4) організовує забезпечення навчальних експедицій, загонів спорядженням, обладнанням, засобами індивідуального захисту, інструкціями з охорони праці, а також затверджує акти готовності виїзду навчальних експедицій, загонів на науково-дослідні та експедиційні роботи; 5) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 6) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 7) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів, передбачених Положенням про порядок розслідування нещасних випадків.

Начальник науково-дослідного сектору (заступник начальника науково-дослідної частини):

1) здійснює безпосереднє керівництво і є відповідальним за організацію та дотримання безпечних і нешкідливих умов проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і експедиційних робіт; 2) організовує проведення науково-дослідних робіт лише за наявності приміщень, приладів, обладнання, устаткування, що відповідають вимогам системи стандартів безпеки праці, правилам і нормам з охорони праці та прийняті до експлуатації; 3) розглядає і подає на затвердження проректору з наукової роботи договори на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи після погодження їх службою охорони праці, безпеки життєдіяльності; 4) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 5) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 6) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів.

Керівник науково-дослідної роботи (теми):

1) здійснює безпосереднє керівництво і є відповідальним за організацію і забезпечення безпечних і нешкідливих умов проведення науково- дослідної і дослідно-конструкторської роботи; 2) організовує проведення науково-дослідної роботи лише за наявності приміщень, приладів, установок, обладнання, устаткування, що відповідає вимогам стандартів безпеки праці, правилам і нормам з охорони праці; 3) відповідає за безпечну експлуатацію приладів, установок, обладнання, а також захисних, сигнальних і протипожежних пристроїв, контрольно-вимірювальних приладів, посудин, що працюють під тиском, безпечне використання, забезпечення і транспортування вибухових, отруйних, радіоактивних, легкозаймистих та ін. шкідливих для життя і здоров'я речовин; 4) проводить первинний (на робочому місці), повторний, позаплановий інструктажі з охорони праці із учасниками освітнього процесу відповідно до Типового положення, допускає до самостійної роботи; 5) розробляє інструкції щодо безпечного використання нових матеріалів, обладнання, проведення відповідних процесів; 6) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 7) бере участь у розробленні розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 8) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів.

При організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності, заступник керівника закладу освіти з навчально-виховної роботи:

1) уживає необхідних заходів щодо створення безпечних і нешкідливих умов, виконання санітарно-гігієнічних норм і вимог з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час проведення позакласних і позашкільних заходів; 2) контролює і надає методичну допомогу керівникам клубів, гуртків, спортивних секцій, походів, екскурсій, трудових об'єднань, громадських робіт з питань створення безпечних і нешкідливих умов праці і відпочинку здобувачів освіти, запобігання травматизму; 3) проводить інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності класоводів, класних керівників, учителів та ін. осіб, які залучені до організації позакласної, позашкільної роботи; 4) організовує профілактичну роботу серед здобувачів освіти з охорони праці, безпеки життєдіяльності під час освітнього процесу; 5) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів (повідомляє керівника та СОП закладу освіти про нещасні випадки, що сталися з учасниками освітнього процесу під час проведення позакласних,

позашкільних заходів, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілим, бере участь у розслідуванні).

Керівник клубу, гуртка, секції, тренер:

1) забезпечує безпечний стан робочих місць, безпечну експлуатацію обладнання, приладів, інструментів, спортивного спорядження (інвентарю); 2) проводить інструктажі з охорони праці з працівниками та інструктажі з безпеки життєдіяльності із здобувачами освіти; 3) не дозволяє працювати учням, студентам, курсантам без відповідного спецодягу, спецвзуття та ін. засобів індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям; 4) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів, (терміново повідомляє керівника та СОП закладу освіти про кожний нещасний випадок, що стався з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами під час проведення позакласної, позашкільної діяльності, бере участь у їх розслідуванні, організовує надання першої долікарської допомоги потерпілому); 5) веде профілактичну роботу з охорони праці, безпеки життєдіяльності серед здобувачів освіти.

4. Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці в галузі освіти

При організації роботи з охорони праці під час адміністративно-господарської діяльності в закладах освіти, ***заступник керівника з адміністративно-господарської роботи, завідувач господарства, начальник господарського відділу:***

1) здійснює експлуатацію та догляд будівель, споруд і територій відповідно до законодавства з охорони праці; 2) забезпечує дотримання вимог правил охорони праці під час експлуатації виробничого, енергетичного, вентиляційного обладнання, машин, механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском; 3) контролює дотримання норм переміщення вантажів, санітарно-гігієнічного стану побутових і допоміжних приміщень, територій відповідно до законодавства з охорони праці; 4) забезпечує навчальні приміщення, лабораторії, кабінети, господарські і культурно-побутові підрозділи закладу освіти обладнанням та інвентарем відповідно до законодавства з охорони праці; 5) забезпечує здобувачів освіти та працівників закладу освіти спецодягом, спецвзуттям та ін. засобами індивідуального захисту згідно з Положенням про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям, організовує періодичні випробування діелектричних засобів захисту, а також

облік, зберігання, видачу, прання, сушку, дезінфекцію та ремонт спецодягу; 6) організовує проведення замірів опору ізоляції електроустановок та електропроводки, заземлювальних пристроїв, періодичні випробування і огляди вантажопідйомних машин і механізмів, парових і водогрійних котлів, посудин, що працюють під тиском, аналізи повітря на вміст пилу, газів і парів шкідливих речовин, вимірювання освітленості, шуму і вібрації, радіаційний контроль у приміщеннях закладу освіти відповідно до нормативно-правових актів; 7) організовує зі спеціалізованими організаціями навчання персоналу, що обслуговує котли і водонагрівачі, балони із зрідженими газами, компресори і посудини, електричні установки та інші агрегати і механізми підвищеної небезпеки; 8) організовує зберігання на складах палива, отруйних матеріалів, легкозаймистих і горючих рідин, балонів зі зрідженими газами, обладнання, сировини, матеріалів тощо відповідно до правил і норм з охорони праці та Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затверджених наказом МОН України від 15.08.2016 р. № 974; 9) відповідно до Положення про розробку інструкцій розробляє і періодично переглядає інструкції з охорони праці під час виконання конкретних господарських робіт, узгоджує їх із службою охорони праці; 10) проводить інструктажі з охорони праці, забезпечує навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в адміністративно-господарських підрозділах; 11) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 12) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди); 13) організовує роботу щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці на автотранспортному підприємстві, автобазі, в гаражі закладу освіти тощо відповідно до вимог нормативно- правових актів з питань охорони праці; 14) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів.

Головний інженер, енергетик, механік закладу освіти:

1) здійснює безпосереднє керівництво і є відповідальним за організацію і виконання робіт у підпорядкованих інженерно-технічних службах; 2) забезпечує експлуатацію і утримання будівель, споруд, виробничих приміщень, обладнання, машин, механізмів, електроустановок, електросилових, електроосвітлювальних, опалювальних, газових і каналізаційних мереж, систем вентиляції відповідно до правил і норм з охорони праці; 3) виявляє причини аварій з машинами, механізмами, електроустановками, обладнанням, веде облік та аналіз аварій, розробляє і вживає заходів щодо запобігання аваріям; 4) організовує відповідно до

нормативно- правових актів з питань охорони праці: проведення планово-запобіжних ремонтів; профілактичні випробування обладнання, машин, механізмів, посудин і апаратів, що працюють під тиском; заміри опору ізоляції електроустановок, електропроводки, заземлювальних пристроїв; 5) розробляє і впроваджує заходи щодо механізації, автоматизації ручної праці, важких та трудомістких процесів; 6) забезпечує безпечні і нешкідливі умови праці під час монтажних, демонтажних і ремонтних робіт на підконтрольних об'єктах, обладнання робочих місць необхідним допоміжним спорядженням і огорожами, знаками безпеки, оформлення працівникам наряду-допуску на виконання робіт з підвищеною небезпекою; 7) проводить реєстрацію об'єктів закладу освіти, підконтрольних органам державного нагляду, оформляє відповідні документи; 8) розробляє інструкції з охорони праці під час експлуатації машин, механізмів, приладів, виконання конкретних робіт; 9) проводить інструктажі з охорони праці з кожним підпорядкованим йому працівником з реєстрацією в журналі; 10) бере участь у розробленні окремого розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди) відповідно до його компетенції; 11) сприяє здійсненню громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці; 12) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає заходів, передбачених Положенням про порядок розслідування нещасних випадків.

Керівник виробничої дільниці (цеху), виконавець робіт в закладі освіти:

1) здійснює необхідні заходи з охорони праці, систематичне спостереження за станом і експлуатацією робочих місць; 2) здійснює нагляд за правильним і безпечним використанням обладнання, машин, механізмів, енергетичних установок і транспортних засобів, що працюють під його наглядом; 3) розробляє інструкції з охорони праці під час експлуатації машин, механізмів, приладів, виконання конкретних робіт; 4) здійснює контроль за своєчасною видачею відповідного спецодягу, спецвзуття і засобів індивідуального захисту працівникам; 5) проводить інструктажі з охорони праці та забезпечує своєчасне навчання працівників безпечним навичкам праці; 6) оформляє допуск працівникам на виконання робіт у підрозділах (дільницях) цеху та документи на припинення робіт машин, механізмів; 7) організовує використання наочних засобів пропаганди охорони праці - інструкцій, пам'яток, плакатів тощо; 8) при настанні під час освітнього процесу нещасного випадку вживає відповідних заходів.

Головний бухгалтер (бухгалтер): 1) здійснює контроль за витратами

коштів, що виділяються на виконання заходів розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору (угоди), забезпечує виконання заходів, передбачених нормативно-правовими актами з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; 2) веде облік коштів, що витрачаються на виконання заходів з охорони праці, готує довідку керівнику закладу освіти про фактичні витрати коштів на виконання цих робіт; 3) організовує передплату періодичних видань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Начальник відділу кадрів (інспектор відділу кадрів): 1) оформляє на роботу осіб, які пройшли вступний інструктаж та інструктаж на робочому місці з охорони праці, а також переведення на іншу роботу за медичною довідкою про проходження попереднього (періодичного) медичного огляду працівника; 2) оформляє на роботу осіб після попереднього медичного огляду в закладах охорони здоров'я, а також направляє на періодичний медичний огляд осіб, які залучаються до робіт підвищеної небезпеки, зберігає їх медичні довідки; 3) оформляє направлення працівників закладу освіти, залучених до робіт підвищеної небезпеки, на спеціальне навчання і перевірку знань з охорони праці; 4) оформляє на роботу жінок і осіб віком до вісімнадцяти років з урахуванням законодавчих та нормативно-правових актів про застосування праці неповнолітніх і жінок; 5) контролює наявність посадових інструкцій з блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть органи виконавчої влади, що здійснюють державне управління охороною праці, та систему управління охороною праці в галузі освіти.
2. Охарактеризуйте основні складові СУОПвГ освіти, основні функції та завдання управління охороною праці в галузі освіти.
3. З'ясуйте функції служби охорони праці закладу освіти, що вона організовує?
4. В чому бере участь служба охорони праці закладу освіти, що контролює?
5. Наведіть права та персональна відповідальність працівників служби охорони праці закладів, установ, організацій освіти.
6. Охарактеризуйте організацію роботи з охорони праці в Міністерстві освіти інауки України, в департаментах (управліннях) освіти.
7. З'ясуйте обов'язки керівника (ректора, директора, завідувача) при організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти.
8. Поясніть обов'язки заступника керівника (проректора, заступника

директора, завідувача) при організації роботи з охорони праці в закладах освіти.

9. Перелічите обов'язки декану факультету при організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти.
10. Охарактеризуйте обов'язки завідувача кафедри при організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти.
11. З'ясуйте обов'язки завідувача кабінетом, лабораторією, майстернею, навчально-виробничою майстернею, майстер виробничого навчання при організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти.
12. Наведіть обов'язки викладача, учителя, класовода, куратора групи, вихователя, класного керівника при організації роботи з охорони праці і безпеки життєдіяльності в закладах освіти.
13. Визначте обов'язки заступника керівника закладу освіти з навчально-виховної роботи, керівника клубу, гуртка, секції, тренера при організації роботи з охорони праці під час позакласної, позашкільної діяльності.

Тема № 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1. Навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління МОН України

1.1. Інструктажі з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності

2. Устаткування, утримання та організація навчально-виховного процесу

2.1. Основні приміщення

2.2. Природне та штучне освітлення

2.3. Повітряно-тепловий режим

2.4. Вентиляція та опалення

2.5. Водопостачання та каналізація

2.6. Обладнання основних приміщень

3. Організація навчально-виховного процесу

4. Охорона праці у навчально-виробничих майстернях

4.1. Вимоги до навчальних і навчально-виробничих майстерень

4.2. Вимоги до освітлення, опалення й вентиляції

4.3. Обладнання і матеріали

4.4. Заходи безпеки під час проведення занять у навчально-виробничих майстернях

4.5. Індивідуальні захисні пристрої

1. Навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління МОН України

Згідно Наказу Держнаглядохоронпраці України "Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою" від 26.01.2005 № 15 (в редакції від 14.04.2017) та Наказу МОН України "Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України" від 18.04.2006 № 304 (в редакції від 30.01.2018), в закладах освіти реалізується ***система безперервного навчання з питань охорони праці*** учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, працівників з метою забезпечення належних, безпечних і здорових умов навчання та праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Вимоги Положення є обов'язковими для виконання учасниками освітнього процесу, іншими працівниками установ та закладів освіти. Контроль за дотриманням вимог Положення здійснюють органи управління освітою за підпорядкуванням, органи державного нагляду за охороною праці, представники галузевої профспілки.

В установах та закладах освіти ***один раз на 3 роки складаються плани графіки проведення навчання та перевірки знань працівників з питань охорони праці***, які затверджуються наказом.

Відповідальність за забезпечення навчання з питань охорони праці учасників освітнього процесу з наступною перевіркою знань ***несуть керівники*** установ та закладів освіти.

Навчання студентів з питань охорони праці у вищих навчальних закладах проводиться відповідно до галузевих стандартів вищої освіти. На базі галузевих стандартів, у яких надаються нормативні частини рекомендованих навчальних дисциплін з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, кожен вищий навчальний заклад розробляє програму цих навчальних дисциплін, яка затверджується його керівником.

Вивчення основ охорони праці в навчальних закладах, а саме: предмета ***"охорона праці"*** (заклади професійно-технічної освіти), навчальних дисциплін ***"основи охорони праці"*** (заклади вищої освіти) та ***"охорона праці в галузі"*** (вищі навчальні заклади), проводиться за типовими навчальними планами і програмами з цього предмета і навчальних дисциплін, які затверджуються МОН України за погодженням із Держпраці. Окремі питання

(розділи) з охорони праці мають передбачатися у навчальних програмах загальнотехнічних і спеціальних дисциплін.

Вивчення нормативних дисциплін з охорони праці в усіх вищих навчальних закладах здійснюється відповідно до стандартів вищої освіти, затверджених в установленому законодавством порядку.

Забезпечення належної підготовки кваліфікованих робітників з питань охорони праці в професійно-технічних навчальних закладах здійснюється у вигляді складової частини державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій. Зміст та обсяг навчання з питань охорони праці для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації за робітничими професіями в професійно-технічних навчальних закладах визначаються Типовою навчальною програмою з предмета "Охорона праці", що затверджується МОН за узгодженням із Держпраці. При цьому теоретична частина предмета "Охорона праці" для підготовки робітників, що залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, вивчається обсягом не менше 30 год., а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 15 год. Специфічні питання охорони праці для конкретних професій мають вивчатися в курсах спеціальних та загальнотехнічних предметів з метою поєднання технологічної підготовки з підготовкою з охорони праці, а робочі навчальні програми цих предметів повинні включати відповідні питання безпеки праці. Теоретична частина предмета "Охорона праці" під час професійно-теоретичної підготовки за робітничими професіями для виконання робіт, які не належать до переліку робіт з підвищеною небезпекою, вивчається в обсязі не менше 10 год., а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 8 год. Обсяг годин предмета "Охорона праці" не може зменшуватись під час розробки робочих навчальних планів і програм. Навчання здобувачів у закладах професійно-технічної освіти за професіями, пов'язаними з роботами підвищеної небезпеки, проводиться з урахуванням вимог Положення про порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професіям, пов'язаним з роботами із шкідливими та важкими умовами праці, а також з роботами підвищеної небезпеки.

У закладах загальної середньої освіти під час трудового і професійного навчання ***здійснюється навчання з питань охорони праці у вигляді інструктажів з охорони праці***. Крім цього, у закладах освіти, що надають загальну середню освіту, проводиться навчання з питань безпеки життєдіяльності (з питань охорони життя, здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму).

Обсяги, зміст навчання та форми перевірки знань з питань безпеки життєдіяльності учнів визначаються навчальними планами і програмами, затвердженими МОН. Під час трудового і професійного навчання на підприємствах, в установах, організаціях на учнів, студентів, курсантів, слухачів поширюється законодавство про охорону праці в такому ж порядку, що до їх працівників.

Учні, курсанти, слухачі та студенти під час трудового і професійного навчання проходять на підприємстві за рахунок роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії.

Під час прийняття на роботу і в процесі роботи посадові особи та ін. працівники установ та закладів освіти проходять інструктаж, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки в разі виникнення аварій та надзвичайних ситуацій. В установах та закладах освіти навчання працівників з питань охорони праці проводиться у вигляді складової частини навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, при цьому кількість год і тематика навчання з питань охорони праці має відповідати Типовому положенню. Навчанню і перевірці знань підлягають усі без винятку працівники установ та закладів освіти з урахуванням умов праці та їх діяльності (педагогічної, громадської). Посадові особи установ та закладів освіти, діяльність яких пов’язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу та періодично (один раз на 3 роки) проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності за участю профспілок. Керівники установ та закладів освіти, керівники та спеціалісти служб охорони праці або особи, які є відповідальними за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності, ін. працівники установ та закладів освіти, які є членами відповідної постійно діючої комісії з перевірки знань в установах та закладах освіти, один раз на 3 роки проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності. Перевірка знань посадових осіб та ін. працівників установ та закладів освіти з питань цивільного захисту, охорони праці, безпеки життєдіяльності здійснюється відповідно до вимог нормативно- правових актів з охорони праці, пожежної, радіаційної безпеки тощо, додержання яких входить до їхніх функціональних обов'язків. Особи, які суміщають професії, проходять інструктаж, навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності з основних професій і з професій за сумісництвом. Державний секретар, перший заступник

та заступники Міністра освіти і науки, які є відповідальними за організацію роботи з охорони праці, керівник служби охорони праці Міністерства освіти і науки України, керівники та викладачі кафедр охорони праці закладів вищої освіти проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці у Головному навчально-методичному центрі Держпраці та навчальних центрах, які належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України і надали територіальному органу Держпраці декларацію відповідності їх матеріально-технічної бази вимогам законодавства з питань охорони праці та промислової безпеки. Перевірку знань з питань охорони праці цієї категорії посадових осіб проводить комісія, створена за наказом Держпраці. Керівники, їх заступники, спеціалісти з охорони праці органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, керівники, їх заступники, спеціалісти з охорони праці установ та закладів освіти, члени комісій з перевірки знань з питань охорони праці цих установ та закладів освіти проходять навчання з охорони праці, безпеки життєдіяльності згідно з наказом Міністерства освіти і науки України.

Програма навчання керівників, заступників – 36 год, спеціалістів з охорони праці та викладачів кафедр охорони праці – 72 год. Керівники, заступники керівників районних (міських) органів управління освітою, закладів професійної (професійно-технічної) освіти та ін. закладів освіти, а також спеціалісти, викладачі з охорони праці, безпеки життєдіяльності проходять навчання у закладах післядипломної педагогічної освіти. Навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності керівників закладів дошкільної, позашкільної та середньої освіти, їх заступників, відповідальних за охорону праці, педагогічних та ін. працівників, які викладають питання безпечного ведення робіт або проводять інструктажі з охорони праці, безпеки життєдіяльності, а також працівників місцевих органів управління освітою проводиться на базі методичних підрозділів відповідних органів управління освітою або в закладах освіти та навчальних центрах, визначених місцевими органами управління освітою. Усі інші посадові особи та працівники установ та закладів освіти проходять навчання і перевірку знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності безпосередньо в установах та закладах освіти, їх структурних підрозділах за місцем роботи обсягом не менше 20 год.

Перевірка знань посадових осіб та ін. працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в установах та закладах освіти здійснюється комісією, склад якої затверджується наказом цих установ чи закладів освіти.

Головою комісії призначається керівник або його заступник, до

службових обов’язків якого входить організація роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності. У разі потреби створення комісій в окремих структурних підрозділах їх очолюють керівники відповідних підрозділів чи їх заступники.

До складу комісії установи та закладу освіти входять спеціалісти служби охорони праці, представники юридичної, виробничої, технічної служб, представник профспілки, уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. До складу комісії установи та закладу освіти залучаються викладачі охорони праці, безпеки життєдіяльності закладу освіти, які проводили навчання (за їх згодою). Комісія вважається правочинною, якщо до її складу входять не менше 3 осіб. 14. Усі члени комісії мають пройти відповідне навчання та перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. Перелік питань для перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників складається членами комісії з урахуванням місцевих умов та затверджується керівником установи чи закладу освіти. Формою перевірки знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників є тестування, залік або іспит. Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит – за екзаменаційними білетами у вигляді усного або письмового опитування, а також творчої роботи. ***Результати перевірки знань*** з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності працівників ***заносяться до протоколу засідання комісії*** з перевірки знань працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. Особам, які під час перевірки знань з охорони праці, безпеки життєдіяльності виявили задовільні результати, ***видається посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності***. При цьому в протоколі та посвідченні в стислій формі зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці, питань безпеки життєдіяльності, виконання конкретних видів робіт, в обсязі яких працівник пройшов перевірку знань. Видача посвідчень про перевірку знань працівникам, які проходили навчання в установі та закладі освіти, є обов'язковою лише для працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки. У разі ***незадовільних результатів перевірки знань*** з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності ***працівники протягом 1 місяця проходять повторну перевірку знань***. ***Не допускаються до роботи працівники***, які не пройшли навчання і перевірку знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. Організаційне забезпечення роботи комісії з перевірки знань (організація проведення перевірки знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, оформлення, облік і зберігання протоколів

перевірки знань, оформлення і облік посвідчень про перевірку знань тощо) покладається на установу та заклад освіти, де проводилось це навчання. Термін зберігання протоколів перевірки знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності – не менше 5 років.

Позачергове навчання і перевірка знань працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності проводяться під час переведення їх на ін. роботу або призначення на ін. посаду, що потребує додаткових знань з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Посадові особи, у тому числі фахівці з питань охорони праці установ та закладів освіти, де ***стався нещасний випадок*** (професійне отруєння) груповий або із смертельним наслідком, ***повинні протягом місяця пройти позачергове навчання і перевірку знань з питань охорони праці*** якщо комісією з розслідування встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

1.1. Інструктажі з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності

Посадові особи та інші працівники установ та закладів освіти під час прийняття на роботу та періодично мають проходити інструктажі з питань охорони праці, навчання щодо надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, правил поведінки та дій під час виникнення аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих, навчання з питань цивільного захисту, у тому числі правилам техногенної та пожежної безпеки.

За характером і часом проведення ***інструктажі з питань охорони праці*** поділяються на ***вступний***, ***первинний***, ***повторний***, ***позаплановий*** та ***цільовий***.

Вступний інструктаж з охорони праці проводиться з працівниками, які: приймаються на постійну або тимчасову роботу незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади; прибули до установи чи закладу освіти і беруть безпосередню участь в освітньому та виробничому процесах або виконують ін. роботи для цієї установи чи закладу освіти. Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або ін. особою відповідно до наказу (розпорядження) керівника, на яку покладається цей обов'язок і яка пройшла навчання і перевірку знань з питань охорони праці. Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або у спеціально обладнаному приміщенні за програмою, розробленою службою охорони праці. Програма та тривалість інструктажу затверджуються керівником установи чи закладу освіти.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в ***журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці*** для

працівників, який зберігається службою охорони праці або працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж з охорони праці проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником: новоприйнятим (постійно чи тимчасово) до установи чи закладу освіти; який переводиться з одного структурного підрозділу установи чи закладу освіти до ін.; який виконуватиме нову для нього роботу; відрядженим ін. установою чи закладом освіти, який бере безпосередню участь в освітньому або виробничому процесах. Первинний інструктаж на робочому місці проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за чинними в установі чи закладі освіти інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

Повторний інструктаж з охорони праці проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником, групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом питань первинного інструктажу. Повторний інструктаж проводиться на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці, для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться на робочому місці або в кабінеті охорони праці у разі: введення в дію нових або внесення змін та доповнень до НПАОП; зміни технологічного процесу, заміни або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та ін. факторів, що впливають на стан охорони праці; порушень працівниками вимог НПАОП, що призвели до травм, аварій, пожеж; перерви в роботі виконавця більше ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, для решти робіт – понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

Цільовий інструктаж з охорони праці проводиться у разі: ліквідації аварії або стихійного лиха; проведення робіт, на які відповідно до законодавства з питань охорони праці оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження. Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Зі здобувачами освіти також проводяться інструктажі з охорони праці під час трудового і професійного навчання на виробництві.

Вступний інструктаж з охорони праці: до початку трудового або

професійного навчання на виробництві; у разі екскурсії на підприємство. Вступний інструктаж з охорони праці зі здобувачами освіти перед початком трудового і професійного навчання проводять керівники робіт, майстри виробничого навчання та ін. особи, на яких наказом керівника закладу освіти покладено обов'язки керівництва таким навчанням, та безпосередні керівники робіт на виробництві (начальники структурних підрозділів, дільниць, майстри, фізичні особи, які використовують найману працю).

Реєстрація вступного інструктажу з охорони праці проводиться у журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці для працівників.

Первинний інструктаж: перед початком навчання в кожному кабінеті, майстерні закладу освіти; перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів. Первинний інструктаж з охорони праці зі здобувачами освіти проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці (дільниця підприємства, організації), де проводиться трудове та професійне навчання.

Позаплановий інструктаж: у разі порушень здобувачами освіти вимог НПАОП, що можуть призвести або призвели до травм, надзвичайних ситуацій.

Повторний інструктаж: на робочому місці, де здійснюється трудове та професійне навчання, у строки, визначені НПАОП, які діють у галузі, або роботодавцем з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше: для робіт з підвищеною небезпекою - 1 разу на 3 місяці; для решти робіт - 1 разу на 6 місяців.

Цільовий інструктаж: у разі їх участі у ліквідації аварії або стихійного лиха; під час проведення робіт, на які оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі з охорони праці з працівниками та здобувачами освіти, які проходять виробниче навчання та виробничу практику на підприємствах, в організаціях, проводить безпосередній керівник робіт (начальник структурного підрозділу, майстер) або фізична особа, яка використовує найману працю. Ці інструктажі завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці особою, яка проводила інструктаж. При незадовільних результатах перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного чи позапланового інструктажів протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань. Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів

з охорони праці працівників, здобувачів освіти на виробництві та їх допуск до роботи особа, яка проводила інструктаж, уносить запис до ***журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці***.

Крім інструктажів з охорони праці, під час трудового і професійного навчання із здобувачами освіти, працівниками закладів освіти у процесі навчання проводяться ***інструктажі з безпеки життєдіяльності***, які містять питання безпеки праці, охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, цивільного захисту, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму, дій у надзвичайних ситуацій.

Перед початком навчальних занять 1 раз на рік, а також під час зарахування або оформлення до закладу освіти здобувачів освіти проводиться ***вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності*** службами охорони праці або особами, на яких покладено ці обов’язки наказом керівника закладу освіти.

За умови чисельності учасників освітнього процесу в закладах понад 200 осіб вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами, кураторами груп, які в свою чергу інструктують здобувачів освіти перед початком навчального року. Запис про вступний інструктаж робиться на окремій сторінці реєстрації вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності для здобувачів освіти у журналі обліку навчальних занять.

Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться на початку навчального року перед початком занять у кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, спортзалі, перед початком канікул, а також перед початком заходів за межами закладу освіти. Його проводять викладачі, учителі, класоводи, куратори груп, вихователі, класні керівники, майстри виробничого навчання, тренери, керівники гуртків.

Інструктаж проводиться зі здобувачами освіти, а також з батьками, які беруть участь у позанавчальних заходах.

Запис про проведення первинного інструктажу з безпеки життєдіяльності робиться в окремому журналі реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності здобувачів освіти, який зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі. Здобувачі освіти, які інструктуються, ставлять підпис в журналі, починаючи з 9 класу.

Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності також проводиться перед виконанням кожного завдання, пов’язаного з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи. Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності, який

проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи), реєструється в журналі обліку навчальних занять, виробничого навчання на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку, заняття.

Позаплановий інструктаж з безпеки життєдіяльності зі здобувачами освіти проводиться у разі порушення ними вимог НПАОП під час освітнього процесу, що може призвести чи призвело до травм, надзвичайних ситуацій, зміни умов виконання навчальних завдань (лабораторних робіт, виробничої практики, професійної підготовки), а також у разі нещасних випадків, що сталися під час освітнього процесу та за межами закладу освіти.

Цільовий інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться зі здобувачами освіти в разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, турніри з предметів, екскурсії, туристичні походи, спортивні змагання), під час проведення громадських, позанавчальних робіт (прибирання територій, приміщень, науково-дослідна робота на навчально-дослідній ділянці).

2. Устаткування, утримання та організація навчально-виховного процесу

Затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України № 63 від 14.08.2001 р. та погоджені МОН України ***Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу*** (***ДСанПіН 5.5.2.008-01***) визначають гігієнічний стандарт та поширюються на загальноосвітні навчальні заклади I, I-II, I-III ступенів, спеціалізовані школи I, II, III ступенів, гімназії, ліцеї, колегіуми, що проектуються, будуються, реконструюються та ті, що існують, незалежно від типу, форми власності і підпорядкування.

Вони призначені для керівників, учителів, вихователів і медичного персоналу загальноосвітніх навчальних закладів, працівників органів управління освітою. Це обов'язковий для виконання документ, що регламентує безпечні для здоров'я дітей і підлітків від 6 до 18 років умови навчання та виховання, які сприяють підвищенню їх працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний розвиток та зміцнюють здоров'я дитини.

Посадові особи і громадяни України, які допустили порушення Державних санітарних правил та норм, можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності у відповідності з чинним законодавством. Влаштування, обладнання приміщень

шкіл, що будуються, реконструюються, а також діючих, здійснюється у відповідності до вимог ДБН В.2.2-3-97 "Будинки та споруди навчальних закладів".

Відповідальність за виконання санітарних правил і норм покладається на засновника (власника) та керівника загальноосвітнього навчального закладу.

Щоденний контроль за виконанням чинних санітарних правил і норм здійснює керівник та медичний персонал загальноосвітнього навчального закладу, а також відповідальна особа, призначена наказом керівника загальноосвітнього закладу.

2.1. Основні приміщення

Будівля школи повинна забезпечувати оптимальні умови для організації навчально-виховного процесу, відпочинку, харчування учнів. Блочно-секційна і павільйонна частина навчальних будівель найбільш раціональні для використання. В одній секції слід розміщувати максимум три паралелі класів для дітей одного віку або дві паралелі класів двох суміжних вікових груп (1 і 2, 3 і 4 тощо). Будівлі загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати не більше трьох поверхів. При розміщенні загальноосвітніх навчальних закладів у попе- редньо збудованих 4-, 5-поверхових будівлях, четвертий і п'ятий поверхи відводять під кабінети, які мають найменше навчальне навантаження. Кількість учнів загальноосвітнього навчального закладу не повинна перевищувати його проектну місткість.

У будівлях загальноосвітніх шкіл передбачаються такі ***функціональні групи приміщень***: класні кімнати, навчальні кабінети, лабораторії з лаборантськими, кабінети трудового навчання та профорієнтації, продовженого дня, фізкультурно-спортивні, приміщення харчоблоку, медичні, актовий зал, бібліотека, адміністративні, допоміжні приміщення – вестибюль, гардероби, санітарні вузли з технічними приміщеннями тощо.

Склад і площі приміщень загальноосвітнього навчального закладу визначаються за розрахунком, виходячи з призначення приміщень, наповнюваності груп при різних видах навчальних занять та показників розрахункової площі на одного учня. Допускається добудова додатково до школи блоку плавального басейну за умови, що для цього є відповідна земельна ділянка.

Кількість класів, навчальних приміщень, лабораторій, навчально-спортивних залів слід розраховувати, виходячи із кількості годин занять в одну зміну і їх зайнятості не менш як 75 % навчального часу.

Підлога приміщень загальноосвітніх навчальних закладів повинна бути з деревини або лінолеуму на теплій основі, не мати щілин, підлога туалетних та умивальних кімнат повинна вистилатися керамічною або мозаїчною шліфованою плиткою. Забороняється використовувати цементні, мармурові або інші подібні матеріали для настилу підлоги усіх приміщень. Стіни навчальних приміщень повинні бути гладкими та такими, щоб їх прибирання було можливе вологим способом.

Класні кімнати (навчальні приміщення) для учнів I-IV класів слід розміщувати тільки на першому поверсі в окремому блоці, ізольовано від приміщень для учнів інших вікових груп. Якщо в школі існує кабінетна система навчання, то вона потребує розміщення кабінетів у межах 1-2 поверхів так, щоб перехід в кабінет займав не більше 2 хвилин. Кабінети з предметів, які найчастіше вивчаються у школах, розміщуються для 5-9 класів на першому поверсі, для 10-12 класів на третьому поверсі. Оптимальна кількість кабінетів - 2-4 на один предмет (залежно від місткості школи). Всі інші лабораторії та кабінети розміщуються на другому поверсі. Навчальні приміщення не повинні бути прохідними. Навчальні класи і кабінети мають бути ізольованими від приміщень, які є джерелами шуму і запахів (майстерні, спортивні і актові зали, харчоблок).

Приміщення для трудового навчання повинні бути ізольованими від інших основних приміщень (в окремих блоках, відсіках будівлі або в окремих будівлях з гардеробом і туалетом в них) і розміщеними на першому поверсі. Для трудового навчання і професійної підготовки учнів 10-12 класів додатково передбачаються навчально-виробничі майстерні, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, навчальні цехи промислових і сільськогосподарських підприємств. Із майстерень з обробки дерева, комбінованих майстерень з обробки металу, металу і дерева необхідно передбачити додатковий вихід на вулицю через теплий тамбур або коридор, у який немає виходу із класів, кабінетів і лабораторій.

Вентиляційні камери, насосні, машинні відділи холодильних установок, теплові та ін. приміщення з устаткуванням, яке може бути джерелом шуму і вібрації, не слід розміщувати суміжно, над і під актовими, читальними залами, звукоапаратними, кімнатами лікаря, класами, кабінетами.

Спортивний зал розміщується на першому поверсі. Його розміри передбачають виконання програм з фізичного виховання і можливості організації позаурочних спортивних занять, актовий зал розміщується на другому поверсі.

Найбільша кількість людей, які одночасно перебувають на поверсі в

будівлі школи, визначається наповнюваністю навчальних приміщень, приміщень для трудового навчання, спортивного, актового залів, що розміщуються на цьому ж поверсі (для розрахунку шляхів евакуації).

Використовувати актовий зал як спортивний не рекомендується. Вхід в спортивний зал слід передбачити через роздягальню безпосередньо або через відокремлений коридор. Інвентарна для спортивного інвентаря (обладнання) повинна з'єднуватись із спортивним залом через двері або відкритий отвір розмірами (2·2,2 м^2). Довжина цього приміщення повинна бути не менша 5 м, а підлога на одному рівні з підлогою спортивного залу (без порогу). Із інвентарної або спортивного залу слід передбачити додатковий вихід на земельну ділянку. Висота спортивних залів площею 162 м^2 повинна бути не меншою 6 м. У спортивному залі площею до 288 м^2 допускається одночасне заняття не більше ніж з одним класом.

Площу ***приміщень закритого зберігання бібліотечних фондів*** слід приймати не менше 0,25 м^2 на 1 тис. одиниць збереження. Площа відкритого збереження бібліотечних фондів повинна бути не меншою 4,5 м^2 на одну тис. одиниць збереження.

Медичний блок слід розміщувати на першому поверсі. Медичний блок складається із таких приміщень: кабінет лікаря завдовжки 7 м (для визначення гостроти слуху та зору учнів), площею не менше 16 м^2; процедурний кабінет площею 8 м^2; кабінет психофізіологічного розвантаження площею не менше 18 м^2.

Гардероб розміщується на перших поверхах блоків навчального закладу з обов'язковим обладнанням секцій для кожного класу.

У ***вестибюлях*** слід проектувати подвійні тамбури з трьома дверима для забезпечення теплоізоляції.

Для учнів 1-4, 5-7, 8-9 класів слід передбачати самостійні входи в школу при блочній забудові, в інших випадках – не менше 2-х виходів для постійної експлуатації.

Висота шкільних приміщень від підлоги до стелі (в чистоті) повинна бути не менше 3 м. Вхід до навчальних приміщень слід передбачати тільки збоку передніх столів або парт.

Міжповерхові сходи слід проектувати з природним освітленням. Висота приступця повинна бути 15 см, ширина – 30-35 см, кут нахилу сходів не більше 30. Не допускається горизонтальне розміщення елементів огорожі сходів. Висота огорожі сходів повинна бути 1,5 м з поручнем заввишки 0,8 м. В огорожі сходів вертикальні елементи повинні мати просвіт не більше ніж 0,1 м

(горизонтальний поділ в огорожі, крім поручня, не допускається). Ширина маршу сходів – 1,8 м.

У гуртожитку передбачені такі приміщення: спальні кімнати, умивальня, санвузол і душова; кімната особистої гігієни, кімната для прасування, чистки одягу та взуття (із розрахунку не менше ніж 0,1 кв. м на 1 місце), кімната для відпочинку; санвузол для персоналу і санітарна кімната (не менше 4 м^2), а також господарські майстерні, пральня, кімнати для збереження чистої та брудної білизни, медична кімната (не менше 10 м^2), приміщення для зберігання одягу дітей (із розрахунку 0,2 м^2 на 1 місце), вітальня для побачення з батьками, кімната старшого вихователя, вихователів, чергового технічного персоналу, комори спортивного і господарського інвентаря, вестибюль з гардеробом. Наповнюваність спальних кімнат у гуртожитках для учнів шкіл I ступеню – 5-6 місць, для шкіл II-III ступенів – не більше 4 місць. Площа спальних кімнат приймається з розрахунку 6 м^2 на 1 місце.

Здача в оренду території, будівель, приміщень, обладнання підприємствам, установам, організаціям іншим юридичним та фізичним особам для використання, що не пов'язано з навчально-виховним процесом, не дозволяється.

2.2. Природне та штучне освітлення

Усі навчальні приміщення загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати природне освітлення.

Незалежно від розміщення вікон (збоку, зверху) в навчальних приміщеннях світло повинно падати на робочі місця зліва. Оптимальний рівень природного освітлення забезпечується при верхньому і боковому освітленні приміщень. Забороняється облаштовувати навчальні приміщення так, щоб світловий потік був спрямований праворуч, спереду від учнів, крім майстерень з обробки металу, де повинен переважати правосторонній або прямий світлорозподіл.

При загальній площі класної кімнати 64 м^2 і більше обов'язково слід передбачити додаткове освітлення через рекреаційні приміщення. Якщо глибина приміщення становить більше 6,0-6,5 м, то необхідне двобічне освітлення.

Висота вікна при правосторонньому освітленні повинна бути не меншою 2,2 м при наявності глухої перегородки висотою 0,8 м від підлоги (при висоті приміщення 3,0 м). Допускається використовувати матове скло для освітлення внутрішньої світлонесучої стіни на висоті 0,8-1,0 м від глухої перегородки і далі 1,2-1,4 м віконне скло до стелі (при загальній висоті засклення 2,2 м).

Можливе додаткове освітлення світлом через прохідні коридори (нерекреаційні), умивальні, роздягальні при спортивних залах.

Штучне освітлення допускається тільки в актовому залі, кіноаудиторії, санітарних вузлах, приміщеннях кладових, охолоджуючих камер при кухні, допоміжних приміщеннях для працівників кухні, радіовузлах, дикторських, інвентарних і душових при спортивному залі.

Орієнтація вікон навчальних приміщень повинна відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97. В умовах світлового поясу України (53° північної широти) найбільш високий рівень природного освітлення, і тому максимальну кількість приміщень школи необхідно орієнтувати на цей бік горизонту. Для приміщень продовженого дня рекомендується східна орієнтація, для занять у першу зміну – західна. Забороняється орієнтувати навчальні приміщення на північ (за винятком кабінетів образотворчого мистецтва та креслення, де необхідно рівномірне освітлення). При стрічковому заскленні, а також орієнтації на південь-схід, південь-захід, захід обов'язкове облаштування сонцезахисними засобами (штори із тканини з достатніми світлопропускними можливостями – поплін, штапель, підйомно-поворотні жалюзі тощо). При відсутності прямого попадання сонячного променя на робочі місця учнів штори повинні знаходитись в міжвіконних простінках і не закривати вікна. Ламбрекени не повинні сягати нижче верхньої частини віконної рами. Для забезпечення оптимального природного освітлення навчальних приміщень *необхідно мити вікна не менше 2-х разів протягом навчального року*.

Природне освітлення повинно бути рівномірним і не створювати блиску. Коефіцієнт природного освітлення (КПО) в навчальних приміщеннях повинен дорівнювати 2,5% на робочих місцях 3-го ряду парт (1 м від внутрішньої стіни). При двобічному освітленні мінімальне значення КПО визначається на другому ряді парт. Рівномірність освітлення на робочому місці (відношення мінімального рівня освітлення до максимального) повинна складати не більше 0,3. Достатність і рівномірність освітлення можна оцінити за світловим коефіцієнтом (СК) (відношення загальної площі вікон до площі підлоги).

Найбільш раціональна форма вікон – прямокутна, висотою 2-2,5 м, при збереженні висоти підвіконника 0,8 м шириною 1,8-2,0 м, верхній край вікна повинен бути на відстані 0,15-0,3 м від стелі. Ширина простінків між вікнами повинна бути не більшою 0,5 м, висота підвіконня – 0,8 м, СК 1:4-1:5.

Для забезпечення оптимального природного освітлення слід передбачити: кут, під яким видно небо з найбільш віддаленого робочого місця від вікна, повинен бути не меншим 5 град.; коефіцієнт затінення менше 3.

Забороняється розміщення на підвіконні в навчальних приміщеннях

високі кімнатні квіти.

Колір поверхні стелі, стін, меблів повинен бути жовтим, зеленим або бежевим (матових пастельних тонів). Стелю, верхні частини стін, віконні рами та двері слід фарбувати у білий колір, коефіцієнт відбиття якого 0,8; в кабінетах технічних засобів навчання (ТЗН) стіна, яка є фоном до екрану (телевізор, проектор) повинна бути пофарбована в жовтий або бежевий колір з коефіцієнтом відбиття 0,6; класна дошка повинна мати матову поверхню, пофарбовану в темно-зелений, коричневий колір з коефіцієнтом відбиття 0,1-0,2.

Оптимальне відношення яскравості є для: "зошит- парта" – 4:1, "класна дошка-зошит" – 1:5-1:6,5, "вікно-зошит" – 7:1, "класна дошка-вікно" – 1:12. Допустимими рекомендуються такі співвідношення яскравості для поверхні: "зошит-парта" – 2:1-3:1, "класна дошка-зошит" – 1:3, 1:8-1:10, "вікно-зошит" – 15:1-17:1, "класна дошка-вікно" – 1:5.

Штучне освітлення

В Україні із вересня до травня необхідно підвищувати рівень освітлення навчальних приміщень за допомогою штучного освітлення. Для освітлення третього ряду парт слід у навчальних приміщеннях передбачати окреме включення другого від вікон ряду електроламп. Рівень штучного освітлення і електротехнічне устаткування навчальних приміщень, освітлення території школи повиннівідповідати СНІП П-4-79, ДБН В.2.2-3-97.

Штучне освітлення приміщень шкіл може бути забезпечено люмінесцентними лампами, діодними та лампами розжарювання з відповідною арматурою, яка повинна давати розсіяне світло, бути безпечною та надійною. Рівень штучного освітлення навчальних приміщень шкіл при використанні ламп розжарювання 150 лк і 300 лк при лампах люмінесцентних. В кабінетах креслення, майстернях рівень штучного освітлення повинен бути відповідно 200-400 лк, 300-500 лк. У всіх приміщеннях школи слід передбачати систему загального освітлення.

Люмінесцентні світильники повинні давати розсіяне світло, а для ***ламп розжарювання*** – повністю відбите світлорозповсюдження. При штучному освітленні навчальних приміщень слід надавати перевагу люмінесцентним лампам, що мають позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи. Із люмінесцентних світильників для навчальних приміщень можна використовувати серії ЛСО-02 (підвісний світильник розсіяного світла) і ЛПО-23 (стелевий для громадських приміщень). Для освітлення класних дошок слід використовувати люмінесцентні світильники серії ЛПО-12 несиметричного розподілу світла з люмінесцентними лампами 40 Вт і 80 Вт. Рекомендується

використовувати, зокрема, штучні випромінювачі з 3500°. К незалежно від принципу генерування видимої радіації. У класних приміщеннях можуть використовуватися люмінесцентні лампи типу ЛН (люмінесцентні лампи натурального кольору), освітлення ЛБ (білого кольору), ЛХБ (холодно білого кольору), ЛТПЦ (тепло-білого кольору), МОД (2 х 40 Вт), ШПД (2 х 40 Вт). Для ламп розжарювання найбільш раціональні світильники переважно відбитого світлорозподілу. У навчальних приміщеннях світильники слід розміщувати в 2 ряди паралельно до лінії вікон на відстані 1,5 м від зовнішньої і внутрішньої стін, 1,2 м – від класної дошки, 1,6 м – від задньої стіни. Відстань між рядами світильників повинна бути 2,5- 2,65 м. Питома потужність люмінесцентного освітлення повинна бути 24-28 Вт/кв. м, при лампах розжарювання – 48 Вт/кв. м. При освітленні приміщення люмінесцентними лампами повинно бути передбачено додаткове освітлення класної дошки спеціальними лампами із світильниками несиметричного світлорозповсюдження; при освітленні лампами розжарювання – додаткові лампи.

У приміщеннях для трудового навчання встановлюються пилевологозахисні світильники ПВЛ – 2х40, ЛСО – 8, ЛВВО – 1. При збільшенні глибини навчальних приміщень необхідно використовувати комбіноване освітлення (штучне і природне). Рівень комбінованого освітлення на робочих місцях повинен складати 600 лк з перевагою природного освітлення. Раціональне співвідношення між світловими потоками від вікна і штучного освітлення повинно бу ти 2:1. У навчальних майстернях, крім загального освітлення, слід передбачити місцеве біля верстатів та станків. У майстернях з обробки дерева і металу з метою дотримання правил техніки безпеки, профілактики травм слід передбачати подвійне включення електрообладнання в електромережу. Оптимальний рівень штучного освітлення спортивного залу складає 400 лк на рівні підлоги. Освітлювальна арматура, вікна та опалювальні прилади у спортивному залі повинні бути закриті металевими сітками. Світильники миються не рідше 1 разу на три місяці, вікна – 1 раз у півріччя.

2.3. Повітряно-тепловий режим

Чистота повітря в приміщеннях загальноосвітніх навчальних закладів забезпечується: відповідністю кількості дітей до нормованої наповнюваності; регулярністю вологого прибирання приміщень з використанням дезінфікуючих та миючих засобів; використанням всіх видів провітрювання (наскрізне, кутове, однобічне). Класні кімнати та кабінети провітрюють на перервах. Співвідношення площі фрамуг і кватирок до площі

підлоги навчального приміщення повинна бути не менше 1/50. Фрамугами і кватирками слід користуватися протягом всього року. До початку занять і після їх закінчення необхідно здійснювати наскрізне провітрювання навчальних приміщень, тривалість якого визначається погодними умовами. У теплі дні доцільно проводити заняття при відкритих фрамугах та кватирках.

При проведенні гігієнічної оцінки повітряно-теплового режиму у приміщеннях слід враховувати: площу приміщення на 1 учня, об'єм, коефіцієнт аерації, тривалість провітрювання приміщень, систему вентиляції, режим її роботи і технічне обслуговування, режим прибирання приміщень, заходи щодо запобігання заносу пилу в будівлі школи.

При лабораторних дослідженнях необхідно: проводити вимірювання температури повітря у приміщеннях (з урахуванням зовнішньої), відносної вологості, швидкості руху повітря, радіаційної температури, концентрації CO_2, CO, формальдегіду та інших хімічних речовин (відповідно до будівельних матеріалів, які використані).

Також необхідно визначати вміст пилу і бактеріальне забруднення. Лабораторні дослідження та інструментальні виміри проводити у динаміці учбового дня, а саме – перед першим уроком і в кінці останнього уроку.

У приміщеннях шкіл відносна вологість повітря має бути 40-60 %; температура повітря в класах і кабінетах 17-20° С, в майстернях по обробці металу і дерева 16-18° С, в спортивному залі 15-17° С, в роздягальнях при спортивному залі 19-23° С, в актовому залі 17-20° С, в бібліотеці 16-18° С, в медичних кабінетах 21-23° С, в спальних приміщеннях 18-20° С; в умивальних 20-23° С; у вестибюлі, гардеробі 16-19° С; в туалетах 17-21° С; в душових не нижче 25° С.

Концентрація формальдегіду в приміщеннях шкіл не повинна перевищувати 0,01 мг/м^3.

Концентрація радону в приміщеннях нових будинків шкіл не повинна перевищувати 100 Бк/м^3, для існуючих будинків – 200 Бк/м^3.

2.4. Вентиляція та опалення

Критеріями нормування повітряного обміну приміщень шкільних будівель слід приймати динаміку температури, відносної вологості повітря, рівня його бактеріального забруднення, кількості пилу, концентрацію CO_2, константу зникнення від'ємних іонів.

У навчальних приміщеннях необхідно організовувати широку аерацію та повітряний обмін через системи вентиляційних каналів. При проектуванні у шкільній будівлі припливно-витяжної системи від актового залу, спортивних

приміщень, майстерень, харчоблоку тощо слід передбачати автоматичне управління системами безпосередньо у приміщеннях, для забезпечення у робочий час розрахункових рівнів температури і відносної вологості повітря.

У позаурочний час в приміщенні повинна підтримуватись температура не нижче 15° С. Температура опалювального приладу у робочий час повинна бути не вищою 40° С. Рециркуляція повітря у системах повітряного опалювання навчальних приміщень не допускається.

Повітрообмін в шкільних їдальнях повинен розраховуватись на поглинання теплонадлишків, які виділяються технологічним обладнанням кухні. Забороняється застосування в навчальних закладах азбестоцементних повітропроводів. Використання парових котлів для опалення шкільних будівель забороняється. Опалювальні прилади (радіатори) в навчальних приміщеннях слід закривати легкою дерев'яною або металевою решіткою.

Не допускається використання дерев'яно-стружкових та дерев'яноволокнистих плит. При розміщенні опалювальних приладів у стінах, підлозі температура стін повинні бути 33-38° С, підлоги – 18,5-28° С, підвіконня – 40-45° С, стелі – 29-32° С при температурі повітря у приміщенні 21° С і вище.

2.5. Водопостачання та каналізація

Всі школи повинні забезпечуватися доброякісною питною водою у відповідності із ДСанПіН "Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання" N 136/1940 від 15.04.97 р.

Будівлі шкіл повинні бути обладнані системами господарсько-питного, протипожежного і гарячого водопостачання, каналізацією. Водопостачання та каналізація в школах повинні бути централізованими. Підведення холодної та гарячої води повинно бути забезпечене у: класні кімнати, кабінети, майстерні, лабораторії, приміщення для продовженого дня, роздягальні при спортивному залі, приміщення для гурткової роботи, харчоблок, до умивальників в туалетах, кабіни для гігієни жінок, кімнату для техперсоналу, вчительську, кабінет директора, медичний блок, кабінет військової підготовки, спальні корпуси. В їдальнях, буфетах та роздаткових кімнатах необхідно передбачити встановлення електрокип'ятильників для нагрівання води (на випадок тимчасового відключення централізованого, гарячого водопостачання). Температура гарячої води, яка подається у змішувачі, не повинна перевищувати 60 град. С. До питних фонтанчиків, умивальників у туалетних приміщеннях і зливних бачків повинна підводитися лише холодна вода. Питні

фонтанчики слід розміщувати в обідньому залі та на території навчального закладу із розрахунку 1 на 100 учнів.

У всіх навчальних приміщеннях, учительській, медичних приміщеннях, приміщеннях техперсоналу, обідньому залі встановлюються умивальники. Унітази в туалетних встановлюють для учнів навчальних закладів I ступеню – у відкритих кабінах, для учнів навчальних закладів II-III ступеню – в кабінах з дверима. Кімнати особистої гігієни обладнують унітазом з гнучким шлангом, тумбою. Входи до туалетів та умивальних для учнів не допускається розміщувати зі сходових кліток і безпосередньо проти входів до навчальних приміщень, їдальні, медпункту.

На кожному поверсі школи слід передбачити туалет для викладачів з одним унітазом, пісуаром та умивальником. При кожному жіночому туалеті слід передбачати кабіну особистої гігієни жінки із розрахунку 1 гігієнічний душ на 100 жінок, в спальних корпусах шкіл-інтернатів – на кожні 70 дівчат. Обладнання туалетних і умивальних наступне: для дівчаток кількість санітарних приладів – 1 унітаз на 30 дівчаток, для хлопчиків – 1 унітаз і 1 пісуар на 40 хлопчиків; в умивальних – 1 умивальник на 60 учнів; туалети і умивальні для викладачів – 1 унітаз і 1 умивальник (окремо для чоловіків і жінок), кабіна для особистої гігієни жінки – гігієнічний душ, унітаз, умивальник. При актовому залі слід передбачити два санітарні вузли окремо для чоловіків та жінок, які обладнують унітазом і умивальником.

Медичний блок повинен мати свій санітарний вузол (унітаз, умивальник). Туалети і душові (окремо для дівчат та хлопців) при роздягальних спортивних залів обладнують одним унітазом, одним умивальником, двома душовими сітками з установкою відокремлюючої перегородки, ножною ванною, а туалети і душові для персоналу харчоблоку – одним унітазом, одним умивальником, одною душовою сіткою. У туалетних для дівчаток одна кабіна повинна бути з дверима і замком, інші –з дверима висотою 1 м на відстані від підлоги 0,2 м. Кабіни відгороджують одна від іншої екранами висотою 1,75 м на відстані від підлоги 0,2 м. Розміри кабін (0,8х1,0/м^2). Проміжок між кабінами і протилежною стіною 1,1 м при відсутності пісуарів, а 1,8 м при їх наявності. Проміжок між кранами умивальників – 0,6 м. Висота установки умивальників над підлогою 0,5 м для учнів перших класів, 0,6 м – для 2-4 класів, 0,7 м – для 5-12 класів. Відстань між умивальниками і протилежною стіною – не менше 1,1, м між рядами умивальників – 1,6 м. Душові кабіни слід передбачити розміром (0,95х0,95) м^2. Туалети для 1-4 класів повинні бути обладнані дитячими унітазами.

2.6. Обладнання основних приміщень

Обладнання шкільних приміщень повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, сприяти забезпеченню педагогічного процесу та проведенню позакласної навчально-виховної роботи. Навчальні класи і кабінети обладнуються меблями згідно з діючими нормативними документами.

Меблі слід добирати відповідно до зросту дітей. Заборонено використання замість стільців, лав і табуретів. Для учнів не допустима поза, при якій відстань від поверхні парти до очей менша 30 см. Фізіологічною є поза, при якій кут нахилу грудної частини тіла до поперекової дорівнює 145°. Для забезпечення учнів меблями, у відповідності з довжиною тіла, необхідно мати 6 їх розмірів. Різниця між ростовими групами становить – 15 см. У кожному класі (кабінеті) слід передбачати 2-3 розміри меблів з перевагою одного із них. Суттєву перевагу в сучасних умовах мають трансформуючі меблі. Правильне розміщення дітей за шкільними партами (столами) може бути за умови, коли в одному приміщенні навчаються діти з різницею у віці не більше як два роки.

Розміщувати меблі у класній кімнаті прямокутної конфігурації слід так, щоб відстань була: між зовнішньою стіною і першим рядом парт 0,6-0,7 м (в будівлях із цегли допускаються 0,5 м); між рядами двомісних парт (столів) не менше 0,6 м; між ІІІ рядом парт (столів) і внутрішньою стіною або шафами, які стоять біля стіни, не менше 0,7 м; між передньою партою (столом) і демонстраційним столом не менше 0,8 м; від передньої стіни з класною дошкою до передніх столів не менше 2,4-2,6 м; від задніх столів до задньої стіни не менше 0,65 м (якщо задня стіна зовнішня – не менше 1,0 м); від задніх столів до шаф, які стоять вздовж заднього краю стіни – не менше 0,8 м; від демонстраційного столу до класної дошки – не менше 1,0 м; між столом викладача і переднім столом учнів – не менше 0,5 м; найбільша відстань останнього місця від класної дошки – 9 м; висота нижнього краю дошки над підлогою для учнів першого класу 0,7-0,8 м, 2-4 класів – 0,75-0,8 м, 5-12 – 0,8-0,9 м.

У класних кімнатах поперечної і квадратної конфігурації, в якій меблі розміщуються у 4 ряди, повинна бути збільшена відстань від дошки до першого ряду парт (не менше 3 м), щоб забезпечити кут розглядання до 35°. Відстань від першого ряду парт до зовнішньої стіни повинна бути 0,8-1,0 м, між рядами парт, столів – 0,6, від задніх парт до шаф, розміщених біля внутрішньої стіни – 0,9-1,0 м. Учні з пониженою гостротою зору повинні сидіти за першими партами в першому ряду (від світлонесучої стіни). Школярі

з пониженим слухом розміщуються за першими і другими партами крайніх рядів.

Учні, які часто хворіють простудними захворюваннями, ревматизмом, ангінами, розміщуються у третьому ряду парт (біля внутрішньої стіни). Для профілактики порушень постави не менше 2-х разів на рік школярів пересаджують з першого ряду в третій і навпаки, не порушуючи відповідності групи меблів їх зросту та з урахуванням гостроти зору і слуху.

Шкільні меблі розставляються в навчальному приміщенні так, щоб ближче до дошки були менші розміри, далі - більші. Класні кімнати для молодших школярів необхідно обладнувати партами.

Навчальні кабінети для учнів середніх і старших класів повинні забезпечуватись одно-двомісними столами і стільцями, кабінети хімії, фізики, біології – спеціальними лабораторними столами груп 4, 5, 6. Парти (столи) повинні бути тільки стандартні, погоджені з МОЗ України. Розміри столів і стільців в кожному комплекті меблів повинні співпадати за маркуванням.

Лабораторні столи слід покрити лінолеумом або іншими матеріалами, які миються та дозволені МОЗ України. В біологічній лабораторії столи кріпляться до полу. Для обладнання кабінету креслення використовують спеціальні столи, кут нахилу кришки яких дорівнює 30° при виконанні креслення і 60° – при малюванні.

Робочі місця у виробничих майстернях школи повинні забезпечувати правильну робочу позу учнів та відповідати вимогам техніки безпеки. Виробничі майстерні повинні бути розраховані на 13-15 робочих місць, обладнаних верстатами і станками.

У столярних майстернях повинні бути передбачені верстати висотою 75,5; 78,0 і 80,5 см; а для обробки металу – верстати висотою 95 і 87 см від підлоги до губок тисків. Верстати в майстерні з обробки металу обладнуються захисними екранами. Кожне робоче місце слід забезпечити сидінням на кронштейні або табуретами висотою 40-42 см, з розміром сидіння 35х35 см і 40х40 см. Для підбору відповідних меблів у майстернях повинні бути підставки (решітки) розміром 55х75 см, висотою 5, 10, 15 см по 5 підставок кожного розміру. Раціонально мати універсальну підставку, де регулюється висота.

У столярній майстерні верстати розміщуються або під кутом 45°. або в три ряди перпендикулярно світлонесучій стіні. Відстань між верстатами в передньо-задньому напрямі повинна бути не менше 0,8 м, між рядами – 1,2 м.

У майстерні по обробці металу раціонально розміщувати верстати так, щоб світло падало на робоче місце спереду або справа. Відстань між рядами -

1,0 м; від внутрішньої стіни до верстатів не менше як 0,8 м. Краще всього розміщувати однойменні верстати в шахматному порядку. Відстань між тисками не менше 1,0 м.

У майстернях для учнів 10-12 років слід використовувати інструменти розміром № 1, для 13-15-річних учнів – № 2, після 15 років – інструментами для дорослих.

Максимальна маса вантажу для підняття школярами: 11-12 років до 4 кг, 13-14 років – до 5 кг, 15 років: хлопчики – 12 кг, дівчатка – 6,0 кг, 16 років відповідно 14 і 7 кг, 17 років – 16,0 і 8,0 кг.

3. Організація навчально-виховного процесу

Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності розпочинається 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року. Тривалість навчального року для учнів початкової школи не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II-III ступеня - 190 робочих днів.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами тощо) та тривалість навчального тижня визначається загальноосвітнім навчальним закладом відповідно до рекомендацій МОН України. Протягом навчального року для учнів проводяться канікули: осінні, зимові і весняні загальним обсягом не менше 30 днів.

Введення 5-ти або 6-денного робочого тижня для учнів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється при додержанні відповідного гранично допустимого навантаження та за умови роботи закладу не більше ніж у дві зміни. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах – 35 хв., у других-четвертих – 40 хв., у п'ятих-дванадцятих – 45 хв. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідним органом управління освітою та установою санітарно-епідеміологічного контролю.

Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також правильне чергування протягом дня і тижня предметів природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання та основ здоров'я і фізичної культури. Для учнів 5-9-х класів спарені уроки допускаються при проведенні лабораторних і контрольних робіт, написанні творів, уроків трудового навчання. У 10-12-х класах допускається проведення спарених уроків з основних іпрофільних дисциплін (предметів).

Тривалість перерв між уроками для учнів першого класу повинна бути не

меншою 15 хв., для всіх інших класів – 10 хв.; великої перерви (після 2-го уроку) – 30 хв. Замість однієї великої перерви можна після 2-го і 3-го уроків влаштовувати 20-хв. перерви. Під час перерв необхідно організовувати перебування учнів на відкритому повітрі і харчування.

Для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів початкових класів на уроках письма, мови, читання, математики тощо необхідно через кожні 15 хв. уроку проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей.

При визначенні доцільності, характеру, змісту та обсягу домашніх завдань слід враховувати індивідуальні особливості учнів та педагогічні вимоги. У 1-му класі домашні завдання не задаються. Обсяг домашніх завдань має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 2-му класі 45 хв.; у 3 класі – 1 години 10 хв.; 4 класі - 1 год. 30 хв.; у 5-6-му класах – 2,5 год.; у 7-9 класах – 3 год.; у 10-12 класах – 4 год. У 2-4 класах домашні завдання не рекомендується задавати на вихідні і святкові дні.

Початок занять у загальноосвітніх навчальних закладах повинен бути не раніше 8 год. При двозмінному режимі навчання початок занять у другу зміну організовується не пізніше 14 год., закінчення – не пізніше 19-20 год. Учні 1-2 класів, випускних та класів компенсуючого навчання навчаються лише у першу зміну. Учні 3-5 класів можуть навчатися у першу зміну або у підзміну з початком занять не пізніше 12 год. Починати заняття як в першу, так і другу зміну слід в один і той самий час протягом навчального року. Навчання у загальноосвітніх навчальних закладах нового типу організовується в одну (першу) зміну.

Наповнюваність класів не повинна перевищувати 30 учнів (з урахуванням площі на одного учня не менше 2,0 $м^2$). Формування класів у школах з малою кількістю учнів здійснюється відповідно до умов роботи та фінансових можливостей конкретної школи і залежить від кількості учнів та наявності учителів. У школах з малою кількістю учнів економічно і педагогічно доцільно створювати з'єднані класи (класи-комплекти) у складі двох класів (кількість учнів у з'єднаному класі не повинна перевищувати 25 учнів), а у виняткових випадках – трьох класів у кількості, що не перевищує 15 учнів. Оптимальним є об'єднання у такому класі учнів 1-х та 3-х класів, 2-х та 3-х класів, 2-х та 4-х класів. При цьому доцільно запроваджувати такий розклад (графік) навчальних занять, який би дозволив частину уроків проводити окремо з кожним класом. Особливоце необхідно для учнів першого класу.

При зниженні температури повітря до -20° С при швидкості руху повітря більше 5 м/с і при підвищенні вологості вище 80 % для учнів початкових

класів та при -24° С – для учнів 5-12 класів, а також у надзвичайних ситуаціях органи місцевої виконавчої влади приймають рішення про тимчасове призупинення навчання учнів. При виникненні масових епідемічних захворювань навчальні заняття припиняються органами місцевої виконавчої влади за погодженням з органами охорони здоров'я.

4. Охорона праці у навчально-виробничих майстернях

Учителі трудового навчання, майстри та інструктори зобов'язані навчати учнів правильного і безпечного поводження з обладнанням, яке є в навчальних майстернях, безпечних методів виконання робіт і стежити за дотриманням учнями правил безпеки.

Відповідальність за виконання правил техніки безпеки, виробничої санітарії і за охорону життя й здоров'я учнів під час роботи в шкільних навчальних і навчально-виробничих майстернях, на шкільних навчально-дослідних ділянках несуть директори шкіл і вчителі, які керують цією роботою, а під час проходження виробничої практики на підприємствах – їх керівники та особи, під керівництвом яких здійснюється навчання продуктивної праці. Адміністрація шкіл, а також підприємств, установ та організацій, де проводяться трудові політехнічні практикуми учнів, відповідає за проходження всіма учнями медичного огляду з метою визначення можливості допуску їх до роботи в навчальних, навчально-виробничих майстернях і на виробництві. Надалі медичний огляд повинен проводитися не менше ніж один раз на півріччя. Допускати учнів до роботи без попереднього медичного огляду не дозволяється.

Режим роботи учнів у навчально-виробничих майстернях, а також під час проходження ними практики на виробництві повинен регламентуватися навчальними планами підготовки молодих робітників, що складаються відповідно до чинного законодавства. На учнів поширюються всі встановлені законодавством правила про працю підлітків, правила з техніки безпеки і промислової санітарії та з охорони праці неповнолітніх. Робота учнів у шкідливих цехах, а також використання їх на шкідливих роботах забороняється. Навчання на виробництві учнів, яким не виповнилося 16 років, забороняється. Для підлітків-школярів робочі місця організовуються тільки на ізольованих дільницях, у спеціальних прольотах або цехах у суворій відповідності до вимог техніки безпеки і виробничої санітарії.

Навчання і робота учнів у приміщеннях навчальних і навчально-виробничих майстерень, у школах і на підприємствах допускаються за умови виконання всіх вимог техніки безпеки і виробничої санітарії. Дозвіл на

проведення занять у шкільних майстернях видається перед початком навчального року комісією відділу освіти в складі представників райдержадміністрації, райвно і райкому профспілки, директора школи, голови місцевого комітету профспілки і завідувача навчальними майстернями.

4.1. Вимоги до навчальних і навчально-виробничих майстерень

Навчальні цехи повинні розміщуватися поблизу входів на територію промислових підприємств з навітряного боку відносно основних цехів. Якщо вони розміщені в глибині території, то повинні мати упорядковані безпечні підходи до будівлі осторонь від встановлених вантажопотоків. Проходи і проїзди повинні мати асфальтове або цементне покриття. У місцях перетину проходів з наземними транспортними шляхами має бути достатнє освітлення у вечірній час, світлова й звукова сигналізація. Залежно від технологічного процесу, об'єму і маси обладнання навчально-виробничі приміщення можна розміщувати на будь- якому поверсі будівлі, за винятком підвального. При цьому ж поверхові перекриття мають відповідати загальним вимогам звукоізоляції. При організації навчальних цехів повинен бути виключений можливий шкідливий вплив технологічних і виробничих процесів сусідніх цехів даного підприємства. Забороняється організація навчальних дільниць і прольотів у цехах підприємств з високими рівнями шуму (понад 75 дБ), високочастотною вібрацією і наявністю в повітрі робочих приміщень токсичних речовин. Міжшкільні майстерні, що обслуговують кілька шкіл, повинні мати самостійну ділянку.

Розміщені в шкільних будівлях ***навчальні майстерні*** мають бути ізольовані від класних приміщень (на першому поверсі в торцях будівель), мати звукопоглинаючі капітальні стіни і перекриття другого поверху. Приміщення навчальних майстерень повинні бути світлими, теплими й сухими.

Забороняється організація майстерень у підвальних і напівпідвальних приміщеннях. Кубатура і корисна площа приміщень навчальних майстерень повинні строго відповідати діючим типовим проектам будівель, навчальних і навчально-виробничих майстерень шкіл.

У зв'язку з особливостями педагогічного процесу і великою фізичною активністю учнів під час роботи площа робочого місця на одного учня має бути збільшена на 25-40 % порівняно з нормою площі робочого місця дорослого робітника. Так, для навчання токарів площа на одного робітника повинна становити 6 м2, фрезерувальників і шліфувальників – 9-12 м2, електрозварників – 7,5 м2, слюсарів-інструментальників, складальників,

ремонтників та ін. – 4 м2. Розміщення та обладнання інструментальних складів повинні бути найбільш зручними для обслуговування навчально-виробничого процесу і транспортування інструменту, пристроїв, матеріалів і готової продукції. Площа інструментальної для зберігання інструментів, пристроїв та абразивів має бути не менше 15 м2. Склад для зберігання довгомірних пиломатеріалів і металів, фанери та інших матеріалів треба розміщувати поряд із приміщенням, де виконуються роботи з деревиною, у торцевій частині будівлі з одним виходом безпосередньо назовні і другим – у майстерню, що прилягає.

Підлога у виробничих приміщеннях (дерев'яна, цементна та ін.) має бути теплою, гладенькою, неслизькою, зручною для очищення, а також задовольняти експлуатаційним вимогам до приміщення. Якщо підлога цементна, робочі місця учнів і викладачів повинні бути обладнані дерев'яними решітками. У приміщеннях, де виконується робота з кислотами і лугами, а також з іншими агресивними речовинами (солями, нафтопродуктами), підлога повинна бути стійкою до хімічної дії і не допускати адсорбції зазначених речовин.

У холодний період року вологість і температура повітря в навчальних майстернях мають відповідати вимогам, що встановлені для відповідних видів виробництва. Двері, сходи й коридор повинні відповідати вимогам будівельних і пожежних правил і норм. Проїзди й проходи всередині майстерні повинні мати чітко визначені габарити, окреслені білими лініями або показані знаками, що їх замінюють.

Не дозволяється захаращувати проходи, сходи й коридори. Стіни й стелі повинні бути гладенькими і покритими фарбами (емульсійними та силікатними – стеля і підлога, масляними панелі й стіни), що дає можливість легко робити вологе прибирання приміщення. В усіх санітарно-побутових приміщеннях має підтримуватись чистота, а обладнання їх повинне бути непошкодженим. Підлогу після кожного навчального заняття прибирають вологим або іншим способом, що запобігає запиленню.

У майстернях установлюють умивальники з гарячим водопостачанням та індивідуальними змішувачами, щітками, милом і рушником або пристроями, що їх замінюють. Майстерні забезпечують доброякісною (що відповідає санітарним вимогам) питною водою. Температура питної води повинна бути не нижче +8°С і не вище +20°С. Обов'язкова установка питних фонтанчиків або закритих баків з фонтануючими насадками. Воду в баках треба міняти щоденно. Біля питних баків необхідний пристрій для стікання води.

Навчально-виробничі майстерні забезпечують необхідними для надання першої допомоги медичними й перев'язними матеріалами (аптечкою), носилками із зазначеними адресою і телефоном найближчої лікувальної установи, де можуть надати медичну допомогу. Гардеробні для зберігання верхнього одягу влаштовують окремо від гардеробних для зберігання домашнього одягу та спецодягу.

4.2. Вимоги до освітлення, опалення й вентиляції

Для визначення коефіцієнта природного освітлення в навчально-виробничих приміщеннях шкіл і шкіл-інтернатів ці приміщення слід прирівнювати до приміщень виробничих будівель з точними роботами (III розряд робіт), а робочі місця для навчання крою й шиття – до II розряду робіт. Спрямованість основного світлового потоку в навчальних приміщеннях повинна бути з лівого боку від учня, а на робочих місцях у навчально-виробничих приміщеннях – відповідно до технологічних вимог.

Найменша освітленість горизонтальних поверхонь нарівні 0,8 м від підлоги в приміщеннях: майстерень з обробки металу і деревини повинна бути при люмінесцентних лампах – 300 лк, при лампах розжарювання – 150 лк; швейних майстерень при люмінесцентних лампах – не менш 400 лк, при лампах розжарювання – 200 лк; проходів навчальних майстерень – відповідно не менш 100 і 50 лк (на підлозі). Над світловими отворами в навчальних майстернях з південною, західною і південно-західною орієнтацією вікон потрібні сонцезахисні пристрої (жалюзі, козирки).

Вікна та інші світлові отвори забороняється захаращувати виробами, інструментом, матеріалами та іншими предметами. Складання поблизу вікон матеріалів, виробів та інших предметів не повинно погіршувати природну освітленість майстерні. Обладнання майстерень, як правило, потрібно розміщувати так, щоб воно не затемняло робочої зони. Шибки у вікнах треба очищати від пилу й бруду не менш як два рази на рік, а в приміщеннях із значним виділенням диму, пилу, кіптяви – у міру їх забруднення, але не менш як чотири рази на рік. До миття вікон будівель будь-якої поверховості забороняється залучати учнів, навіть старших класів. Шибки в рамах повинні бути надійно закріплені, щоб запобігти випаданню їх з рам. Садити дерева треба на відстані потрійної висоти їх у дорослому стані від шкільної будівлі, але не менш як 10 м, щоб крони дерев, які розрослися, не затуляли вікон; гілки дерев, що ростуть біля вікон будівлі, необхідно підрізати щовесни.

Штучне освітлення допускається загальне або комбіноване (загальне

плюс місцеве). Застосовувати тільки місцеве освітлення недопустимо. Світильники місцевого освітлення (з будь-якими лампами) для виробничих приміщень повинні мати відбивачі, виготовлені з матеріалу, що не просвічується, із захисним кутом не менше 30°. Яскравість світильників місцевого освітлення не повинна перевищувати 1000 кд/м^2 (нт). Світильники місцевого освітлення повинні живитися струмом з напругою не більше 36 В. Потрібну освітленість треба підтримувати систематичним очищенням арматури світильників і ламп від пилу й бруду не менш як два рази на місяць, а в майстернях, де є значні виділення пилу, диму й кіптяви, не менш як чотири разина місяць.

Лампи, що перегоріли, і пошкоджена арматура повинні замінюватися негайно. Замінювати лампи, арматуру, запобіжники, а також очищати світильники і прилади повинен електромонтер. Виконання цих робіт не слід доручати учням. У світильниках загального і місцевого освітлення можна використовувати лампи тільки такої потужності, на яку світильники розраховані. Лампи, що застосовуються для загального і місцевого освітлення, повинні бути забезпечені електроосвітлювальною арматурою. Використовувати відкриті лампи забороняється.

Висота установки світильників загального освітлення має бути не менше 3 м від підлоги. Гарантійний строк служби для ламп розжарювання – 1000, люмінесцентних ламп – 2500-3000 год. горіння; після його закінчення електролампи треба систематично заміняти.

У приміщеннях, майстернях, коридорах установлюється ***аварійне освітлення,*** що має створювати освітленість не меншу 0,3 лк на підлозі вздовж лінії основних проходів і на сходах. Світильники аварійного освітлення повинні приєднуватись до мережі, незалежної від мережі робочого освітлення, починаючи від щита підстанції, а за наявності лише одного вводу – починаючи від цього вводу. Електрична частина освітлювальних установок повинна відповідати вимогам Правил улаштування електроустановок (ПУЕ).

Навчально-виробничі майстерні і допоміжні приміщення мають бути обладнані вентиляцією та опаленням. Вентиляція може бути природною, механічною або змішаною і повинна забезпечувати обмін повітря, температуру і стан повітряного середовища, що передбачені санітарними нормами. У майстернях з обробки металу і деревини вентиляція має забезпечувати повітрообмін 20 м^3/год на одну людину.

Виробничі процеси, що супроводжуються виділенням пилу, обладнують пристроями для його уловлювання і видалення. Місцеві відсмоктувачі повинні забезпечувати повітрообмін 250 м^3/год. Повітрообмін місцевої

витяжки від клеєварки повинен становити 350 м^3/год. Обладнання навчальних майстерень – установка для нікелювання, для фарбування розпиленням, апарат точкового зварювання, робочі місця для відливання і термообробки, – як правило, треба встановлювати в окремому приміщенні з обов'язковим влаштуванням місцевих витяжних відсмоктувачів. Фарбувати розпилюванням, нікелювати необхідно тільки у витяжній шафі. Над робочим місцем для запускання і випробування двигуна внутрішнього згорання повинен бути обладнаний кожух із витяжною вентиляцією. Випускну трубу двигуна треба вставляти і щільно з'єднувати з трубою, що виведена назовні.

Навчальні монтажні роботи, що проводяться з використанням м'яких припоїв (у тому числі припоїв, що містять свинець: ПОС-40; ПОС-60), мають строго відповідати "Основним вимогам щодо організації навчальних робіт, утримання навчально-виробничих приміщень, організації робочих місць учнів і засобів індивідуальної профілактики під час паяння невеликих виробів сплавами, що містять свинець".

Вентиляційні пристрої повинні бути завжди справними і перебувати під постійним наглядом осіб, які відповідають за роботу вентиляції. Вентиляційні установки повинні проходити планово-запобіжний ремонт, періодичне технічне і санітарно-гігієнічне випробування. Результати випробувань заносять до спеціального журналу. У шкільних майстернях можна встановлювати осьові вентилятори марок М9 № 4, М9 № 5, М9 № 6 і відцентрові вентилятори марок Ц4-70Л2,5, ЗВР № 2, Ц13 50 № 2.

Для приміщень навчальних і навчально-виробничих майстерень рекомендується централізоване опалення: центральне водяне з металевими радіаторами; променеве з бетонними панелями; у шкільних майстернях допускається повітряне суміщення з припливною вентиляцією при температурі повітря, що подається, не більшою за 60 °С без рециркуляції.

Опалення повинне забезпечувати рівномірну температуру, можливість регулювання ступеня нагріву приміщення і незалежного вмикання і вимикання опалювальних секцій. Забороняється для опалення навчальних і навчально-виробничих майстерень застосовувати тимчасові чавунні або інші печі. Оптимальна температура повітря в приміщеннях навчальних майстерень з обробки металу і деревини повинна бути 16-18° С. Ворота і вхідні двері в капітальних стінах повинні бути утеплені. Біля воріт і дверей, через які відбувається транспортування матеріалів і виробів, мають бути опалювані тамбури. Двері повинні мати пристрої для примусового закривання (пружини, пневматичні затвори тощо), хвіртки для проходу людей. Навчальні

й навчально-виробничі майстерні незалежно від наявності вентиляційних пристроїв повинні мати у віконних отворах фрамуги, що відчиняються, або інші пристосування для провітрювання. Для відчинення й регулювання фрамуг мають бути зручні пристрої, якими керують з підлоги. Рами вікон і світлових ліхтарів, двері й тамбури до них мають бути справними. До настання зими їх треба утеплити.

4.3. Обладнання і матеріали

Усе працююче ***обладнання навчальних і навчально-виробничих майстерень*** має бути непошкодженим і надійно закріпленим. Надійність установки обладнання на міжповерхових перекриттях повинна підтверджуватися відповідними розрахунками. Обладнання й механізми повинні мати всі необхідні надійно закріплені обмежувачі. Розміщення обладнання (верстатів, машин, механізмів, верстаків тощо) має відповідати навчально-виробничому процесу, нормам розстановки обладнання й умовам його роботи, а також створювати безпечні умови праці учнів. Складання матеріалів і деталей треба виконувати на спеціальних місцях так, щоб вони не захаращували проходів і не заважали вільному обслуговуванню. Висота складання матеріалів, заготовок не повинна бути більшою за 1 м. При складанні потрібно забезпечувати стійкість предметів і запобігати падінню заготовок, деталей або матеріалів. Для цього застосовують спеціальні пристрої, стояки, прокладки, підкладки, підпори тощо. Заново встановлене обладнання можна пускати в експлуатацію лише з дозволу технічної інспекції та органів народної освіти з оформленням відповідного акта.

Передачі (пасові, канатні, ланцюгові, фрикційні, зубчасті) повинні бути забезпечені надійними і зручними в експлуатації запобіжними захисними засобами. Передачі, розміщені всередині обладнання і агрегатів, повинні бути закритими з усіх боків. Доступ до них має здійснюватися за допомогою пристроїв, що відчиняються (кришка, дверцята), а не такими, що знімаються. Подавальні валики і подібні пристрої повинні бути забезпечені пристосуваннями, що запобігають захопленню одягу і пальців працівника. Обладнання і механізми навчальних майстерень повинні мати тільки індивідуальні приводи. Передавання руху до обладнання трансмісіями в навчальних майстернях не дозволяється. Оброблювані, рухомі або обертові деталі, вироби, що виступають за габарити обладнання, повинні бути огороджені і мати стійкі підтримуючі пристрої.

Усе ***верстатне обладнання***, призначене для обробки крихких металів, повинно мати пристрої для захисту працюючого від поранень стружкою і

відлітаючими частинками матеріалу. Під час обробки матеріалів я утворенням зливної стружки верстати повинні бути обладнані стружколамами. Фрезерні верстати для захисту від стружки повинні мати надійні щитки й ширми. Стругальні верстати забезпечуються стружкозбирачами. Обладнання треба фарбувати світлими тонами одного кольору (зеленого). Місця, що підлягають захисту, фарбують червоним кольором, який різко виділяється після зняття захисного засобу.

Справність і стан обладнання та його захисних засобів повинні перевірятися до початку роботи майстром, інструктором або вчителем праці. Забороняється працювати на несправному обладнанні. Пуск і зупинка обладнання і механізмів повинні бути цілком безпечними, а пускові пристрої – зручними для користування. Пускові пристрої мають забезпечувати швидкість і плавність вмикання з робочого місця і повинні бути позбавлені можливості самовільно вмикатися. Наявність кількох місць пуску забороняється.

Поблизу робочого місця вчителя має бути рубильник (червона кнопка "Стоп") вимикання всього обладнання навчальної майстерні. Розміщення органів керування (рукояток, маховичків, кнопок) повинно бути зручним, безпечним для користування. Кнопки вмикання будь-якого обладнання мають бути заглиблені на 3-5 мм, а кнопки вимикання повинні виступати над панеллю не менш як на 3 мм і мати добре видимий напис "Стоп". Контакти повинні бути захищені від потрапляння пилу, стружок, емульсій, мастил, що використовуються під час роботи. Пусковий педальний пристрій, якщо він є, повинен мати захисний засіб, що запобігає випадковому вмиканню (від падіння предмета на педаль, несподіваного натискання)

Прибирають стружки, обрізки, пил і бруд з обладнання тільки за допомогою крючків, щіток тощо після того, як вимкнено обладнання. Без використання зазначених пристроїв прибирати забороняється. Застосовувати стиснене повітря для здування ошурок і стружок не дозволяється. Змащувати частини обладнання треба ретельно і систематично відповідно до існуючої інструкції. Система змащування забезпечується пристроями, що запобігають розбризкуванню і розливанню мастил (щітками, збирачами, листами, піддонами), і повинна бути безпечною в обслуговуванні.

Учні, які працюють на обладнанні з використанням охолоджувальних сумішей, повинні бути проінструктовані про необхідні заходи безпеки. Ремонтувати обладнання під час його роботи забороняється. Перед ремонтом обладнання треба вимкнути з мережі і привести до такого стану, при якому жодна його частина або вузол не могли б самостійно рухатися. Приводні паси треба зняти зі шківів, під пускові педалі потрібно підставити підкладки. Біля

пускових пристроїв і рубильників, що підводять струм, вивішують попереджувальні плакати, де зазначають, що обладнання ремонтується і пуск його заборонений. Частини, що знімаються, розміщують на заздалегідь підготовлених місцях, міцно і стійко укладають з використанням підкладок, круглі деталі із застосуванням підпор. Для виконання ремонтних робіт між знятими деталями і біля обладнання, що ремонтується, залишають вільні проходи і робочі площі. Перед пуском обладнання після ремонту або налагодження всі захисні засоби, а також пристрої слід поставити на місце, міцно й правильно закріпити. Працівників, які є поблизу, повідомляють про початок роботи на відремонтованому обладнанні.

4.4. Заходи безпеки під час проведення занятьу навчально-виробничих майстернях

Робоче місце учня повинно бути організоване так, щоб запобігти будь-якому нещасному випадку. Кожне робоче місце обладнують сидіннями (приставними, висувними або відкидними), якими учні можуть користуватися для відпочинку і виконання окремих операцій основної роботи. Робочі місця повинні бути обладнані спеціальними пристроями: тумбочками, висувними ящиками, шафами, інструментальними полицями або стелажами для зберігання інструменту, захисних окулярів, креслень тощо; заготовки, інструмент та інше знаряддя, що зберігається на стелажах, не повинно виступати за межі робочої площі стелажа. Забороняється захаращувати робочі місця й проходи матеріалами, заготовками, деталями та відходами виробництва. Тримати на робочому місці предмети, не потрібні для виконання роботи, забороняється.

Керівники навчальних закладів, завідувачі майстернями, майстри, інструктори та вчителі трудового навчання, а також керівники виробничих дільниць, де проводяться практикуми учнів, зобов'язані: а) забезпечити учнів справним інструментом; б) стежити за тим, щоб інструмент був правильно заточений; в) стежити за правильним виконанням трудових прийомів.

Інструмент повинен зберігатись у спеціальних інструментальнях, ящиках, шафах, столиках біля обладнання, а в тих випадках, де це передбачено конструкцією машини, – усередині неї. Лещата на верстаках установлюють на відстані не менш як 1 м між осями. Ширина верстака повинна бути не менше 0,75 м. Для захисту учнів від осколків, що відлітають, повинні бути встановлені щити (із сітки з вічками не більшими 3 мм) заввишки не менш 1 м. На одномісних універсальних столах-верстаках, призначених для шкільних комбінованих майстерень восьмирічних шкіл, допускається захисний пристрій, що знімається, з розміром поверхні, яка забезпечує уловлювання осколків по

вертикальній площині 45° а по горизонтальній – 96°. Поверхня захисного пристрою повинна забезпечувати добре гасіння швидкості осколків. Лещата мають забезпечувати надійне кріплення заготовки, губки лещат повинні мати неспрацьовану насічку. Відстань між верстаками має відповідати нормам.

Учні, яких допускають до ремонту і заточування інструменту, повинні бути попередньо проінструктовані. Початкові роботи виконуються під наглядом майстра, інструктора або вчителя праці.

Молотки, кувалди тощо повинні мати опуклу поверхню бойка, гладеньку, незбиту, без задирок, вибоїн, тріщин, мати міцні рукоятки. Ручки молотків, кувалд виготовляються з твердих і в'язких порід деревини (клена, дуба, берези тощо). Користуватися ручками з м'яких або товстошарових порід деревини (ялини, сосни) забороняється. Ручки молотків і кувалд повинні бути рівними, овального перерізу, з потовщеннями біля вільних кінців. Поверхня ручок повинна бути гладенькою, рівно зачищеною, без тріщин, задирок і сучків.

На хвостовики ***напилків, стамесок, долот, пилок, викруток*** тощо треба міцно насаджувати ручки, стягнуті металевими кільцями, що запобігають розколюванню. Довжина ручок повинна відповідати розмірам інструмента. Розміри інструментів та їх маса мають відповідати віковим особливостям учнів. Працювати переліченими й подібними інструментами без ручок або з несправними ручками (що мають тріщини, відколи тощо) забороняється.

Пилки (поперечні, лучкові, ножівки та ін.) повинні бути правильно розведені і добре заточені. Ручки пилок треба міцно закріплювати, гладенько зачищати. Лучкові пилки повинні мати міцний станок, що забезпечує надійний натяг полотна і необхідне його обертання.

Стругальний інструмент для обробки деревини (шерхебелі, рубанки, фуганки та ін.) повинен мати гладенькі, рівно зачищені колодки. Задній кінець колодки рубанка, шерхебеля тощо у верхній своїй частині має бути заокругленим. Рукоятки колодок повинні бути гладенькими. Різці стругального інструмента мають бути правильно заточені, міцно й щільно підігнані до дерев'яних колодок і не повинні мати вибоїн, ум'ятин, тріщин і задирок.

Гайкові ключі мають відповідати розмірам гайок і головок болтів і не повинні мати тріщин, вибоїн і задирок. Забороняється нарощувати ключі контрключами, трубами тощо.

Розвідні ключі не повинні мати люфту в рухомих частинах. Робочі грані губок ключів повинні бути паралельними між собою. Усі пристрої (кондуктори, ділильні головки тощо), що застосовуються на обладнанні,

повинні бути справними, зручними, безпечними в експлуатації.

Маса предметів і матеріалів, що переносяться вручну, коли на це затрачується не більш як 1/3 робочого часу, не повинна перевищувати відповідно до ДНАОП 0.03-3.29-96 "Граничні норми підіймання і переміщення вантажів неповнолітніми": для дівчаток 15-17 років – 5,6-6,3 кг; для хлопців – 11,2- 12,6 кг.

Учнів молодше 15 років забороняється залучати до робіт, пов'язаних з перенесенням і пересуванням важких предметів. Для підіймання, встановлення і зняття важких деталей треба використовувати підйомні пристрої або споруди (талі, тельфери, крани, стріли, роликові столи тощо), що гарантують безпеку операції та полегшують працю учнів. Безпечна експлуатація підйомних пристроїв здійснюється відповідно до "Правил обладнання і безпечної експлуатації вантажопідйомних кранів".

4.5. Індивідуальні захисні пристрої

Учні під час трудового навчання або проходження виробничої практики, а також майстри повинні забезпечуватися справним і доброякісним спецодягом, запобіжними пристроями відповідно до чинних для певного виду виробництва норм. Учням на час трудового політехнічного навчання видають бавовняні халати або фартухи, рукавиці, захисні окуляри відповідно до чинних галузевих норм в установленому для всіх робітників і службовців порядку за рахунок школи. Майстрам трудового і виробничого навчання видаються безплатно: халат бавовняний на термін 12 місяців, рукавиці комбіновані – на 5 місяців, окуляри захисні – на 6 місяців.

Допускати майстрів і учнів до роботи без спецодягу і запобіжних пристроїв забороняється. Розмір і модель спецодягу учнів повинні виключати можливість захоплювання його рухомими частинами верстатів та оброблюваними деталями. Не повинно бути кінців, що звисають або розвіваються (поли, краватки, косинки, фартухи, зав'язки). Одяг повинен наглухо застібатися, звислі кінці косинок, платків, зав'язок повинні бути підібрані, манжети рукавів мають щільно охоплювати руки навколо кистей. Розміри спецодягу повинні відповідати зросту учнів.

Волосся працюючих повинно бути закрите щільно облягаючим головним убором і підібране під нього. Якщо роботу на металевих поверхнях треба виконувати в положенні лежачи, сидячи або на колінах, учням треба видати для обов'язкового користування під час роботи спеціальні мати або наколінники з матеріалу низької теплопровідності. Учнів, які очищають деталі чи вироби від іржі, фарби, бруду, а також при рубанні металу, слід забезпечувати захисними окулярами або маскою з органічного скла для

захисту від окалини, пилу та ін. дрібних частинок, які розлітаються.

Майстри, інструктори, вчителі трудового навчання або викладачі виробничої практики зобов'язані строго стежити за виконанням учнями – як у навчальних майстернях, так і на підприємствах – зазначених вимог щодо заходів індивідуального захисту під час роботи, а також забезпечити належний догляд за індивідуальними захисними пристроями. Коли навчання організоване в сільському господарстві, тоді потрібно користуватися "Правилами безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві", затвердженими наказом Держнагляду з охорони праці від 16.11.98 р. № 219 (в ред. від 15.12.2007 року).

Запитання для самоконтролю:

1. Як здійснюється навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах освіти України?
2. Як відбувається перевірка знань посадових осіб та інших працівників з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності в установах та закладах освіти?
3. Розкажіть про інструктажі з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності.
4. Розкрийте вимоги до устаткування, утримання та організація навчально-виховного процесу.
5. Охарактеризуйте вимоги охорони праці до основних приміщень закладу освіти.
6. Розкрийте вимоги до природного та штучного освітлення в закладах освіти.
7. Який має бути повітряно-тепловий режим в закладах освіти?
8. Які є вимоги до вентиляції та опалення в закладах освіти?
9. Назвіть вимоги до водопостачання та каналізації закладів освіти?
10. Як мають бути обладнанні основні приміщення закладів освіти?
11. Вимоги охорони праці до організації навчально-виховного процесу.
12. Назвіть вимоги до навчальних і навчально-виробничих майстерень.
13. Охарактризуйте вимоги до освітлення, опалення та вентиляції майстерень.
14. Перерахуйте обладнання та матеріали навчально-виробничих майстерень.
15. Проаналізуйте заходи безпеки під час проведення занять у навчально-виробничих майстернях.
16. Назвіть індивідуальні захисні пристрої.

Тема №4. НЕЩАСНІ ВИПАДКИ ТА ПРОФЕСІЙНІ ЗАХВОРЮВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

1. Попередження нещасних випадків в закладах освіти
2. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань у працівників освіти
3. Втома у працівників на об’єктах галузі освіти
4. Травматизм вчителів та учнів в школі та побуті

1. Попередження нещасних випадків в закладах освіти

В умовах ринкової економіки зростають вимоги до професійної підготовки працівників, яка поряд з фаховими компетенціями передбачає вміння надійно та безпечно працювати.

Державна політика в галузі охорони праці ґрунтується на головному принципі пріоритетності життя та здоров’я працівників перед будь-якими результатами виробничої діяльності. Реалізація цієї політики передбачає виконання багатьох заходів з підвищення рівня безпеки праці, але головним серед них є формування у працівників засобами освіти мотивації щодо посилення відповідальності особи за власну та колективну безпеку під час професійної діяльності.

Аналізуючи причини нещасних випадків, дуже прикро усвідомлювати те, що в більшості нещасних випадків можна було б запобігти. Профілактична робота буде ефективною, коли в цьому будуть брати участь батьки та громадськість.

Шкільний травматизм діти дістають на уроках фізкультури, під час перерв, у класах, коридорах. Основними його причинами є недостатня виховна робота: у таких школах діти проводять перерви, як їм заманеться. Окремі викладачі не знають основи запобігання травм або нехтують ними: допускають перевантаження навчальних майстерень під час проведення занять, дозволяють учням приходити на уроки у повсякденному одязі. Як і при будь-яких видах дитячого травма зиму у даному разі при плануванні профілактичних заходів треба керуватись двома основними принципами: чітко налагоджена організація трудового процесу і високо освітньо-виховна робота. Діти повинні усвідомлювати, що під час виробничого навчання треба бути надзвичайно уважними, зібраними, ретельно виконувати всі постанови вчителя, строго дотримуватись техніки безпеки.

При будь-яких видах дитячого травматизму дорослим необхідно дотримуватися двох основних принципів: чітко налагоджена організація трудового процесу і високоорганізована освітньо-виховна робота.

З метою координації і впорядкування діяльності навчальних закладів, органів управління освітою і наукою з питання профілактики травматизму Міністерством освіти і науки України розроблено і затверджено "Заходи щодо профілактики травматизму невиробничого характеру", "Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища в навчальних закладах, установах, підприємствах Міністерства освіти і науки України ". Реалізується Державна програма запобігання дитячої бездоглядності та інші.

Відповідно до Закону України "Про охорону праці" Міністерством розроблено та затверджено "Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти", "Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах".

Система навчання і перевірки знань з безпеки життєдіяльності в галузі освіти – це 11,5 мільйона тих, хто навчається і навчає, а також ознайомлення батьківської громадськості країни (біля 15 млн.чол.) з проблемами стосовно безпеки дітей і їх оточення, введення курсу "Основи здоров'я".

В кожному кабінеті є правила техніки безпеки при різних видах робіт. На початку кожного уроку потрібно їх повторювати.

Для попередження виникнення нещасних випадків у закладах освіти необхідно розробити ряд норм і правил для закладів освіти:

- Посилити контроль за організацією туристсько-екскурсійних перевезень учнів автобусами, проведенням туристських походів, експедицій та екскурсій з учнівською молоддю: своєчасно надавати інформацію про виїзди організованих груп дітей за межі міста (області).
- Вжити дієвих заходів щодо виконання законодавства в частині збереження життя і здоров'я дітей, зокрема з питань профілактики шлунково-кишкових захворювань, дитячого дорожньо-транспортного травматизму. дотримання норм виробничої санітарії, пожежної безпеки, правил поведінки в громадських місцях, при користуванні громадським транспортом, біля водоймищ тощо.
- Вирішити питання щодо надання лікувально-профілактичними закладами оперативної інформації на місцях про нещасні випадки, якщо вони сталися з учнями, вихованцями на відповідній території, для вжиття запобіжних заходів та своєчасного інформування про них.
- Провести первинні інструктажі з безпеки життєдіяльності учнів га вихованців (про дотримання правил пожежної безпеки, безпеки дорожнього

руху, про небезпечність перебування біля річок і водоймищ, при використанні піротехніки тощо) з реєстрацією у відповідних журналах.

- Черговим по відділу освіти обов'язково і негайно інформувати відповідальних чергових управління освіти і науки про надзвичайні ситуацій які виникли по закладах.
- Посилити контроль за профілактичною роботою щодо запобігання нещасним випадкам.
- Скласти та затвердити графік чергування педагогічних працівників на травмонебезпечних ділянках (сходи, коридори, їдальня тощо).
- Відповідно до нормативних документів своєчасно розглядати випадки травмування дітей та повідомляти про них управління освіти.
- Надавати консультативну допомогу класним керівникам з питань організації роботи щодо запобігання нещасним випадкам.
- Оновити куточок з безпеки життєдіяльності та запобігання різним видам травматизму.
- Запрошувати фахівців ДАІ, пожежних частин, СЕС, лікарів, наркологів, органів МВС, прокуратури для проведення занять з «Основ здоров'я».
- Проводити просвітницьку роботу з батьками з питань основ безпеки життєдіяльності, захисту дітей від будь-яких форм фізичного або психічного насильства.

Щоб забезпечити належний рівень безпеки праці працівник зобов'язаний: дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я інших працівників під час виконання будь-яких робіт; знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила експлуатації обладнання, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту та проходити необхідні медичні огляди.

Водночас, нерідко при настанні нещасного випадку у деяких закладах освіти, настає повний колапс і розгубленість при визначенні алгоритму дій і веденні необхідної документації, недостатня психологічна готовність попри наявність положень про розслідування нещасних випадків та вказаній у них необхідності тренувань.

Бракує в достатній кількості укомплектованих необхідним аптечок і, саме, коштів для забезпечення функціонування на належному рівні системи охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Недостатньо чітко і широко заповнюються акти розслідування і розробляються заходи щодо недопущення подібних випадків Робота з планування і виконання заходів з охорони праці, пожежної безпеки,

попередження дорожнього травматизму, дотримання санітарних та протиепідемічних заходів часто відсутня або формальна.

У разі нещасного випадку з учнем школи потерпілий або свідок нещасного випадку негайно сповіщає безпосереднього керівника навчального закладу, який зобов'язаний:

- терміново організувати першу долікарську медичну допомогу потерпілому, у разі необхідності його доставку до лікувально-профілактичного закладу;
- повідомити про те, що сталося, керівництво закладу;
- повідомити батькам потерпілого (особі, яка представляє його інтереси);
- зробити запит висновку з лікувально-профілактичного закладу про характер і тяжкість ушкодження потерпілого;
- до прибуття комісії з розслідування нещасного випадку зберегти обстановку на місці в тому стані, в якому вона була на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю тих, хто оточує, і не призведе до більш тяжких наслідків), а також вжити заходів до недопущення подібних випадків.

Система управління охороною праці, як підсистема загальної системи управління виробництвом, повинна передбачати такі функції:

- організацію і координацію робіт (обов'язки, відповідальність, повноваження керівників різного рівня, осіб, які виконують та перевіряють виконання роботи);
- облік, аналіз та оцінка ризиків;
- планування показників стану умов та безпеки праці;
- контроль планових показників та аудит всієї системи;
- коригування, запобігання та можливість адаптації до обставин, які змінюються;
- заохочення працівників за активну участь та ініціативу щодо здійснення заходів з підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці.

Завдяки цій системі повинні забезпечуватися вирішення таких основних завдань:

- професійний добір працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки з урахуванням стану їхнього здоров'я та психофізіологічних показників;
- навчання та пропаганда з охорони праці;
- безпека обладнання;
- безпека виробничих процесів;
- безпека будівель та споруд;

- забезпечення нормативних санітарно-гігієнічних умов праці;
- наявність засобів індивідуального захисту (ЗІЗ);
- оптимальні режими праці та відпочинку;
- лікувально-профілактичне обслуговування працюючих;
- санітарно-побутове обслуговування.

Щоб ця система діяла, необхідно запровадити відповідний нормативно-правовий акт, який би регулював усі питання, пов'язані з підготовкою, прийняттям та реалізацією управлінських рішень. При цьому треба пам'ятати, що СУОП є складовою загальної системи управління виробництвом (якістю продукції, що виробляється) і спрямована не тільки на створення оптимальних умов праці, але й на використання резервів виробництва, підвищення продуктивності праці та значне покращання якості продукції.

1.1. Перелік нормативних документів з питань охорони життя і здоров'я вихованців, запобігання усіх видів дитячого травматизму

2. Закон України «Про освіту»(ст.ст. 3,17,24,51,53)
3. Закон України «Про загальну середню освіту»
4. Закон України «Про дошкільну освіту»
5. Закон України «Про охорону дитинства»
6. Закон України «Про дорожній рух»
7. Закон України «Про пожежну безпеку»
8. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»
9. Постанова Кабміну України від 22.03 2001 № 270 «Про затвердження порядку розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру»
10. Наказ Міністерства і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Головного управління державної пожежної охорони від 30.09.1998 р. № 348. 70 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для закладів, установ та організацій системи освіти України»
11. Правила пожежної безпеки в Україні.
12. Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005р № 15 «Про затвердження Типового положення про порядок навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою»
13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 р. № 304 «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань питань охорони праці в закладах, установах,

організаціях, підприємствах,

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 р. № 563 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти»
15. Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.08. 2001р № 616 «Про затвердження Положення про розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах»

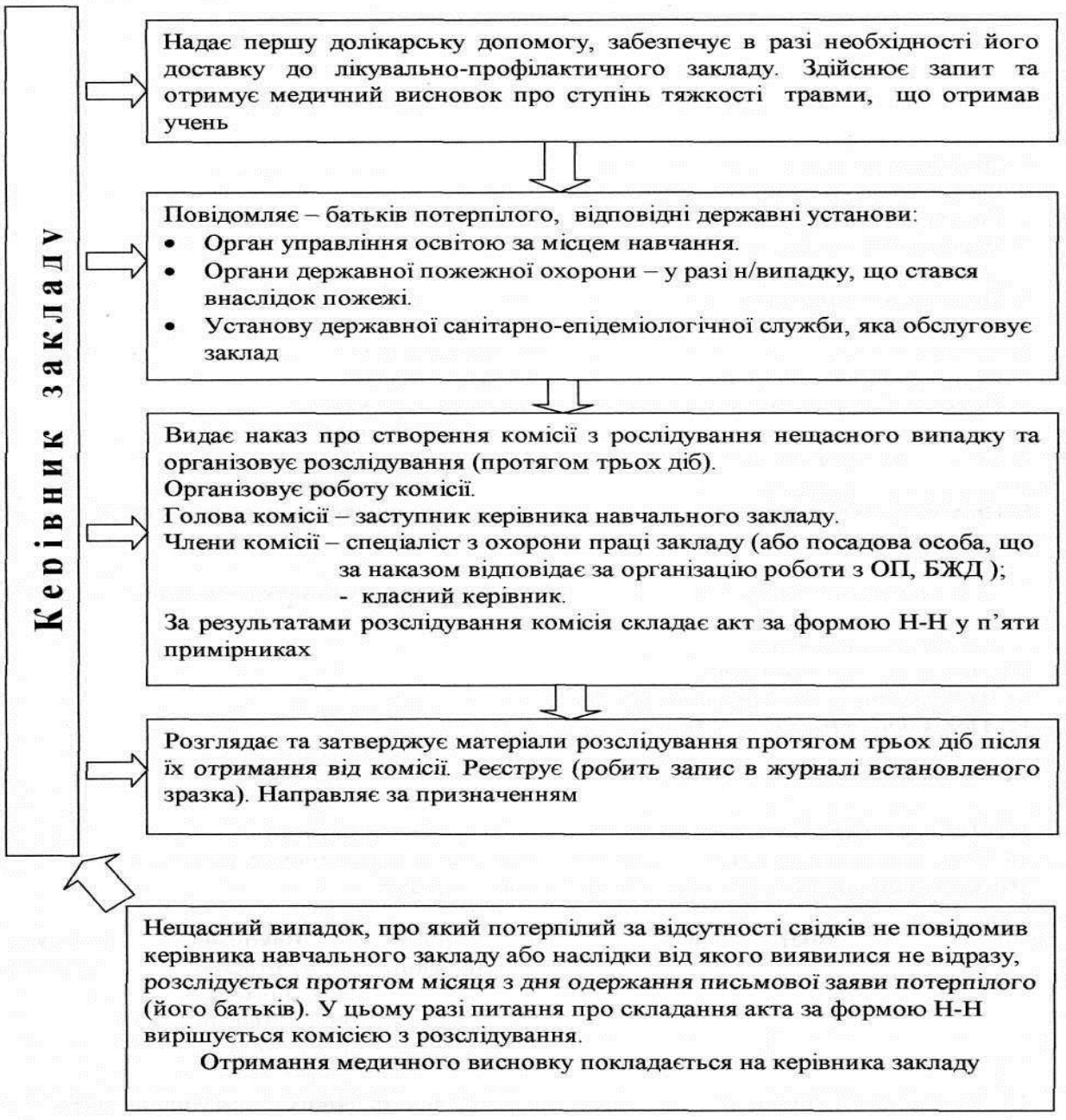

Рис.4.1. Дії керівника закладу освіти

2. Основні причини виробничих травм та професійних захворювань у працівників освіти

Здоров'я людини є одним із найважливіших соціальних чинників, що свідчить про загальне здоров'я суспільства, сприятливі екологічні умови, ефективність системи виховання, освіти та організації виробництва. Здоров'я тісно пов'язане з професією людини, її руховою активністю, харчуванням, звичками, характером відпочинку, психоемоційним станом, тобто способом її життя.

Професійне здоров'я педагога є необхідною умовою його активної життєдіяльності, реалізації, розвитку творчого потенціалу. Воно позначається на здоров'ї його учнів і на результатах всієї навчально-виховної роботи. Нездоровий педагог не може забезпечити учневі необхідний рівень уваги, індивідуальний підхід, ситуацію успіху. Неблагополуччя психологічного здоров'я, деформації особистості педагога, прояви синдрому згорання впливають на здоров'я учнів. Тому проблема збереження і зміцнення здоров'я вчителя повинна бути однією з пріоритетних у сфері його життєвих і фахових.

Травмою (*грец. trauma* – пошкодження, поранення) називають порушення анатомічної цілісності чи фізіологічних функцій тканин чи органів людини, викликане раптовим зовнішнім впливом.

Відповідно до виду впливу *травми поділяють на:*

1. Механічні (удари, переломи, рани та ін);
2. Теплові (опіки, обмороження, теплові удари);
3. Хімічні (хімічні опіки, гостре отруєння, ядуха);
4. Електричні, комбіновані та ін. (наприклад, спричинені будь-яким випромінюванням).

Причинами травм можуть бути порушення правил та інструкцій з безпеки, небажання виконувати вимоги безпеки, нездатність їх виконати. В основі цих причин травматизму лежать психологічні причини (критичне ставлення до технічних рекомендацій, інструкцій, небажання їх виконувати; незнання норм і способів забезпечення безпеки, правил експлуатації устаткування; невиконання правил та інструкцій з безпеки через невідповідність психофізичних можливостей людини (недостатня координація руху і швидкість рухових реакцій, поганий зір тощо) вимогам даної роботи та ін.).

У навчальних закладах травматизм, здавалося б, не мав би бути таким поширеним явищем, однак тут, крім дорослих, перебувають і діти, які часто забувають про засоби безпеки.

Серед працівників школи найчастіше травмуються прибиральниці службових приміщень, оскільки їх робота передбачає виконання фізичних завдань, пересування предметів тощо. Зазвичай травмуються працівники у віці 50–59 років.

В основному випадки виробничого травматизму серед дорослих у закладах освіти трапляються через організаційні причини (невиконання посадових обов`язків, порушення вимог охорони праці, виробничої дисципліни тощо), рідше – з технічних або психофізіологічних.

Широко відомо, що вчительська професія вимагає особливого напруження емоційних і фізичних сил. Постійна концентрація уваги, нервова напруга, необхідність говорити протягом кількох годин щодня перетворило хронічні захворювання горла і гортані та астенічно-невротичні розлади практично у професійні захворювання вчителів.

Професійним називається захворювання, спричинене впливом на працівників шкідливих умов праці; це – патологічний стан людини, обумовлений роботою і пов’язаний з надмірним напруженням організму або несприятливою дією шкідливих виробничих чинників.

Професійне захворювання, яке виникає протягом малого проміжку часу (однієї зміни або доби) називається *гострим*, а яке виникає протягом більш тривалого часу – *хронічним.*

Відомо, що близько 20% вчителів постійно хворіють гострими респіраторними захворюваннями, причому хронічно. За даними ВООЗ, до 70% відхилень у здоров’ї людини, а вчителів особливо, є психосоматичними. Неврози різного характеру, гіпертонія, зайва вага, остеохондроз, варикозне розширення вен, що поступово може перейти у тромбофлебіт, – це професійні захворювання вчителів, причиною яких поряд із стресами є гіподинамія.

Професія вчителя вимагає значного інтелектуального напруження з метою найкращого викладання освітнього матеріалу, яке у свою чергу, може спричинити стресову ситуацію. В школі багато чинників можуть викликати стрес вчителя – це неповага учнів, гомін і неслухняність, зірвані уроки, невивчений матеріал, відсутність дисципліни на уроці, іноді навіть хуліганські витівки, постійні зміни в освітньому процесі, незрозумілі вказівки керівництва закладу та багато іншого. А якщо до цього додати рівень оплати праці вчителя, можливі домашні потреби та й незадовільний рівень життя в країні, то взагалі складається велика вірогідність отримати *стрес.* При постійному виникненні стресових ситуацій формується синдром розумово-емоційного (нервового) перенапруження, який може перейти в хворобу. Серед основних хвороб, які

пов’язують із стресом є атеросклероз, гіпертонія та різноманітні захворювання шлунково-кишкового тракту.

На виникнення професійного стресу та формування синдрому емоційного вигоряння, як в учителів, так і студентів, впливають такі особисті детермінанти: нейротизм, тривожність, агресивність. Для того, аби уникнути негативних наслідків стресу, слід розвинути стресостійкість, усвідомити можливі ситуації виникнення стресу та їхнє усунення.

До професійних захворювань педагогів відносяться також афонія, ларингіт, фарингіт. Психогенні захворювання голосу виявляються порушенням вербальної комунікації внаслідок емоціональних конфліктів. Найскладнішим захворюванням серед них є афонія.

Психогенна афонія проявляється повною втратою голосу при збереженні шепітливої мови. Афонія може бути також наслідком хворобливих процесів голосових зв’язок, професійного стомлення голосу.

Фарингіт – це запалення задньої стінки горла. Він проявляється сухістю й болем у горлі та кашлем; як і решта захворювань, буває гострим і хронічним. Але найчастіше стикаємося з хронічним фарингітом, яким часто хворіють люди середнього віку – зазвичай незагартовані або ті, хто має якийсь зв’язок з виступами, промовами.

Ларингіт – це запалення слизової оболонки гортані. Ларингітом хворіють люди голосових професій – співаки, актори, викладачі, диктори.

Абсолютна більшість травм – результат незадовільної організації навчально-виховного процесу, трудової і виробничої дисципліни, що нерідко є правовим нігілізмом і повсюдним зневагою виконання вимог охорони праці.

Основними чинниками професійної захворюваності педагогів є стрес, порушення венозного кровообігу та перевантаження голосового апарату, що спричиняють ряд гострих та хронічних захворювань (неврози, гіпертонія, варикоз, остеохондроз, афонія тощо).

3. Втома у працівників на об’єктах галузі освіти

Проблема втоми здавна становила інтерес для дослідників багатьох галузей науки. Вона належить до найскладніших і найбагатогранніших у фізіології та психології праці.

Науково визначити суть втоми намагалися ще Галілей, Прохаска. Систематичне вивчення процесів втоми почалось з середини XIX ст. і триває досі. Таке ставлення до цієї проблеми зумовлюється теоретичним, практичним і соціальним значенням її розв’язання. У теоретичному плані значення вивчення втоми пов’язане з тим, що вона являє собою проміжний стан між нормою і

патологією. Практичне значення такого вивчення визначається впливом втоми працівника на зниження продуктивності і якості праці, а соціальне – з тимчасовою втратою працездатності та інвалідністю тих працівників, які виконують роботу в умовах перенапруження фізіологічних систем. Проте, незважаючи на численні літературні розробки з проблем втоми, поки ще не існує єдиного розуміння цього явища, а діагностика втоми становить значні труднощі.

Суб'єктивною ознакою втоми є відчуття стомленості, яке переживається працівником як своєрідний психічний стан. Його компонентами є:

- відчуття знесилення, коли людина відчуває, що не в змозі належним чином продовжувати роботу. Воно може виникати і тоді, коли показники роботи тримаються на достатньо високому рівні;
- нестійкість і відволікання уваги;
- порушення в моторній сфері – рухи сповільнюються або, навпаки, стають поспішними, нескоординованими;
- погіршення пам'яті і мислення, особливо при виконанні розумової роботи;
- послаблення волі, рішучості, витримки, самоконтролю;
- сонливість.

В основі відчуття стомленості лежить процес гальмування в працюючих коркових центрах. Тому ігнорувати його не слід. О.О. Ухтомський зазначав, що в основі будь-якого суб'єктивного переживання або відчуття лежать об'єктивні матеріальні процеси, які відбуваються в нервових клітинах. Слід також мати на увазі, що суб'єктивні оцінки втоми залежать від мотивації, заінтересованості в роботі, рівня домагань і відповідальності, емоційного стану.

Робота вчителя – передавати знання і навички учням. На перший погляд педагогічна діяльність може здатися легкою, спокійною працею, але це лише припущення того, хто не бачив процес навчання і виховання поглядом самого вчителя.

Професія педагога належить до стресогенних, найнапруженіших у психологічному плані. Вона вимагає від людини постійних резервів самовладання і саморегуляції. Емоційне навантаження педагога значно вище, ніж, наприклад, у менеджерів вищої ланки та банкірів, тобто тих, хто безпосередньо працює з людьми.

Висока емоційна напруженість зумовлена постійною наявністю великої кількості факторів ризику, стрес-факторів, які впливають на самопочуття вчителя, працездатність, професійне здоров'я і якість роботи. У педагогічній діяльності поряд із загальними факторами ризику для здоров'я працівників

розумової сфери (наприклад, нервово-емоційне напруження, інформаційні перевантаження, гіпокінезія) є і специфічні: значне голосове навантаження, переважання в процесі трудової діяльності статичного навантаження, великий обсяг зорової роботи, порушення режиму праці і відпочинку тощо. Професія вчителя нині фемінізована, тому фактором ризику є ще й завантаженість роботою вдома, дефіцит часу для сім'ї та дітей.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, коефіцієнт стресогенності педагогічної діяльності становить 6,2 бала (за максимального коефіцієнта 10 балів). У рейтингу професій Американського інституту дослідження стресу перші місця посідають учителі старших класів, поліцейські і шахтарі.

Робочий день вчителя порівняно насичений, а уроки – це лише одна із складових частин його роботи. Підготовка до уроків займає 1/3 об'єму уроків. Вчителеві доводиться проводити 4–6 уроків в день плюс позакласна робота. Влітку у вчителів 2-х місячна відпустка, також вони можуть разом з учнями проводити канікули. Вчителі працюються з великим розумовим навантаженням, тому що залучення уваги 25–30 учнів в 45 хвилин підряд завдання не з легких. Психологічного навантаження додають невиховані учні, які заважають проведення уроку. Знайти спільну мову з важкими учнями – велика проблема вчителя. Велике навантаження припадає також на голос вчителя, що, є, окрім дошки і крейди, його основним інструмент. В педагогічній діяльності є свої радощі, але й виникає багато труднощів: навантаження, стрес, непрості стосунки у шкільному колективі, паперова тяганина, колосальна відповідальність, часто нелегкі й невдячні учні.

Прояви стресу в роботі вчителя різноманітні. Спеціалісти виокремлюють насамперед тривожність, депресію, фрустрованість (стрес «втраченої надії»), емоційне спустошення, виснаження, професійні хвороби. Один із наслідків тривалого професійного стресу – синдром емоційного «вигорання» як стан фізичного, емоційного і розумового виснаження педагога, у тому числі розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрата розуміння і співчуття стосовно іншої людини. Високий рівень «вигорання» вчителів із великим стажем зумовлений тривалою дією професійних стресів, молодих – входженням у фахову сферу, першими кроками у педагогічній діяльності.

Професія педагога вирізняється серед інших насамперед способом мислення її представників, почуттям обов'язку і рівнем відповідальності.

Чим більше навантаження в процесі праці, тим більші фізіологічні зрушення в організмі, які, проте, не є прямолінійними. Установити точні

кількісні критерії втоми досить важко, оскільки вони залежать від багатьох факторів: специфіки діяльності, яка виявляється в підвищеній активізації тих чи інших функціональних систем, ставлення працівника до виконуваної роботи, типологічних особливостей його нервової системи.

Помірна розумова і нервово-напружена праця може виконуватися досить довго, оскільки особливих зрушень у затраті енергії і роботі внутрішніх органів не спостерігається. Вона може виконуватися на фоні розвиненої втоми. Розумова праця не має чітких меж між напруженням організму під час роботи і переходом у фазу відновлення сил, оскільки сформована домінанта в корі головного мозку не руйнується після закінчення роботи, а зберігається деякий час.

Втома при розумовій і нервово-напруженій праці виявляється в зниженні концентрації уваги і зменшенні свідомого її регулювання, в погіршенні оперативної пам'яті і логічного мислення, сповільненні реакцій на подразники, треморі пальців і рук тощо. Численні дослідження свідчать, що нервове напруження впливає на серцево-судинну систему, збільшуючи артеріальний тиск і частоту пульсу, а також на терморегуляцію організму та емоційні стани працівника.

Відновлювальні процеси після розумової та нервово-напруженої праці відбуваються повільніше, ніж після фізичної роботи. Несприятливі зрушення в організмі працівника часто не ліквідуються повністю і кумулюються, переходячи в хронічну втому, або перевтому, та різні захворювання. Найбільш поширеними захворюваннями працівників розумової та нервово-напруженої праці є неврози, гіпертонії, атеросклерози, виразкові хвороби, інфаркти і інсульти. Перевтома при розумовій та нервово-напруженій праці може бути чотирьох ступенів – від початкового до важкого. Разом з тим не слід вважати, що розумова та нервово-напружена праця є шкідливою для людини. Вона, як і фізична, за оптимальних навантажень і організації сприяє вдосконаленню та розвитку людини як особистості.

5. Травматизм вчителів та учнів в школі та побуті

Здоров'я людини є одним із найважливіших соціальних чинників, що свідчить про загальне здоров'я суспільства, сприятливі екологічні умови, ефективність системи виховання, освіти та організації виробництва. Здоров'я тісно пов'язане з професією людини, її руховою активністю, харчуванням, звичками, характером відпочинку, психоемоційним станом, тобто способом її життя.

Збереження здоров’я педагогів та учнів є необхідною умовою їх активної життєдіяльності, реалізації, розвитку творчого потенціалу. Воно позначається на результатах всієї навчально-виховної роботи. Тому проблема збереження здоров’я всіх учасників навчально-виховного процесу повинна бути однією з пріоритетних у освітній сфері.

Причинами травм та нещасних випадків можуть бути порушення правил та інструкцій з безпеки, небажання виконувати вимоги безпеки, нездатність їх виконати. В основі цих причин травматизму лежать психологічні причини (критичне ставлення до технічних рекомендацій, інструкцій, небажання їх виконувати; незнання норм і способів забезпечення безпеки, правил експлуатації устаткування; невиконання правил та інструкцій з безпеки через невідповідність психофізичних можливостей людини (недостатня координація руху і швидкість рухових реакцій, поганий зір тощо) вимогам даної роботи та ін.).

У навчальних закладах травматизм, здавалося б, не мав би бути таким поширеним явищем, однак тут, крім дорослих, перебувають і діти, які часто забувають про засоби безпеки.

Серед працівників школи найчастіше травмуються прибиральники службових приміщень, оскільки їх робота передбачає виконання фізичних завдань, пересування предметів тощо. Зазвичай травмуються працівники у віці 50–59 років.

В основному випадки виробничого травматизму серед дорослих у закладах освіти трапляються через організаційні причини (невиконання посадових обов`язків, порушення вимог охорони праці, виробничої дисципліни тощо), рідше – з технічних або психофізіологічних.

Що стосується учнів, то у віковому аспекті найбільш «травматичним» є вік від 6 до 14 років, що пов’язано з підвищеною емоційністю і недостатньо розвиненою здатністю до самоконтролю. Найбільша кількість травм припадає на критичні вікові періоди (3, 7, 11–12 років), коли діти стають примхливими, дратівливими, часто вступають в конфлікт з оточуючими. Разом з тим, крім віку, існує ряд особливостей, що характеризують дітей, які часто травмуються. Зазвичай це діти, які мають високу схильність до ризику, рухливі, збудливі, емоційно нестійкі, схильні до частих змін настрою, неадекватно ведуть себе в стресових ситуаціях. Як правило, такі діти переоцінюють свої здібності та можливості.

У школі діти травмуються на уроках фізкультури, під час перерв, у класах, коридорах. Основними причинами шкільного травматизму є недостатня виховна робота. Окремі викладачі не твердо знають основи запобігання травм

або нехтують ними, допускають перевантаження спортзалів і навчальних майстерень під час проведення занять, дозволяють учням приходити на уроки у повсякденному одязі.

Невід'ємною складовою безпечної та ефективної роботи як на будь-якому підприємстві, так і в школі, є охорона праці. Це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. У ст. 43 Конституції України записано, що «кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці».

Законодавство про охорону праці складається з Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року, Кодексу Законів про працю України, Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 року, та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, а саме наказів Міністерства МОН України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах» від 01 серпня 2001 року №563, «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України» від 18 квітня 2006 року №304, «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах» та ін.

Відповідно до ст.26 Закону України «Про освіту» забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах покладається на їх власника або уповноважений ним орган, керівника навчального закладу.

У навчальному закладі має діяти система управління охороною праці, яка б встановлювала хто, що, коли і як повинен робити, щоб забезпечити безпечність навчально-виховного процесу.

У системі управління охороною праці в навчальному закладі можна виділити такі основні напрями:

- створення безпечних умов праці та навчання;
- документальне оформлення роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- систематичне навчання учнів та працівників навчального закладу безпеці праці та життєдіяльності;
- профілактика нещасних випадків;
- контроль за дотриманням чинного законодавства з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Значна увага з боку адміністрації навчальних закладів має приділятись питанням запобігання нещасним випадкам з працівниками, учнями навчального закладу, як під час навчально-виховного процесу, так і в побуті.

Всі нещасні випадки, що трапляються з працівниками, учнями під час навчально-виховного процесу, беруться на облік. Причини їх виникнення з'ясовуються, аналізуються, відповідно до чого проводяться профілактичні заходи.

У відповідності до наказу МОН України від 31.08.2001 року №616 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах» розслідуванню підлягають нещасні випадки, які трапилися з вихованцями, учнями і призвели до погіршення стану здоров'я (втрати працездатності) не менше ніж на один день згідно з медичним висновком. Керівник навчального закладу на початок навчального року призначає наказом комісію з розслідування нещасного випадку з вихованцями та учнями і направляє повідомлення у відділ освіти про нещасний випадок. Комісія з розслідування нещасного випадку зобов'язана:

- протягом трьох діб провести розслідування нещасного випадку, з'ясувати обставини і причини, розробити заходи щодо усунення причин нещасного випадку, визначити відповідальних за це осіб;
- виявити і опитати свідків та осіб, які допустили порушення нормативних актів, отримати пояснення в потерпілого;
- скласти акт про нещасний випадок за формою Н-Н у п'яти примірниках і направити на затвердження керівнику навчального закладу.

До акта додаються пояснення свідків, потерпілого та інші документи що характеризують стан місця, де стався нещасний випадок, наявність шкідливих і небезпечних факторів, медичний висновок про стан здоров'я потерпілого в результаті нещасного випадку, витяг з наказу про створення комісії з розслідування нещасного випадку.

Керівник навчального закладу протягом трьох діб після закінчення розслідування затверджує акти форми Н-Н і направляє до відділу освіти. Після закінчення строку лікування потерпілого керівник навчального закладу направляє до відділу освіти повідомлення про наслідки нещасного випадку.

Усі нещасні випадки, оформлені актами за формою Н-Н, реєструються навчальним закладом у журналі реєстрації нещасних випадків, що сталися з вихованцями, учнями.

Відповідальність за правильне і своєчасне розслідування і облік нещасних випадків, складання акта за формою Н-Н, розроблення і виконання заходів щодо усунення причин нещасного випадку несе керівник навчального закладу.

З метою попередження травматизму серед учасників навчально-виховного процесу працівниками служби охорони праці школи повинна проводитися певна робота (на основі перевірок, інформацій з місць).

Двічі на рік, відповідальною особою повинні проводитися інструктажі з відповідними записами в журналі. З працівниками, зайнятими на роботах підвищеної небезпеки інструктажі проводяться один раз на квартал. Також повинне бути забезпечене систематичне проведення інструктажів з учнями у кабінетах підвищеної небезпеки та під час масових заходів.

З метою профілактики дитячого травматизму у навчальних закладах розробляються системи обов'язкових масових заходів з безпеки життєдіяльності з учнями. Наприклад, в усіх класах протягом року можуть проводитися заходи по санітарно-гігієнічному вихованню та відповідальному ставленню до свого здоров'я. Двічі на семестр, напередодні канікул, проводяться єдині дні безпеки руху. Щомісячно класними керівниками повинні проводитися бесіди по попередженню нещасних випадків, бесіди з правил дорожнього руху, з пожежної безпеки, з пропаганди здорового способу життя. В школі може бути організована робота дружин юних пожежників та агітбригад. Кожному працівнику навчального закладу необхідно проникнутись відповідальністю за збереження здоров'я і життя дітей та підлеглих працівників, створення безпечних умов праці та навчання.

Отже, організація навчально-виховного процесу повинна завжди супроводжуватися заходами з охорони праці задля збереження життя і здоров'я всіх його учасників. Перш за все, повинні проводитися профілактичні заходи щодо попередження травматизму під час навчально-виховного процесу на кожен навчальний рік, також заходи щодо попередження побутового травматизму серед учнів і працівників та дорожньо-транспортного травматизму. Невід'ємним є систематичне навчання з охорони праці та безпеки життєдіяльності учнів та працівників. Класні керівники повинні забезпечувати включення в тематику педагогічних рад, батьківських зборів питання щодо профілактики травматизму серед учнів у побуті. Також виховна робота вчителя повинна бути спрямована на те, щоб учні твердо усвідомлювали, що під час виробничого навчання треба бути надзвичайно уважними, зібраними, ретельно

виконувати всі постанови вчителя, строго дотримуватись техніки безпеки. І, найголовнішим завданням адміністрації є організація систематичного та вчасного інформування відділу освіти та медичних закладів про випадки травматизму серед учнів та працівників в навчальному закладі.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте травматизм та його причини (організаційні, технічні і психофізіологічні).
2. Наведіть перелік нормативних документів з питань охорони життя і здоров’я вихованців, запобігання усіх видів дитячого травматизму.
3. З якою метою проводиться розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань в закладах освіти?
4. Розкрийте послідовність етапів розслідування нещасних випадків закладах освіти.
5. Поясніть основні випадки виробничого травматизму у закладах освіти.
6. З'ясуйте обов'язки потерпілого, працівників, безпосереднього керівника робіт у разі настання нещасного випадку.
7. Визначте обов'язки директора закладу освіти при отриманні повідомлення про нещасний випадок.
8. Як здійснюється аналіз, прогнозування, профілактика травматизму та професійної захворюваності?
9. У чому полягає звітність про нещасні випадки і аналіз причин, що призвели до них?
10. Поясніть процедуру розслідування нещасних випадків невиробничого характеру.
11. З'ясуйте процедуру віднесення захворювання до професійного.
12. Опишіть спеціальне розслідування нещасних випадків в закладі освіти.
13. Які основні причини виробничих травм та професійних захворювань у працівників освіти?
14. Проаналізуйте професійні захворювання вчителів та шкільні хвороби учнів.
15. Наведіть приклади заходів для запобігання виробничого травматизму: організаційні, технічні, санітарно-виробничі, медико-профілактичні.
16. Охарактеризуйте норми і правила для закладів освіти з метою попередження виникнення нещасних випадків у них.

Тема № 5. ВИМОГИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ДО ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1. Правила пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України
1.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки
2. Вимоги пожежної безпеки до утримання території, будівель, приміщень та споруд, евакуаційних шляхів і виходів
3. Загальні вимоги пожежної безпеки до інженерного обладнання
4. Електроустановки
5. Вимоги до утримання технічних засобів протипожежного захисту
6. Вимоги пожежної безпеки до приміщень різного призначення, що належать до системи освіти України
7. Пожежна безпека під час проведення культурно-масових заходів
8. Навчання з питань пожежної безпеки в закладах системи освіти України
9. Порядок дій учасників освітнього процесу у разі виникнення пожежі.

1. Правила пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України

Згідно Наказу МОН України ***"Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України"*** від 15.08.2016 № 974, з метою забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці, виховання та пожежної безпеки в навчальних закладах та установах системи освіти України встановлені ***Правила пожежної безпеки***, які поширюються на:

– заклади освіти;

– дошкільні заклади освіти (дитячі садки, дитячі ясла-садки для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку, дитячі садки інтернатного типу тощо);

– заклади загальної середньої освіти (всі види середніх загальноосвітніх шкіл, спеціальні школи, гімназії, ліцеї, різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань, школи-інтернати, в тому числі школи-інтернати для дітей, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку, санаторні школи-інтернати, дитячі будинки);

– позашкільні заклади освіти (палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади;

– заклади професійно-технічної освіти;

– заклади вищої освіти (технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети тощо);

– заклади післядипломної освіти.

У навчально-виробничих майстернях, центрах підготовки навчальних закладів України діють правила пожежної безпеки відповідної галузі (авіаційні, морські, гірничодобувні вищі та професійно-технічні заклади тощо). Ці *Правила встановлюють загальні вимоги з пожежної безпеки до будівель, споруд, прилеглих до них територій, приміщень, іншого нерухомого майна, обладнання, устаткування навчальних закладів та установ системи освіти* незалежно від типів і форм власності, що належать до сфери управління МОН, і є обов'язковими для виконання вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, аспірантами, докторантами, керівниками, педагогічними, науковими, науково-педагогічними, технічними працівниками, спеціалістами і обслуговувальним персоналом цих закладів та установ (учасників навчально-виховного процесу).

Забезпечення пожежної безпеки в закладах та установах покладається на їх власників або уповноважені ними органи, керівників навчальних закладів та установ (ректорів, директорів, начальників, завідувачів), *керівників структурних підрозділів* (факультети, кафедри, лабораторії, навчальні кабінети, цехи, склади, бібліотеки, архіви, майстерні тощо) відповідно до законодавства. Застосування аварійно-рятувальної, протипожежної та спеціальної техніки і обладнання для запобігання пожежам та їх гасіння, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій можливе лише за наявності ***сертифіката відповідності***.

1.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки

Керівники закладів та установ з метою забезпечення протипожежного режиму зобов'язані:

– забезпечити виконання даних Правил і здійснювати контроль за дотриманням установленого протипожежного режиму всіма учасниками навчально-виховного процесу, вживати заходів щодо попередження пожежної небезпеки і усунення недоліків, що спричиняють пожежну небезпеку;

– забезпечити об'єкт первинними засобами пожежегасіння відповідно до норм, а також пожежним обладнанням і установками автоматичного виявлення і гасіння пожежі;

– призначити відповідальних осіб за протипожежний стан усіх структурних підрозділів;

– організувати вивчення вимог пожежної безпеки цих Правил і проведення протипожежного інструктажу з працівниками закладів, визначити термін, місце і порядок проведення інструктажу з пожежної безпеки, а також список посадових осіб, на яких покладено його проведення. Особи, які не пройшли навчання, протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки, до роботи не допускаються;

– організувати в закладах і установах добровільну пожежну дружину та пожежно-технічну комісію;

– забезпечити розробку і затвердити план евакуації та порядок оповіщення людей, який встановлює обов'язки і дії працівників закладів і установ на випадок виникнення пожежі (план евакуації та порядок евакуації повинні переглядатися один раз на три роки з урахуванням умов, що постійно змінюються);

– проводити практичні заняття щодо відпрацювання планів евакуації не менше одного разу на півріччя в закладах і установах;

– установити порядок огляду і закриття приміщень і будівель після закінчення занять і роботи закладів і установ;

– організувати з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вихованців шкіл-інтернатів і дитячих будинків (крім закладів для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку) дружини юних пожежників.

У кожному закладі та установі наказом чи інструкцією встановлюється протипожежний режим, що містить порядок: 1) утримання шляхів евакуації; 2) застосування відкритого вогню; 3) використання побутових електронагрівальних приладів; 4) проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт; 5) проїзду та стоянки транспортних засобів; 6) прибирання горючого пилу й відходів, зберігання промасленого спецодягу та ганчір’я, очищення елементів вентиляційних систем від горючих відкладень; 7) відключення від мережі електроживлення обладнання та вентиляційних систем у разі пожежі; 8) огляду, зачинення приміщень, будівель після закінчення занять і роботи закладів та установ; 9) проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення; 10) організації експлуатації і обслуговування наявних засобів протипожежного захисту; 11) проведення планово-попереджувальних ремонтів та оглядів електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного, а також навчального обладнання; 12) скликання у разі виникнення пожежі членів пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони, посадових

осіб, відповідальних за пожежну безпеку, виклику вночі, у вихідні та святкові дні; 13) дій у разі виникнення пожежі: порядок і спосіб оповіщення учасників освітнього процесу, послідовність їх евакуації, виклику пожежно- рятувальних підрозділів, зупинки технологічного та навчального устаткування, вимкнення електроустановок, ліфтів, застосування засобів пожежогасіння тощо.

У кожному структурному підрозділі закладу та установи має бути розроблена ***інструкція щодо заходів пожежної безпеки***. Інструкція розроблюється керівником структурного підрозділу, узгоджується з відповідальним за пожежну безпеку закладу та установи, затверджується керівником і розміщується у кожному приміщенні на видному місці. Інструкція має вивчатися під час проведення протипожежних інструктажів, проходження навчання з пожежно-технічного мінімуму, під час проведення виробничого навчання. Для об'єктів з цілодобовим перебуванням учасників навчально-виховного процесу (дошкільні заклади, гуртожитки) інструкції повинні передбачати також дії у нічний час.

Керівники закладів та установ зобов'язані: організувати вивчення Правил і забезпечити їх виконання; здійснювати контроль за дотриманням установленого протипожежного режиму всіма учасниками навчально-виховного процесу; вживати заходів щодо попередження пожежної небезпеки і усунення недоліків, що можуть її спричинити.

Особи, які не пройшли навчання, протипожежного інструктажу і перевірки знань з питань пожежної безпеки, до роботи не допускаються. Усі заклади та установи перед початком навчального року (першої зміни для закладів та установ сезонного типу) мають бути прийняті відповідними комісіями, до складу яких входять представники органів державного нагляду у сфері пожежної безпеки. З метою проведення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння керівники закладів та установ (крім дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів) створюють ***добровільну пожежну охорону***. У загальноосвітніх навчальних закладах (крім закладів для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку) можуть створюватися ***дружини юних рятувальників-пожежних***.

У закладах та установах з цілодобовим перебуванням учнів/вихованців необхідно встановити ***чергування обслуговувального персоналу в нічний час без права сну протягом зміни***. Приміщення для розміщення чергових має бути забезпечене телефонним зв'язком. Черговий повинен бути забезпечений фільтрувальними пристроями для саморятування під час пожежі з розрахунку на максимальну кількість дітей та окремо для обслуговувального персоналу, комплектом ключів від дверей евакуаційних виходів та воріт, автомобільних

в’їздів на територію закладу та установи. У таких закладах та установах черговий зобов’язаний, заступаючи на чергування у вихідні та святкові дні, а також у вечірні і нічні години: перевірити наявність і стан ***систем протипожежного захисту (СПЗ)***; пересвідчитися, що всі шляхи евакуації (коридори, сходові клітки, тамбури, фойє, холи, вестибюлі) не захаращено, а двері евакуаційних виходів за необхідності можуть бути без перешкод відчинені; у разі виявлення порушення протипожежного режиму і несправностей, внаслідок яких можливе виникнення пожежі, вжити заходів щодо їх усунення, а в разі потреби повідомити керівника або особу, що його заміщує; мати списки (журнали обліку) учнів, вихованців та працівників, які залишаються на ніч у закладі та установі, знати місця їх розміщення; постійно мати ручний електричний ліхтар. У будівлях і спорудах, які мають два і більше поверхів, у разі одночасного перебування на поверсі понад 25 осіб мають бути розроблені і розміщені на видних місцях плани (схеми) евакуації на випадок пожежі. Для працівників охорони (сторожі, вахтери тощо) необхідно розробити інструкцію, що визначає їхні обов’язки щодо контролю за дотриманням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій у разі виявлення пожежі, спрацювання СПЗ, а також визначає, кого з посадових осіб мають викликати в нічний час у випадку виникнення пожежі.

2. Вимоги пожежної безпеки до утримання території, будівель, приміщень та споруд, евакуаційних шляхів і виходів

Території закладів та установ слід постійно утримувати в чистоті. Відходи пальних матеріалів, опале листя і суху траву необхідно регулярно прибирати і вивозити з території у спеціально відведені місця. Дороги, проїзди та проходи до будівель, споруд, пожежних вододжерел, а також підступи до пожежного інвентарю, обладнання та засобів пожежогасіння мають бути завжди вільними, утримуватися справними, взимку очищатися від снігу. Протипожежні відстані між будівлями, спорудами, відкритими майданчиками для зберігання матеріалів, устаткування забороняється захаращувати, використовувати для складування матеріалів, устаткування, стоянки автотранспорту, встановлення тимчасових будівель і споруд.

Розводити багаття, спалювати сміття, користуватися відкритим вогнем на відстані не менше 30 м від будівель та споруд, викидати незагашене вугілля забороняється. В окремих випадках для приготування їжі на відкритому вогні дозволяється зменшувати відстань до 5 м за наявності спеціально обладнаного вогнища та огородження місця застосування відкритого вогню негорючими конструкціями на максимальну висоту

можливого полум'я. У всіх випадках забороняється залишати без догляду джерела відкритого вогню.

Забороняється тютюнопаління у приміщеннях закладів та установ.

Усі будівлі, приміщення та споруди закладів та установ повинні постійно утримуватися в чистоті. Для всіх будівель та приміщень виробничого, складського призначення і лабораторій закладів та установ повинна бути визначена категорія щодо вибухопожежної та пожежної небезпеки, написи про такі відомості повинні розміщуватися на вхідних дверях ззовні та усередині приміщення. У кожному приміщенні закладу та установи повинна бути розміщена табличка, на якій указано прізвище відповідального за пожежну безпеку, номер телефону найближчого пожежно-рятувального підрозділу, а також інструкція з пожежної безпеки.

Під час перебування учасників освітнього процесу в будівлях дозволяється двері евакуаційних виходів замикати лише зсередини за допомогою запорів (засувів, крючків тощо), які легко (без ключів) відмикаються. У приміщеннях, де перебувають діти, покриття повинно кріпитися до підлоги (крім дошкільних навчальних закладів) та мати помірну димоутворювальну здатність.

Будівлі закладів та установ повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу. Для оповіщення можуть бути використані: внутрішня телефонна та радіотрансляційна мережі; спеціально змонтовані мережі мовлення; дзвінки та інші звукові сигнали.

Розміщення акумуляторних у будівлях, де перебувають діти, а також у підвальних і цокольних приміщеннях не дозволяється.

У будівлях закладів та установ освіти не дозволяється: 1) розміщувати людей у мансардних приміщеннях, а також на поверхах (будівлях), не забезпечених двома евакуаційними виходами; 2) здійснювати перепланування приміщень без урахування будівельних норм і правил; 3) установлювати ґрати та ін. незнімні сонцезахисні, декоративні та архітектурні пристрої на вікнах приміщень, де перебувають учасники навчально-виховного процесу, сходових клітках, у коридорах, холах та вестибюлях. У разі необхідності встановлення на вікнах приміщень ґрат (кабінет інформатики, інші приміщення з обладнанням, що має матеріальну цінність), вони повинні розкриватися, розсуватися або зніматися, під час перебування в цих приміщеннях людей ґрати мають бути відчиненими; 4) знімати дверні полотна в отворах, що з'єднують коридори зі сходовими клітками, та двері евакуаційних виходів; 5) застосовувати з метою опалення нестандартні (саморобні) нагрівальні пристрої; 6) використовувати електроплитки, кип'ятильники, електрочайники, газові плити тощо для

приготування їжі, за винятком спеціально обладнаних приміщень; 7) захаращувати шляхи евакуації; 8) установлювати дзеркала та влаштовувати фальшиві двері на шляхах евакуації; 9) влаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні, підйомні двері та інші пристрої, що перешкоджають евакуації людей; 10) здійснювати вогневі, електрогазозварювальні та ін. види пожежонебезпечних робіт у будівлях у разі наявності в їх приміщеннях людей; 11) застосовувати для освітлення свічки, гасові лампи і ліхтарі; 12) здійснювати відігрівання труб системи опалення, водопостачання, каналізації тощо із застосуванням відкритого вогню (з цією метою використовують гарячу воду, пару чи нагрітий пісок); 13) зберігати на робочих місцях, у шафах та залишати в кишенях спецодягу використані обтиральні матеріали; 14) залишати без нагляду ввімкнені в мережу електроприлади. Вогневі та зварювальні роботи можуть виконуватися тільки з письмового дозволу керівника закладу та установи з оформленням наряду-допуску. Користуватися прасками в закладах та установах дозволяється лише в спеціально відведених приміщеннях під наглядом працівника закладу та установи.

Усі будівлі і приміщення закладів та установ мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння. Після закінчення занять у групах, класах, кабінетах, лабораторіях, аудиторіях, майстернях, інших приміщеннях вихователі, учителі, викладачі, лаборанти, майстри виробничого навчання та інші працівники закладу або установи повинні оглянути приміщення, усунути виявлені недоліки і зачинити приміщення, знеструмивши електромережу.

3. Загальні вимоги пожежної безпеки до інженерного обладнання

Системи опалення, вентиляції та установки кондиціонування повітря повинні відповідати вимогам ДБН В.2.5-67:2013 "Опалення, вентиляція та кондиціонування". Перед початком опалювального сезону теплові мережі, котли, калориферні установки, печі та ін. прилади опалювання, котельні закладів та установ повинні бути ретельно перевірені та відремонтовані. Результати перевірок фіксуються у спеціальному журналі із зазначенням дати, прізвища особи, яка здійснювала перевірку, та її підпису. Несправні опалювальні прилади до експлуатації не допускаються.

Опалювальні установки закладів та установ повинні відповідати протипожежним вимогам будівельних норм, державних стандартів і правил ін. нормативно-правових актів. Повітронагрівальні і опалювальні прилади закладів та установ повинні розміщуватися так, щоб до них був забезпечений вільний доступ для огляду й очищення. Очищення димоходів та печей від сажі потрібно

проводити перед початком, а також протягом усього опалювального сезону, а саме: опалювальних печей періодичної дії на твердому та рідкому паливі – не рідше 1 разу на 3 місяці; печей та осередків вогню безперервної дії – не рідше 1 разу на 2 місяці; кухонних плит та кип'ятильників – один раз на місяць. Результати очищення димоходів та печей мають фіксуватися у відповідному журналі. Печі та інші опалювальні прилади закладів та установ повинні мати протипожежні розділки (відступки) від горючих конструкцій. Топлення печей та котлів у закладах та установах повинно проводитися особами, які пройшли протипожежний інструктаж. Режим, час та тривалість топлення печей встановлюються розпорядженням керівника з урахуванням місцевих умов. Топлення печей в будівлях з цілодобовим перебуванням людей (у дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах, гуртожитках) має закінчуватися за дві години до сну, а в дошкільному навчальному закладі з денним перебуванням дітей – не пізніше ніж за годину до приходу дітей. Улаштування тимчасових печей у приміщенняхзакладів та установ забороняється.

Під час експлуатації пічного опалення не допускається: залишати печі, які топляться, без догляду або доручати нагляд за ними малолітнім дітям; користуватися печами, що мають тріщини; розміщувати паливо та інші горючі матеріали безпосередньо перед топковим отвором; зберігати незагашені вуглини та попіл у металевому посуді, встановленому на дерев'яній або горючій підставці; сушити (складати) на печах одяг, дрова, інші горючі предмети та матеріали; застосовувати для розпалення печей легкозаймисті речовини (ЛЗР) та горючі речовини (ГР), топити вугіллям, коксом і газом печі, не пристосовані для цього; використовувати для топлення дрова, довжина яких перевищує розміри топливника, здійснювати топлення печей з відкритими дверцятами топливника; використовувати вентиляційні та газові канали як димоходи; здійснювати топлення печей під час проведення у приміщеннях масових заходів.

У приміщенні котелень закладів та установ не дозволяється: виконувати роботи, які не пов'язані з експлуатацією котельних установок; допускати до роботи осіб, які не пройшли навчання з пожежно-технічного мінімуму та не отримали відповідних кваліфікаційних посвідчень; залишати без нагляду працюючі котли і нагрівники; експлуатувати установки у разі підтікання рідкого палива або витікання газу із системи паливоподачі; працювати з несправними або відключеними приладами контролю і регулювання, а також за їхньої відсутності; розпалювати котельні установки без попереднього їх продування повітрям; подавати паливо при згаслих форсунках або газових пальниках; сушити спецодяг, взуття, інші матеріали на котлах та

паропроводах. У виробничих, складських та допоміжних приміщеннях закладів та установ опалювальні прилади слід обгороджувати екранами з негорючих матеріалів, які встановлюються на відстані не менше 0,1 м від приладів опалення. У літній період під час сильного вітру здійснювати топлення печей і котельних установок у закладах та установах, які працюють на твердому паливі, не дозволяється.

Експлуатаційний та протипожежний режим роботи ***установок (систем) вентиляції*** повинен визначатися відповідними інструкціями. У цих інструкціях мають бути передбачені заходи пожежної безпеки, строки очищення повітроводів, фільтрів вогнезатримувальних клапанів та ін. обладнання, а також визначений порядок дії обслуговувального персоналу на випадок виникнення пожежі або аварії. У приміщеннях з пожежо- і вибухонебезпечними виробництвами при несправних або відключених гідрофільтрах, сухих фільтрах, пиловідсмоктувальних, пиловловлювальних та ін. пристроях систем вентиляції робота навчально-технологічного обладнання не допускається.

Експлуатація холодильного обладнання та побутових кондиціонерів здійснюється згідно Правилпожежної безпеки та вимог інструкції виробника.

Експлуатація систем централізованого водовідведення (каналізація) закладів та установ повинна здійснюватися відповідно до вимог Правил пожежної безпеки. ***Розміщення газових опалювальних котлів, іншого газового обладнання, забезпечення безпеки їх експлуатації*** здійснюється відповідно до Правил безпеки систем газопостачання, та Правил пожежної безпеки.

4. Електроустановки

Електричні мережі та електрообладнання, що використовуються у закладах та установах, та їх експлуатація повинні відповідати вимогам Правил улаштування електроустановок, Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів та Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів.

Керівники закладів та установ зобов'язані забезпечити своєчасне обслуговування та технічну експлуатацію електрообладнання і електромереж, проведення профілактичних оглядів, планово-попереджувальних ремонтів та своєчасно усувати виявлені недоліки. Усі роботи в закладах та установах повинні проводитися на справному електрообладнанні (ізоляція електропроводки, пускачі, штепселі, розетки, вимикачі та інша апаратура, заземлення, занулення тощо).

Улаштування та експлуатація тимчасових електромереж у навчальних закладах та установах забороняються. Винятком можуть бути

тимчасові електромережі, які живлять ілюмінаційні установки, а також електропроводки в місцях проведення будівельних, тимчасових ремонтно-монтажних і аварійних робіт. Під час експлуатації електроустановок у закладах та установах не дозволяється використовувати електроапаратуру та електроприлади в умовах, що не передбачені заводом-виготовлювачем. У всіх приміщеннях (незалежно від їх призначення), які після закінчення робіт замикаються і не контролюються черговим персоналом, з усіх електроустановок та електроприладів, а також з мереж їх живлення повинна бути відключена напруга (за винятком чергового освітлення, протипожежних та охоронних установок, а також установок, що за вимогами технології працюють цілодобово).

Не дозволяється застосування електронагрівальних приладів у пожежонебезпечних зонах складських приміщень, у будівлях архівів, музеїв, бібліотек, гардеробних тощо. Захист будівель, споруд та зовнішніх установок від прямого попадання блискавки і вторинних її проявів має виконуватися згідно з вимогами ДСТУ Б В.2.5-38:2008 "Інженерне обладнання будинків і споруд. Улаштування блискавкозахисту будівель і споруд".

Дошкільні навчальні заклади та заклади з цілодобовим перебуванням учнів, студентів мають бути забезпечені автономними електричними ліхтарями на випадок відключення електроживлення. Кількість ліхтарів визначається керівником закладу та установи, але не менше одного ліхтаря на працівника, який чергує у вечірній або нічний час. У разі неможливості відповідними фахівцями проводити технічне обслуговування електроустановок закладу або установи керівник укладає договір на планове технічне обслуговування з відповідною спеціалізованою організацією.

5. Вимоги до утримання технічних засобів протипожежного захисту

Кожний заклад та установа мають бути забезпечені зовнішнім і внутрішнім протипожежним водопостачанням згідно з вимогами будівельних норм (ДБН В.2.5-74:2013 "Водопостачання. Зовнішні мережі та споруди. Основні положення проектування" та ДБН В.2.5-64:2012 "Внутрішній водопровід та каналізація. Частина І. Проектування. Частина ІІ. Будівництво"). Утримання джерел зовнішнього протипожежного водопостачання, які перебувають на балансі закладів та установ, та здійснення перевірок їхнього технічного стану здійснюються відповідно до наказу МВС України від 15.06.2015 р. № 696 "Про затвердження Інструкції про порядок утримання, обліку та перевірки технічного стану джерел зовнішнього протипожежного водопостачання". 2. Керівники закладів та установ зобов’язані забезпечити

технічне обслуговування, справний стан і постійну готовність до використання систем протипожежного водопостачання, які перебувають на їх балансі. Мережа внутрішнього протипожежного водопроводу повинна відповідати вимогам ДБН В.2.5-64:2012 "Внутрішній водопровід та каналізація".

Внутрішні пожежні кран-комплекти періодично, але не рідше одного разу на 6 місяців, мають піддаватися технічному обслуговуванню і перевірятися на працездатність шляхом пуску води, результати перевірок реєструються у спеціальному журналі технічного обслуговування. Кожний пожежний кран-комплект має бути укомплектований пожежним рукавом однакового з ним діаметра та стволом, кнопкою дистанційного запуску пожежних насосів (за їх наявності), а також важелем для полегшення відкривання вентиля. Пожежні кран-комплекти повинні розміщуватись у вбудованих або навісних шафах, які мають отвори для провітрювання і пристосовані для опломбування та візуального огляду їх без розкривання. На дверцятах шафи пожежного крана мають бути зазначені: літерний індекс "ПК"; порядковий номер пожежного крана і номер телефону найближчого пожежно-рятувального підрозділу.

Приміщення закладів та установ обладнуються СПЗ відповідно до ДБН В.2.5-56:2014 "Системи протипожежного захисту" та Правил пожежної безпеки. У період виконання робіт з технічного обслуговування або ремонту, проведення яких пов’язано з відключенням СПЗ, керівник закладу та установи зобов’язаний забезпечити пожежну безпеку приміщень, які захищені установками, і повідомити про це пожежно-рятувальні підрозділи.

Усі будівлі закладів та установ мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного матеріалу, пожежними відрами, совковими лопатами, іншим пожежним інструментом. Заклади та установи мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння згідно з Типовими нормами належності вогнегасників. Вибір типу та визначення необхідної кількості первинних засобів пожежогасіння для закладів та установ здійснюються відповідно до Типових норм належності вогнегасників. Необхідна кількість первинних засобів пожежогасіння повинна визначатися відповідальним за пожежну безпеку закладу чи установи окремо для кожного поверху та приміщення. Під час вибору первинних засобів пожежогасіння потрібно враховувати пожежонебезпечні властивості речовин та матеріалів, їх взаємодію з вогнегасними речовинами та площу приміщень закладів та установ.

Розміщення та експлуатація вогнегасників повинна відповідати вимогам Правил експлуатації вогнегасників і ДСТУ 4297- 2004 "Технічне обслуговування вогнегасників. Загальні технічні вимоги". Місця розміщення

первинних засобів пожежогасіння мають зазначатися у планах евакуації. Зовнішнє оформлення і вказівні знаки для визначення місць первинних засобів пожежогасіння мають відповідати вимогам ДСТУ ISO 6309:2007 "Протипожежний захист. Знаки безпеки. Форма та колір" та ГОСТ 12.4.026-76 "ССБТ. Цвета сигнальные и знаки безопасности". Знаки мають бути розміщені на видних місцях на висоті 2-2,5 м від рівня підлоги як усередині, так і поза приміщенням. Стенди або пожежні щити слід установлювати в приміщеннях на видних та легкодоступних місцях якомога ближче до виходу із приміщення.

Вогнегасники повинні встановлюватися у легкодоступних та видних місцях, а також у пожежонебезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від потрапляння прямих сонячних променів та дії опалювальних і нагрівальних приладів. Вогнегасники, які розміщуються поза приміщенням або в неопалювальних приміщеннях і не призначені для експлуатації при мінусовій температурі, слід знімати на період холодів. У цьому разі на пожежних щитах і стендах має бути інформація про місце розміщення найближчого вогнегасника. На період перезарядки і технічного обслуговування вогнегасників, пов’язаного з їхнім ремонтом, на заміну мають бути встановлені вогнегасники з резервного фонду.

Контроль за зберіганням, вмістом і постійною готовністю до дії первинних засобів пожежогасіння здійснюється особами, призначеними наказом керівника закладу та установи. Учасники освітнього процесу (крім вихованців дошкільних навчальних закладів та учнів початкових шкіл) повинні знати місця, де розміщені первинні засоби пожежогасіння, і вміти користуватися ними у разі виникнення пожежі чи загоряння. Використання первинних засобів пожежогасіння для господарських та ін. потреб, не пов’язаних з гасінням пожеж, не дозволяється.

6. Вимоги пожежної безпеки до приміщень різного призначення, що належать до системи освіти України

Вимоги пожежної безпеки до навчальних та навчально-виробничих приміщень (класи, кабінети, аудиторії, лабораторії, навчально-виробничі майстерні тощо): 1) у будівлях дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів групи та класи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижніх поверхах; 2) у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях слід розміщувати лише потрібні для забезпечення навчального процесу прилади, моделі, приладдя, посібники, транспаранти тощо (навчально-наочні засоби), які необхідно зберігати у шафах, на стелажах або стаціонарно встановлених стояках; 3) у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях зберігаються

тільки ті навчально-наочні посібники та навчальне обладнання, проводяться тільки ті досліди та роботи, які передбачені переліками та навчальними програмами; 4) після закінчення занять усі пожежо-, вибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути вилучені з класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені та обладнані приміщення; 5) усі учасники навчально-виховного процесу зобов'язані знати пожежонебезпечні властивості застосовуваних хімічних реактивів і речовин, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними; 6) у навчальних і наукових лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, де застосовуються ЛЗР та ГР, гази, необхідно дотримуватися вимог Правил безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів та Правил охорони праці під час роботи в хімічних лабораторіях; 7) усі роботи, пов'язані із застосуванням ЛЗР та ГР, а також з виділенням токсичних або пожежо-, вибухонебезпеч- них газів і парів, слід виконувати відповідно до Правил пожежної безпеки; 8) у приміщеннях лабораторій та навчально-виробничих майстерень не дозволяється: залишати без нагляду робоче місце, запалені пальники та інші нагрівальні прилади; зберігати будь-які речовини, пожежонебезпечні властивості яких не досліджені; виливати відпрацьовані легкозаймисті та горючі рідини в каналізацію; застосовувати відкритий вогонь, проводити зварювальні роботи відповідно до навчальних планів і програм дозволяється у спеціалізованих майстернях з дотриманням вимог пожежної безпеки; 9) обтиральний матеріал для робіт у навчально-виробничих майстернях навчальних закладів слід зберігати в спеціальних металевих ящиках. Використаний обтиральний матеріал, стружки слід прибирати після занять наприкінці кожного дня.

Вимоги пожежної безпеки до адміністративних приміщень: усі двері евакуаційних та ін. виходів повинні завжди утримуватися у справному стані, відчинятися у напрямку виходу людей із приміщення (будівлі); користуватися електронагрівачами в адміністративних приміщеннях не дозволяється; кошики та ящики для паперу слід регулярно спорожняти, а сміття виносити за межі будівлі в спеціально відведені місця.

Вимоги пожежної безпеки до обчислювальних центрів, комп'ютерних класів: 1) забезпечення пожежної безпеки для обчислювальних центрів, комп'ютерних класів здійснюється відповідно до вимог Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин; 2) усі приміщення обчислювальних центрів, комп'ютерних класів мають бути обладнані СПЗ; 3) електроживлення електронно-обчислювальних машин повинно мати

автоматичне блокування відключення електроенергії на випадок зупинки системи охолодження та кондиціонування; 4) система вентиляції обчислювальних центрів, комп'ютерних класів повинна бути обладнана блокувальним пристроєм, який забезпечує її відключення на випадок пожежі.

Вимоги пожежної безпеки до конференц-залів, лекторіїв, актових залів та ін. приміщень для проведення культурно-масових заходів: 1) відповідальними за забезпечення пожежної безпеки під час проведення культурно-масових заходів (вечорів, спектаклів, концертів, кіносеансів, новорічних ялинок тощо) є керівники закладів та установ; 2) приміщення, в яких проводяться масові заходи, повинні мати не менше двох евакуаційних виходів, які необхідно постійно утримувати в справному стані; 3) перед початком культурно-масових заходів керівник установи та закладу наказом призначає відповідальних осіб за пожежну безпеку, які повинні ретельно перевірити всі приміщення, евакуаційні шляхи і виходи на відповідність їх вимогам пожежної безпеки, а також переконатися у наявності і справному стані СПЗ. Усі виявлені недоліки мають бути усунені до початку культурно-масового заходу; 4) під час проведення культурно-масового заходу з дітьми мають бути черговий викладач, класні керівники або вихователі. Ці посадові особи повинні бути проінструктовані про заходи пожежної безпеки і порядок евакуації дітей у разі виникнення пожежі та зобов'язані забезпечити дотримання вимог пожежної безпеки під час проведення культурно-масового заходу; 5) організація та умови проведення культурно-масових заходів мають відповідати вимогам Правил пожежної безпеки; 6) розміщення крісел у залах для глядачів здійснюється відповідно до вимог ДБН В.2.2-16-2005 "Культурно-видовищні та дозвіллєві заклади". За місткості залів не більше 200 місць допускається передбачати встановлення крісел, стільців і лав чи їх ланок без кріплення до підлоги, за умови з'єднання їх у рядах між собою; 7) у приміщеннях для культурно-масових заходів килими та килимові покриття повинні кріпитися до підлоги і бути помірно небезпечними щодо токсичності продуктів горіння, мати помірну димоутворювальну здатність; 8) проведення занять, репетицій, спектаклів і концертів, а також демонстрація кінофільмів у культурно-видовищних приміщеннях закладів або установ дозволяється за умови виконання вимог Правил пожежної безпеки; 9) під час проведення новорічних вечорів ялинка має встановлюватися на стійкій основі з таким розрахунком, щоб не утруднювався вихід з приміщення; за відсутності в закладі та установі електричного освітлення або його відключення новорічні вистави та ін. культурно-масові заходи слід проводити у денний час; 10) дозволяється застосовувати гірлянди та ін. прикраси промислового виробництва для ялинки

за наявності паспорта або сертифіката відповідності на них; 11) підключення гірлянд до мережі необхідно виконувати тільки за допомогою штепсельних з'єднань; у разі виявлення несправності в ілюмінації її слід негайно вимкнути і не вмикати до усунення несправностей; 12) під час оформлення ялинки не дозволяється застосовувати для ілюмінації ялинки свічки.

Вимоги пожежної безпеки до гуртожитків, готелів та будинків підвищеної поверховості: 1) відповідальними за протипожежний стан гуртожитків, готелів та будинків підвищеної поверховості, які знаходяться на балансі закладів та установ (житлових будівель) є особи, які визначені наказом керівника навчального закладу та установи; 2) громадяни, які селяться в житлові будівлі, повинні бути ознайомлені з правилами пожежної безпеки; 3) у всіх кімнатах житлових будівель слід розмістити на видних місцях: схематичний план евакуації з кожного поверху із зазначенням номера кімнати, найкоротшого шляху евакуації та пам'ятку щодо дій на випадок виникнення пожежі для мешканців; пам'ятку щодо дотримання вимог правил пожежної безпеки для тих, хто проживає в кімнаті; 4) у житлових будівлях, де проживають іноземні студенти, пам'ятки щодо правил пожежної безпеки і поведінки людей на випадок виникнення пожежі повинні бути виконані українською та англійською мовами; 5) житлові будівлі з кількістю місць для проживання 50 і більше повинні бути обладнані гучномовними пристроями оповіщення людей про виникнення пожежі і порядок їх евакуації. З цією метою можна використати наявні радіотрансляційні мережі, диспетчерський зв'язок, електричні дзвоники тощо; 6) черговий персонал готелів, гуртожитків з кількістю місць для проживання 50 осіб і більше, а також їх мешканці повинні бути забезпечені індивідуальними засобами захисту органів дихання для організації евакуації в разі виникнення пожежі.

Вимоги пожежної безпеки до матеріальних складів та баз загального призначення: у кожному складському приміщенні повинні зберігатися однорідні типи продукції залежно від їх характеру і призначення; на зовнішньому боці вхідних дверей до складу повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище особи, відповідальної за протипожежний стан, категорія приміщення; у приміщенні складу повинна бути інструкція, яка визначає основні вимоги правил пожежної безпеки та дії обслуговуючого персоналу складу на випадок пожежі.

Вимоги пожежної безпеки до складів та складських приміщень: усі заклади та установи, у яких проводяться роботи з використанням ЛЗР та ГР, горючих газів та хімічних речовин, повинні мати спеціально обладнані склади; для розливання ЛЗР та ГР повинен бути передбачений ізольований

майданчик (приміщення), обладнаний відповідними пристосуваннями для виконання цих робіт; відпускати споживачам ЛЗР та ГР дозволяється лише за допомогою сифона або насоса в спеціальну тару з кришками (пробками), які щільно закриваються. Відпуск ЛЗР та ГР у скляні та поліетиленові посудини не дозволяється.

На складах хімічних речовин: має бути розроблений план розміщення їх із зазначенням найбільш характерних властивостей ("Вогненебезпечні", "Отруйні", "Токсичні" тощо); зберігання хімічних речовин здійснюється в закритих сухих приміщеннях або під навісами в тарі залежно від їх фізико-хімічних, пожежо- небезпечних властивостей та кліматичних умов; усі хімічні речовини слід зберігати відповідно до існуючих для них спеціальних правил; посудини з рідкими хімічними речовинами дозволяється зберігати лише в плетених кошиках, дерев'яних ящиках тощо.

У приміщеннях для деревообробки і складах лісопіломатеріалів: технологічне обладнання та електрообладнання мають відповідати конструкторській документації, технологічні процеси деревообробки потрібно проводити відповідно до вимог нормативно-правових актів; слід вивішувати знаки, що забороняють користуватися відкритим вогнем; технологічне обладнання, прилади опалення необхідно очищувати від пилу, стружки та інших забруднень не рідше одного разу за зміну; для видалення відходів деревообробні верстати повинні обладнуватися місцевими відсмоктувачами. Робота верстатів у разі відключення систем вентиляції і пневмотранспорту не дозволяється. Фарбувальні роботи, миття і знежирення деталей потрібно виконувати тільки при роботі припливно-витяжної вентиляції з місцевими відсмоктувачами від фарбувальних камер, шаф, кабін і ванн. Пролиті на підлогу лаки, фарби і розчинники слід негайно прибирати за допомогою стружок, піску тощо.

7. Пожежна безпека під час проведення культурно-масових заходів

Відповідальними за забезпечення пожежної безпеки під час проведення культурно-масових заходів є керівники закладів, установ, організацій.

Приміщення, в яких проводяться масові заходи, повинні мати не менше двох евакуаційних виходів, які слід постійно утримувати у справному стані.

Перед початком культурно-масових заходів керівник установи, закладу, організації призначає відповідальних осіб за пожежну безпеку, які повинні ретельно перевірити всі приміщення, евакуаційні шляхи і виходи на відповідність їх вимогам пожежної безпеки, а також переконатися у наявності і справному стані засобів пожежегасіння, зв'язку і пожежної автоматики. Усі

виявлені недоліки мають бути усунені до початку культурно-масового заходу.

За 15 днів до проведення святкувань новорічної ялинки керівник закладу, установи, організації повинен повідомити пожежну охорону про дату і місце їх проведення. Без дозволу місцевої пожежної охорони розміщення новорічної ялинки не дозволяється.

На час проведення культурно-масових заходів у навчальних закладах і установах необхідно забезпечити чергування працівників установи чи закладу та учнів старших класів.

Під час проведення культурно-масових заходів з дітьми мають невідступно бути черговий викладач, класні керівники чи вихователі. Ці особи повинні бути проінструктовані про заходи пожежної безпеки і порядок евакуації дітей у разі виникнення пожежі і зобов'язані забезпечити дотримання вимог пожежної безпеки під час проведення культурно-масового заходу.

Черговий персонал перед початком святкувань новорічної ялинки зобов'язаний ретельно оглянути всі приміщення, запасні виходи і впевнитися у їх пожежобезпечному стані.

Евакуаційні виходи з приміщень мають бути позначені світловими показниками з написом «Вихід» білого кольору на зеленому тлі.

Підлоги приміщень мають бути рівними, без порогів, східців, щілин і вибоїн.

Під час проведення новорічного вечора ялинка має встановлюватися на стійкій основі (підставка, діжка з піском) з таким розрахунком, щоб не утруднювався вихід з приміщення. Ялинка має стояти на відстані не менше як один метр від стін і стелі.

Ілюмінацію ялинки повинен проводити досвідчений електрик. Участь у святі ялинки дітей, вдягнених у костюми з вати, паперу, марлі та подібних легкозаймистих матеріалів, що не просочені вогнезахисною сумішшю, не дозволяється.

Під час оформлення ялинки не дозволяється:

–використовувати для прикрашання целулоїдні та інші легкозаймисті іграшки і прикраси;

–застосовувати для ілюмінації ялинки свічки, бенгальські вогні, феєрверк тощо;

–обкладати підставку і прикрашати гілки ватою та іграшками з неї, які непросочені вогнезахисною сумішшю.

8. Навчання з питань пожежної безпеки в закладах системи освітиУкраїни

Усі працівники під час прийняття на роботу і за місцем роботи повинні проходити інструктаж з питань пожежної безпеки.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, попередньо, на початку самостійного виконання роботи, повинні пройти спеціальне навчання, а потім постійно один раз на рік – перевірку знань.

Організація своєчасного і якісного спеціального навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки в установі, закладі і організації покладається на його керівника, а в структурному підрозділі – на керівника відповідного підрозділу.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли спеціального навчання, інструктажу і перевірки знань, не дозволяється.

За призначенням та часом проведення протипожежні інструктажі поділяються на:

– вступний;
– первинний;
– повторний;
– позаплановий;
– цільовий.

Вступний протипожежний інструктаж проводиться з:

– усіма щойно прийнятими на роботу особами;
– особами, які прибули в установу у відрядження, на виробничу практикуі мають брати безпосередню участь у виробничому процесі;
– учнями і студентами в навчальних закладах перед початком навчання влабораторіях, майстернях тощо.

Вступний протипожежний інструктаж проводиться на підставі чинних в об'єктах освіти правил, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки в спеціально обладнаному для цього приміщенні фахівцем, на якого наказом покладені ці обов'язки, з використанням сучасних методів і засобів навчання та наочних посібників.

Програма для проведення вступного протипожежного інструктажу затверджується керівником об'єкта освіти.

Первинний протипожежний інструктаж проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника. Його повинні проходити:

– усі прийняті на роботу (постійну чи тимчасову);
– працівники, які переведені на роботу з інших підрозділів, виробничих

дільниць;

– особи, які прибули в установу, заклад чи організацію освіти у відрядження, на навчання (практику);

– будівельники сторонніх організацій, які виконують на діючому об'єкті освіти будівельно-монтажні, ремонтні та інші роботи;

– учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять в навчальних майстернях, лабораторіях тощо.

Програма для проведення первинного протипожежного інструктажу затверджується керівником відповідного підрозділу, відповідальним за протипожежний стан або керівником об'єкта освіти і погоджується з пожежною охороною.

Первинний протипожежний інструктаж проводиться індивідуально або з групою осіб спільного фаху за програмою, складеною з урахуванням відповідних інструкцій з пожежної безпеки для працівників, інших нормативних актів про пожежну безпеку і орієнтовного переліку питань первинного протипожежного інструктажу.

Повторний протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менше ніж один раз на рік за переліком питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного та первинногопротипожежного інструктажів.

Позаплановий протипожежний інструктаж проводиться на робочому місці або в спеціально відведеному приміщенні:

– у разі введення в дію нових або допрацьованих нормативних документів з питань пожежної безпеки (норм, правил, інструкцій, положень тощо);

– у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни чи модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування;

– на вимогу державних інспекторів з пожежного нагляду, якщо виявлено незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти у разі пожежі та користуватися первинними засобами пожежегасіння.

Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально або з групою працівників споріднених спеціальностей. Обсяг та зміст інструктажів визначаються в кожному випадку окремо залежно від причин, що викликали потребу в його проведенні.

Цільовий протипожежний інструктаж проводиться з працівниками:

– перед виконанням ними разових (тимчасових) пожежонебезпечних

робіт (зварювальних та ін.);

– під час ліквідації стихійного лиха, аварії;

– у разі організації масових заходів з учнями і дітьми дошкільного віку.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий протипожежні інструктажі проводяться безпосередньо керівниками робіт, які пройшли навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Проведення протипожежних інструктажів може здійснюватися разом з проведенням відповідних інструктажів з охорони праці.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань усним опитуванням, за допомогою технічних засобів навчання, а також перевіркою набутих навичок роботи з засобами пожежегасіння.

Про проведення всіх видів інструктажів, крім цільового, у спеціальних журналах робиться запис з підписом осіб, з якими проводився інструктаж, і тих, хто його проводив. Запис про проведення цільового протипожежного інструктажу робиться в документі, що дозволяє виконання робіт (наряд-допуск, дозвіл).

Керівник закладу, установи і організації зобов'язаний видати примірник інструкції з пожежної безпеки за напрямком роботи або вивісити його на робочому місці.

9. Порядок дій у разі виникнення пожежі

У разі виникнення пожежі дії працівників закладів та установ мають бути спрямовані на створення безпеки людей, в першу чергу дітей, їх евакуацію та рятування. У випадку виникнення пожежі в закладах та установах з цілодобовим перебуванням дітей необхідно керуватися ***Порядком спільних дій*** на випадок виникнення надзвичайних ситуацій та пожеж в організаціях, установах і закладах з цілодобовим перебуванням людей.

Працівник закладу та установи, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів, різке підвищення температури в приміщенні тощо), зобов'язаний: негайно повідомити про це за телефоном до найближчого пожежно-рятувального підрозділу (при цьому слід чітко назвати місцезнаходження об'єкта, місце виникнення пожежі, а також свою посаду та прізвище); задіяти систему оповіщення людей про пожежу; розпочати самому і залучити ін. осіб до евакуації людей з будівлі до безпечного місця згідно з планом евакуації; сповістити про пожежу керівника закладу та установи або особу, що його заміщує; організувати зустріч пожежно-

рятувальних підрозділів, вжити заходів щодо гасіння пожежі наявними в закладі та установі засобами пожежогасіння.

Керівник закладу та установи або особа, яка його заміщує, що прибув на місце пожежі, зобов'язаний: перевірити, чи повідомлено пожежно-рятувальний підрозділ про виникнення пожежі; здійснювати керівництво евакуацією людей та гасінням пожежі до прибуття пожежно-рятувальних підрозділів. У разі загрози для життя людей негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі наявні сили і засоби; організувати перевірку наявності всіх учасників навчально-виховного процесу, евакуйованих з будівлі, за списками і журналами обліку навчальних занять; виділити для зустрічі пожежно-рятувальних підрозділів особу, яка добре знає розміщення під'їзних шляхів та вододжерел; перевірити включення в роботу СПЗ; вилучити з небезпечної зони всіх працівників та інших осіб, не зайнятих евакуацією людей та ліквідацією пожежі; у разі потреби викликати до місця пожежі медичну та ін. служби; припинити всі роботи, не пов'язані з заходами щодо ліквідації пожежі; організувати відключення мереж електро- і газопостачання, систем вентиляції та кондиціонування повітря і здійснення інших заходів, що сприяють запобіганню поширенню пожежі; організувати евакуацію матеріальних цінностей із небезпечної зони, визначити місця їх складування і забезпечити в разі потреби їх охорону; інформувати керівника пожежно-рятувального підрозділу про наявність людей у будівлі.

Під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно: з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший строк; ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки. З цією метою працівникам закладів та установ не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації; евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, яким загрожує небезпека поширення вогню і продуктів горіння. Дітей молодшого віку і хворих слід евакуювати в першу чергу; у зимовий час на розсуд осіб, які здійснюють евакуацію, діти старших вікових груп можуть заздалегідь одягтися або взяти теплий одяг із собою, а дітей молодшого віку слід виводити або виносити, загорнувши в ковдри, теплі речі; ретельно перевірити всі приміщення, щоб унеможливити перебування у небезпечній зоні дітей; виставляти пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа; у разі гасіння слід намагатися у першу чергу забезпечити сприятливі умови для безпечної евакуації людей; для запобігання поширенню вогню, диму утримуватися від відчинення вікон і дверей, а також від

розбивання скла. Залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері і вікна.

Запитання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте основні правила пожежної безпеки для закладів освіти?
2. Назвіть обов'язки керівника закладу освіти з організації пожежної безпеки?
3. На кого покладається забезпечення пожежної безпеки в закладах та установах освіти?
4. Що передбачає протипожежний режим закладу та установи?
5. Які основні вимоги та правила пожежної безпеки до утримання території навчального закладу?
6. Що не дозволяється робити у будівлях закладів та установ освіти?
7. Охарактеризуйте основні вимоги пожежної безпеки до будівель, приміщень та споруд закладів освіти?
8. Які дії не допускаються під час експлуатації пічного опалення?
9. Що не дозволяється робити у приміщенні котелень закладів освіти?
10. Перерахуйте норми забезпечення закладів освіти первинними засобами пожежогасіння.
11. Чим мають бути забезпечені заклади дошкільної освіти та заклади з цілодобовим перебуванням учнів, студентів на випадок відключення електроживлення?
12. Яким протипожежним водопостачанням має бути забезпечений кожен заклад та установа?
13. Назвіть вимоги пожежної безпеки до навчальних та навчально-виробничих приміщень (класів, кабінетів, аудиторій, лабораторій, навчально-виробничих майстерень).
14. Назвіть вимоги пожежної безпеки до гуртожитків, готелів та будинків підвищеної поверховості.
15. Яких заходів пожежної безпеки необхідно дотримуватись під час проведення культурно- масових заходів?
16. Як здійснюється навчання з пожежної безпеки в закладах освіти?
17. Які ви знаєте інструктажі з пожежної безпеки?
18. Проаналізуйте порядок дій у випадку пожежі в закладі освіти.

Змістовий модуль 2. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема № 6. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Закони та звичаї війни.
2. Обов'язки керівників шкіл щодо створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.
3. Безпечний фізичний простір для перебування учнів та працівників.
4. Адаптаційні заходи для учнів з числа внутрішньо-переміщених дітей.
5. Способи організації освітнього процесу під час війни.

1. Закони та звичаї війни

Закони та звичаї війни обмежують можливість вибору шкіл та університетів у якості мішеней для атак, а також використання їх у військових цілях, але забороняють таке використання не у всіх випадках і дозволяють атакувати школи та університети у випадках, коли вони стають військовими об'єктами. Школи та університети, зазвичай, є цивільними об'єктами і не можуть бути об'єктами нападу, за винятком випадків, коли вони стають законними військовими цілями.

Відповідно, умисний напад на навчальні заклади, котрі не є законними військовими цілями, розглядається як військовий злочин.

Якщо існують сумніви чи використовується школа чи університет для здійснення ефективного внеску у військові дії, ці установи не повинні вважатися такими, і, відповідно, розглядаються як цивільні об'єкти.

Міжнародне гуманітарне право вимагає від сторін конфлікту вживати заходів для запобігання наслідкам атак. Враховуючи, що школи та університети є цивільними об'єктами, сторони збройного конфлікту повинні зробите все можливе для того, щоб:

а) уникнути розміщення військових об'єктів в межах або поблизу густонаселених районів, де можуть знаходитися заклади освіти;

б) прагнути евакуювати цивільне населення, окремих цивільних осіб та цивільні об'єкти, що перебувають під їх контролем, з районів, розташованих поблизу військових цілей;

в) вжити інші необхідні заходи для захисту закладів освіти, що перебувають під їх контролем, від небезпек, спричинених військовими операціями.

Ці правила мають важливе значення для закладів освіти. Перетворення школи чи університету на військовий об'єкт (наприклад, використання їх у якості казарми) наражає їх на загрозу атак зі сторони супротивника, які, відповідно до законів збройного конфлікту, вважатимуться законними. Розташування військових об'єктів (наприклад, складу зброї) поблизу школи або університету також збільшує ризик того, що вони можуть випадково постраждати під час атак, метою яких є довколишні військові об'єкти; відповідно до законів збройного конфлікту, такі атаки вважатимуться законними.

Присутність мирних жителів – учасників освітнього процесу, тобто дітей, студентів, викладачів, науковців та співробітників шкіл на території закладів освіти не повинна використовуватися для прикриття військових об'єктів або операцій.

Як наслідок, перед використанням закладу освіти у військових цілях, слід враховувати всі відповідні норми та принципи гуманітарного права. Зокрема, слід прийняти зобов'язання вживати запобіжні заходи для захисту від наслідків атак, надавати спеціальний захист закладам освіти, які є культурною цінністю, визнавати важливість забезпечення доступу до освіти у збройних конфліктах, заборону використання цивільних осіб як живого щита та необхідність надання спеціального захисту дітям в умовах збройних конфліктів.

«Сторони [збройного конфлікту] повинні у максимально можливій мірі: (а) …прагнути евакуювати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, які знаходяться під їх контролем, з місць, які знаходяться поблизу військових об'єктів; (б) уникати розміщення військових об'єктів в межах або поблизу густонаселених районів; (в) вжити інших необхідних заходів обережності, щоб захистити цивільне населення, цивільних осіб та цивільні об'єкти, що знаходяться під їх контролем, від небезпек, пов'язаних з військовими операціями».

«Окупуюча держава повинна, у співпраці з національними та місцевими органами влади, сприяти нормальній роботі всіх установ, що займаються вихованням та освітою дітей».

«Власність …установ, призначених …для отримання освіти, …навіть якщо вони є державною власністю, повинна розглядатися як приватна власність. Захоплення …або умисне пошкодження установ цього типу …заборонене і має стати предметом судових розглядів».

«Освітні… установи повинні розглядатися як нейтральні і, таким чином, оберігатися і захищатися воюючими сторонами …Однакова ступінь поваги та

захисту повинна виявлятися до …освітніх …установ як у мирний час, так і в часи війни».

«Вжити всіх необхідних заходів для запобігання окупації та військового використання місць зі значною присутністю дітей, таких, як школи, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, прискорити оголошення канікул у школах і вжити конкретних заходів для забезпечення того, щоб випадки незаконної …окупації шкіл були оперативно розслідувані, а винні зазнали переслідування та покарання».

Незважаючи на те, що міжнародне гуманітарне право захищає навчальні заклади від ураження вогнем, теперішня ситуація в Україні та у світі вказує на те, що потрібно максимально забезпечувати безпеку життєдіяльності закладів освіти під час збройного конфлікту. Україна приєдналася до *Декларації про безпеку закладів освіти* 20 листопада 2019 року та стала сотою країною, яка підтримала положення цього документа. Поряд із правовою базою, щодо недопущення військових у заклади освіти, одним із механізмів безпеки є підготовка до раптових обстрілів різними видами озброєння і дії учасників освітнього процесу у надзвичайних ситуаціях військового стану.

2. Обов’язки керівників шкіл щодо створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану

Керівники закладів освіти та педагоги України тримають свій освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід, переосмислюють роль освіти, її ціннісні складники та беруть на себе новий рівень відповідальності.

Освітній процес укотре зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування учнів і працівників. Створення безпечних умов для учнів та працівників є першочерговим завданням засновників і керівників шкіл. Із детальним описом щодо організації укриття в об’єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти можна ознайомитися в рекомендаціях ДСНС.

Міністерством освіти і науки України також надані роз’яснення щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану.

З огляду на зазначене Державна служба якості освіти звертає увагу засновників та керівників шкіл на створенні в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.

У першу чергу *засновникам і керівникам шкіл потрібно:*

• забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);

• здійснити превентивні заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС).

Також *керівникам закладів освіти доцільно розробити:*

• шляхи евакуації учасників освітнього процесу (зокрема й до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у школі);

• алгоритм дій працівників та учнів закладу освіти під час евакуації.

У закладі освіти проводити тренування учнів та працівників щодо правил поводження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі/укритті.

Учителям рекомендовано пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям (наприклад, тренінг “Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів”).

Звертаємо увагу на напрацюванні алгоритмів роботи з батьками у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій школи за таких умов, зокрема проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника тощо.

Особливо актуальним для закладів освіти, що приймають дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, є перегляд антибулінгових політик, розроблення адаптаційних заходів для таких учнів.

Керівникам шкіл потрібно бути готовими за необхідності змінювати форми організації освітнього процесу та форми здобуття освіти. Досвід та практики попередніх років показали, що школи готові швидко переходити на онлайн-навчання. Тож варто продовжувати працювати в електронних журналах та з платформами, де розміщенні навчальні матеріали.

Особливу увагу слід звернути на добір навчальних матеріалів та стратегії роботи з учнями під час уроків. Саме тому Державна служба якості освіти спільно з проєктом «Супровід урядових реформ в Україні» проводить тренінги «Вчитель та учень на онлайн-уроці».

Тренінг зорієнтований на практичні методичні поради вчителям щодо роботи з дітьми в умовах стресу:

• як планувати процес навчання та дистанційні уроки (календарно-тематичне планування);

• як активізувати увагу дітей та мотивувати їх до навчання;

• які завдання давати для самостійної роботи тощо.

Учителі опановують техніки чутливого підходу до вибору текстів для читання, тем обговорення через різний і часто травматичний досвід, який

можуть мати діти (обстріли, втрата рідних, загибель батьків, батько на війні); добору стратегії взаємодії педагогів з учнями класу, зокрема з діти із посттравматичним стресовим розладом.

Маємо докласти максимум зусиль, щоб учні продовжували навчання в закладах освіти України.

Державна служба якості освіти розробила рекомендації, які допоможуть директору школи організувати безпечне освітнє середовище і в очному, і в дистанційному, і у змішаному форматі навчання, а також більш ефективно змінювати формати залежно від безпекової ситуації.

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У 2015 році ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл, яку станом на 2022 рік підписало 109 кран, серед яких немає росії. Сьогодні ж в Україні ця країна-агресор розглядає заклади освіти як об’єкти для обстрілів.

За інформацією Міністерства освіти і науки України, станом на 18 серпня 2022 року від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 2300 закладів освіти, з них 286 зруйновані повністю.

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у школі – одне з найважливіших завдань для директора.

З початком нового навчального року у кожному закладі освіти індивідуально буде ухвалюватися рішення щодо організації освітнього процесу – очно, дистанційно чи у змішаному форматі. Це рішення залежатиме, зокрема, від безпекової ситуації, наявності, стану та місткості укриття та від результатів обстеження школи спеціальними комісіями.

Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій, а також надало Міністерство освіти і науки України. Ці рекомендації розроблені Державною службою якості освіти спільно з експертами ініціативи “Система забезпечення якості освіти”, яка впроваджується в межах проєкту “Супровід урядових реформ в Україні” (SURGe), що реалізується компанією Alinea International за кошти Уряду Канади.

3. Безпечний фізичний простір для перебування учнів та працівників

Облаштуйте безпечний простір у закладі.

Перегляньте облаштування навчальних кабінетів.

Особливо це актуально для закладів, які будуть працювати в очному, або ж у змішаному форматі. Навчальні кабінети варто максимально вивільнити від відкритих полиць, стендів тощо.

Варто пам’ятати: ніщо не повинно перешкоджати руху під час евакуації учнів. Таким чином, шафи, полички, мобільні полички та органайзери, безкаркасні меблі варто розташувати/згрупувати у приміщенні так, щоб вони не перешкоджали руху дітей між рядами. Заздалегідь необхідно згорнути та прибрати килимки, щоб уникнути спотикання, падіння під час евакуації.

Організуйте безпечне та безперешкодне пересування по школі.

Варто додатково оглянути коридори на предмет розташування там кімнатних рослин та інших об’єктів, що можуть стати перешкодою при евакуації. Слід максимально звільнити коридори та просторові осередки (рекреації) від речей, що можуть заважати екстреній евакуації та бути джерелом травмування.

На сходових клітинах слід нанести маркування на першій та останній сходинці, а також на перилах.

Проходи до всіх запасних виходів мають бути вільними та доступними. Варто це додатково оглянути та перевірити.

Розробіть та запровадьте у школі чіткі процедури реагування та поведінки у надзвичайних ситуаціях.

Однією з передумов безпечного освітнього середовища є наявність чітких процедур реагування/поведінки, знання цих процедур усіма працівниками закладу та постійне відпрацювання правил з учнями.

Першочергово це мають бути:

Шляхи для евакуації (у тому числі до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у закладі)

- перегляньте шляхи евакуації з урахуванням розміщення укриття (у закладі чи споруді поблизу закладу освіти);
- розробіть “альтернативні” шляхи евакуації у випадку непередбачуваних ситуацій;
- забезпечте безумовне знання усіма працівниками закладу цих шляхів. Для цього варто відпрацювати евакуацію з кожного приміщення спочатку педагогами, а потім тренуватися з учнями.

Інформуйте учнів про правила мінної безпеки, проводьте заходи із залученням ДСНС

У тих регіонах, де велися бойові дії та які були звільнені з-під окупації, увага до питань мінної безпеки є особливо важливою. Однак усім дітям,

незалежно від того, в якому регіоні країни вони перебувають, сьогодні важливо знати про правила поводження з вибухонебезпечними предметами.

Кілька матеріалів про те, яких правил потрібно дотримуватися:

Інтерактивна онлайн-книга для дітей молодшого віку “Мінна безпека не без Пека”.

Пам’ятка: Мінна безпека. Що потрібно знати та виконувати.

Важливо також включати актуальний матеріал щодо мінної безпеки у курс “Захист України” у старшій школі.

Забезпечте проходження працівниками школи навчань з надання першої невідкладної допомоги

Володіння навичками першої допомоги сьогодні, як ніколи, актуальне, особливо для працівників закладів освіти. Наприклад, тренінги з першої допомоги дітям проводить Ukrainian Paramedic Group.

Підтримуйте проходження педагогічними працівниками психологічних тренінгів

Особиста стійкість учителів та вміння надати необхідну підтримку учням під час надзвичайних ситуацій воєнного характеру надважливі в умовах воєнного стану.

Емоційний стан педагогів важливий також для якості викладання і якості результатів навчання учнів.

Що варто тримати на контролі керівнику закладу:

Директору важливо знати, як почуваються вчителі, яким є рівень тривожності кожного вчителя за свою безпеку, безпеку родини. Поцікавтесь, які найбільші для себе виклики вбачають педагоги на початку навчального року, де потребують підтримки, та що, на їхню думку, керівник міг би зробити, щоб підтримати колектив школи. Самопочуття педагогів відіграє значну роль у формуванні сприятливого освітнього середовища для учнів. Щоб зібрати цю інформацію, можна провести онлайн-опитування анонімно або через особисті інтерв’ю, якщо колектив школи невеликий. Такі опитування дадуть директору школи розуміння, яку допомогу потрібно шукати зовні, а що можна зробити самостійно для культивування максимального комфортного середовища.

Як показують дослідження добробуту (well being) вчителів у зонах конфліктів та бойових дій, – найвищий рівень стресу, професійне вигорання переживають найменш досвідчені вчителі. І це відразу відображається на якості роботи з учнями. Тому керівнику, маючи результати опитувань щодо добробуту і самопочуття педагогів своєї школи, варто звернути увагу, чи не проявляються у закладі такі тенденції та запропонувати превентивну роботу/допомогу таким педагогам.

Важливо пам’ятати, що частина учнів можуть мати статус внутрішньо переміщених осіб. Тобто, окрім того, що вчителі забезпечують освітній процес, вони також мають створювати безпечне освітнє середовище, забезпечувати емоційні потреби учнів. Разом з тим, навчаючи внутрішньо переміщених дітей, вчителі самі можуть мати статус ВПО, а отже, переживати ті ж труднощі, що й учні. Тому керівнику школи важливо забезпечувати педагогам постійну психологічну підтримку, різноманітні тренінги від психологів: техніки управління стресом, саморегуляції, арттерапії тощо.

Пошук можливостей для психологічної підтримки свого колективу – важливе завдання директора в умовах війни. Може допомогти збільшення часу на спілкування між колегами – формування спільноти педагогів. Корисно, коли не лише професійні питання є предметом обговорень з колегами, а й почуття, переживання, страхи.

3.1. Партнерство з батьками

Налагодьте та підтримуйте партнерство з батьками

Якщо у школі ухвалюється рішення про проведення навчання очно чи у змішаному форматі, важливо оперативно та максимально повно донести цю інформацію до батьків. Вони мають отримати від керівника школи інформацію про наявність та стан укриття у школі або ж про шляхи евакуації, якщо укриття знаходиться за межами школи.

Протоколи безпеки для випадків повітряної тривоги, евакуації до укриття в школі чи за її межами – також інформація, яку необхідно прокомунікувати із батьками. Це важливо з кількох причин:

по-перше, батьки мають знати, що відбувається з їхніми дітьми у школі у разі сигналу “повітряна тривога”, як і куди здійснюється евакуація;

по-друге, володіння інформацією про протоколи безпеки дозволить батькам додатково проговорити їх із дітьми, переконати їх дотримуватися і не хвилюватися.

Важливо спільно з батьками також домовитися про додатковий вміст шкільного наплічника, окрім навчальних матеріалів. Наприклад, вода, перекус, необхідні ліки з інструкцією щодо того, як і коли їх потрібно приймати, запискою з прізвищем дитини, батьків, контактними телефонами, адресою. Вчитель у свою чергу має володіти максимально повною інформацією про особливі потреби дитини – можливі реакції на стрес, особливі ліки, які треба вживати, алергічні реакції.

3.2. Антибулінгова політика

Перегляньте антибулінгову політику

Це особливо актуально для закладів, у яких навчаються діти числа внутрішньо переміщених осіб.

Прості кроки, які можна зробити для цього:

Частіше практикувати опитування серед учнів щодо відчуття психологічного комфорту у закладі (стосується в тому числі онлайнового середовища закладу, якщо освітній процес відбувається виключно дистанційно)

Спонукати педагогів застосовувати позитивне управління класом – уникати покарань, гучних зауважень, водночас впроваджуючи дуже чіткі правила для спілкування/поведінки під час навчання дистанційно та онлайн-уроків.

Сконцентрувати увагу у роботі з учнями щодо запобігання булінгу безпосередньо на навчальній діяльності. Зокрема, педагоги можуть підбирати навчальні матеріали, з допомогою яких учні могли б навчатися вирішувати міжособистісні конфлікти у мирний спосіб, пропонувати ситуації, в яких учні можуть бути медіаторами при вирішенні конфліктних питань з однокласниками.

Включати до уроків, у навчальний матеріал для самостійного опрацювання чи спільного обговорення елементи соціально-емоційного навчання, зокрема розуміння і керування емоціями (в тому числі агресією), емпатія, навички комунікації та вирішення конфліктів.

4. Адаптаційні заходи для учнів з числа внутрішньо-переміщених дітей

Перегляньте або розробіть адаптаційні заходи для учнів на початку навчального року (стосується усіх закладів, однак особливо тих, що приймають дітей ВПО).

У 2022/2023 навчальному році у школах збільшиться кількість дітей, родини яких змушені були переселитися на більш безпечні території. Тому, окрім традиційних адаптаційних практик для учнів при переході між ланками освіти, варто дуже уважно поставитися до адаптації дітей ВПО до нового для них освітнього середовища.

Про що треба пам'ятати, коли йдеться про дітей з числа ВПО:

досвід переселення є дуже виснажливим, у дітей може не вистачати сил на навчання;

навчальні втрати можуть бути більшими порівняно з учнями, які не залишали свої домівки;

можливі проблеми з розумінням матеріалу, якщо до того учні навчалися російською мовою;

діти можуть не мати простору для навчання онлайн у тому місці, де вони тимчасово мешкають, можуть не мати належного одягу, взуття, шкільного приладдя, планшета чи ноутбука;

діти можуть мати дуже травматичний досвід війни.

Як допомогти дітям ВПО з адаптацією до нового закладу:

Прийміть до школи дітей з числа ВПО, батьки яких подали заяву до вашого закладу.

Вивчіть, у яких умовах перебуває дитина, який її досвід переселення, які потреби має, щоб повноцінно розпочати навчання.

Організуйте спілкування практичного психолога з батьками/опікунами, а також із дитиною. За результатами такого спілкування психолог зможе сформулювати свої рекомендації класному керівникові та педагогам, які працюватимуть із учнями з числа ВПО.

Запросіть дітей ВПО разом із батьками на адаптаційний візит до школи напередодні початку навчання. Якщо це неможливо, організуйте зустріч онлайн. Таким чином батьки й діти зможуть отримати інформацію про те, як відбуватиметься навчання, познайомляться з педагогами, дізнаються, як відбуватиметься адаптація дитини до навчання у новій школі, до кого можна звернутися за допомогою тощо.

Подумайте, хто з учнів може якийсь час виконувати роль куратора – познайомить зі школою (якщо школа працюватиме очно), правилами, розкаже про різні можливості для дозвілля, спорту тощо.

З початком навчального року приділіть увагу знайомству з новоприбулими учнями з числа ВПО. Педагогам також важливо вибудовувати відносини так, щоб внутрішньо переміщені діти відчували підтримку, однак поряд з тим це не особливо їх виокремлювало серед інших учнів класу.

Приділіть увагу діагностиці навчальних втрат у новоприбулих учнів, адже може скластися ситуація, коли діти не мали змоги навчатися протягом кількох місяців з початку війни. Цілком можливо, що такі учні потребуватимуть додаткових консультацій для надолуження прогалин у знаннях.

5. Способи організації освітнього процесу під час війни

Оцініть готовність закладу змінювати спосіб організації освітнього процесу

В час війни та у післявоєнний період кожен заклад освіти має бути готовим для швидкого переходу до дистанційного або змішаного навчання. Очевидно, що така готовність стане запорукою успішності роботи шкіл.

Які складові має така готовність?

Гнучкий розклад уроків

На початку року варто розробити одразу кілька варіантів розкладу навчальних занять: для очного, дистанційного та змішаного навчання.

Розклад для дистанційного навчання має відрізнятися меншою кількістю навчальних годин в режимі синхронного навчання. Це можна зробити із застосуванням різних стратегій: розподілу часу уроків на синхронне та асинхронне навчання, зменшення кількості часу уроків, включення індивідуальних консультацій до розкладу з урахуванням перерозподіленого часу тощо.

Змішане навчання може застосовуватися у різний спосіб. У разі, коли передбачається часткове відвідування закладу освіти (кілька днів на тиждень або окремих уроків тощо), розклад також має бути адаптований відповідно до нових умов навчання.

Можливий також варіант розроблення єдиного розкладу з відповідними примітками (кольоровими, символічними тощо), які будуть працювати у змінених умовах навчання.

Комп'ютери та Інтернет

Технічне забезпечення дистанційного навчання залишається однією з важливих умов його якості. Водночас саме цю умову найскладніше забезпечити в закладі освіти, оскільки вона здебільшого залежить від батьків дітей та засновника школи. Меншою мірою на її забезпечення можуть впливати керівник та педагогічні працівники.

Що не завадить зробити керівнику школи?

Зібрати дані про наявність у вчителів та учнів засобів для навчання: комп'ютер/ноутбук, доступ до Інтернету, смартфон, місце для навчання.

Звернутися до засновника з проханням задовольнити потребу у технічних засобах для роботи вчителів.

Спробувати залучити ресурси для забезпечення учнів/учениць, які цього потребують, необхідним обладнанням. Отримати додаткові ресурси допоможе оголошення на сторінці закладу освіти, звернення за допомогою до засновників шкіл, волонтерів, благодійних організацій, організація благодійних заходів, залучення батьків до пошуку ресурсів.

Передбачити можливість дистанційного навчання для вразливих категорій учнів безпосередньо у приміщенні школи, якщо не вдалося залучити ресурси для забезпечення їх необхідним обладнанням удома. Додатковим варіантом забезпечення освітніх потреб таких учнів/учениць може бути проведення в очному форматі консультацій (індивідуальних та групових) за окремим стабільним графіком.

Своєчасні та ефективні управлінські рішення сприятимуть підвищенню якості організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Інструкції/протоколи/алгоритми для вчителів, заступників директорів, інформація для батьків щодо онлайн-навчання

Наявність розроблених чітких правил та алгоритмів для всіх учасників освітнього процесу полегшує перехід з однієї форми навчання на іншу та робить організацію освітнього процесу гнучкою.

Правила для учнів можуть стосуватися:

- особливостей роботи на електронних платформах;
- включення в онлайн-урок;
- можливостей вмикати та вимикати камери та мікрофони під час онлайн-уроків;
- особливостей організації роботи в асинхронному режимі;
- спілкування з педагогічними працівниками.
- Для педагогічних працівників також варто розробити інструкції щодо:
- організації освітнього процесу;
- використання електронних платформ та ресурсів;
- особливостей проведення уроків у синхронному та асинхронному режимі.

Варто розробити кілька можливих моделей перерозподілу навчального часу для різних навчальних предметів.

Особливу увагу слід приділити також адаптації педагогами календарно-тематичних планів. Вони можуть використовувати одну чи кілька стратегій, наприклад: узагальнення та укрупнення тем, інтеграція змісту, скорочення опційних тем і тем, передбачених для повторення матеріалу, розподіл тем на синхронне та асинхронне вивчення тощо.

Відсутність розробленої чіткої структури та методики дистанційного онлайн-уроку призводить до необхідності розроблення відповідних алгоритмів та методичних рекомендацій для вчителів на рівні школи. Вони мають бути рамковими, але окреслювати основні вимоги до проведення уроків у синхронному режимі.

Електронні журнали, платформа з навчальними матеріалами

В умовах переходу з однієї форми навчання на іншу оптимальною формою для фіксації результатів навчання учнів та надання їм зворотного зв’язку є електронний журнал. Бажано, щоб заклад освіти перейшов на ведення електронної документації та обрав найбільш зручний для нього ресурс для ведення електронного журналу, враховуючи вимоги та рекомендації МОН до таких ресурсів.

Важливою функцією електронного журналу є надання зворотного зв’язку учням та їхнім батькам щодо успішності навчання. Більш ефективним такий зв’язок буде, якщо передбачатиме, окрім бальної (або рівневої) оцінки,

вербальну характеристику та/або коментарі для учня щодо його подальшого навчального поступу.

З огляду на те, що в умовах війни очевидною є необхідність системної організації дистанційного навчання як форми, альтернативної очному навчанню, необхідно обрати єдину платформу для навчання учнів, яка б містила розроблені та систематизовані матеріали з усіх навчальних предметів для всіх класів.

Мова йде не про випадковий добір матеріалів чи розробок вчителів на короткі періоди, а саме про цілісні електронні курси, які враховують повний цикл навчання та містять:

- відео-пояснення, текстові матеріали, розбиті на короткі блоки із відповідними завданнями та інструкціями;
- завдання для закріплення, практичного застосування, самоперевірки;
- систему тестування та надання розгорнутого зворотного зв'язку.

Наявність таких курсів дасть змогу максимально гнучко використовувати різні форми навчання, а в умовах очного навчання такий ресурс можна успішно застосовувати у межах технології "Перевернутий клас".

Добір навчальних матеріалів та стратегій роботи з учнями під час уроків

Процес навчання, використання наочності, текстів до навчання потребує ретельного відбору та перегляду вчителями. Зокрема, варто:

- Застосовувати чутливий підхід до вибору текстів для читання, тем для обговорення через різний і часто травматичний досвід, який можуть мати діти (обстріли, втрата рідних, загибель батьків, батько на війні). Тексти про родину, рідний дім можуть дуже болісно сприйматися. Те саме стосується і добору відеоматеріалів, ілюстрацій, презентацій тощо.
- Уникати надмірної деталізації та опису подій війни, жорстокості ворогів, убивств, розстрілів, коли вчитель проводить бесіди з дітьми про війну або просто відповідає на дитячі питання щодо війни.
- Ретельно продумувати та за необхідності вносити зміни до стратегій педагогів щодо управління/взаємодії з класом з огляду на те, що діти зазнали психотравмівних дій і можуть бути чутливими до зовнішніх подразників (грюкіт, стукіт), емоційно відстороненими, з апатією, хронічною втомою, мати ризик саморуйнівної поведінки тощо.

З огляду на це педагогам варто:

- уникати голосних окриків, створення шумових ефектів, до прикладу, грюкання дверима, хлопання долонею по столу, різкі сигнали за допомогою будь-яких приладів, інші гучні звуки;

- адаптувати правила поведінки для учнів під час онлайн-уроків, наприклад, обговорити умови, коли камера може бути вимкненою, ситуації, коли можна писати у приватні повідомлення учителю, а не в загальному чаті класу, тощо;
- передбачити створення ситуацій та умов для неформального спілкування учнів поза уроками задля встановлення більш тісних комунікаційних контактів між учнями;
- створювати умови для комунікації учнів у групах під час синхронного та асинхронного навчання, використовуючи інструменти поділу аудиторії на окремі кімнати, надаючи завдання для виконання у групах тощо.

З огляду на те, що під час стресу в учнів відбуваються зміни у психічних процесах (погіршується пам'ять, знижується концентрація та обсяг уваги, стає плутаним мовлення), знижується мотивація та пізнавальний інтерес, варто вживати певні методи та прийоми, які допоможуть "включити" учнів в урок та стимулюватимуть їх більш ефективно розумово працювати.

Наприклад, *педагоги можуть:*

- застосовувати прийоми та вправи для активізації уваги учнів, їх включення як на початку уроку, так і в процесі, якщо виникає така необхідність;
- створювати проблемні ситуації, ставити цікаві запитання, залучати учнів до спільних обговорень, мозкових атак з метою підвищення їхньої мотивації, пізнавальної активності та інтересу;
- застосовувати діяльнісні методи навчання, використовуючи віртуальні лабораторії або надаючи можливість для діяльності учнів в асинхронному режимі;
- дозувати завдання для самостійної роботи, ділити їх на невеликі блоки та надавати чіткі інструкції щодо опрацювання кожного блоку матеріалу або аудіо- чи письмові пояснення, коментарі.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть закони та звичаї війни.
2. Проаналізуйте обов'язки керівників шкіл щодо створення в закладах освіти безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.
3. Що передбачає безпечний фізичний простір для перебування учнів та працівників?
4. Що передбачає антибулінгова політика?
5. Проаналізуйте адаптаційні заходи для учнів з числа внутрішньо-переміщених дітей.
6. Які ви знаєте способи організації освітнього процесу під час війни?

Тема №7. ЕВАКУАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

1. Дії учасників освітнього процесу під час сигналу «Повітряна тривога».
1.1. Протоколи безпеки для учнів різного віку щодо правил поводження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі /укритті.
1.2. Речі першої необхідності.
2. Порядок укриття та правила поведінки учасників освітнього процесу в захисних спорудах.
2.1. Основні вимоги до будівель (споруд, приміщень), які використовуються для укриття як споруди подвійного призначення танайпростіші укриття.
2.2. Завдання та обов'язки керівників закладів освіти щодо організації укриття учасників освітнього процесу.
2.3. Обов'язки посадової особи, відповідальної за обслуговування захисної споруди, найпростіших укриттів.
2.4. Основні вимоги щодо обладнання, експлуатації та утримання в готовності до прийому укриваємих найпростіших укриттів (підвальних приміщень).
2.5. Порядок заповнення захисних споруд і правила перебування в них.
3. Правила евакуації для адміністрації.
4. Правила евакуації для вчителів.
5. Правила евакуації для учнів і батьків.

1. Дії учасників освітнього процесу під час сигналу «Повітряна тривога»

В умовах військової агресії російської федерації проти України питання захисту життя і здоров'я наших громадян набувають особливої важливості. З-поміж комплексу заходів щодо захисту населення під час надзвичайних ситуацій або війни важливе місце належить організації своєчасного оповіщення**.**

Міністерство освіти та науки України на основі рекомендацій Державної служби з надзвичайних ситуацій розробило спеціальний алгоритм дій при сигналах повітряної тривоги під час освітнього процесу.

Так, у закладах освіти *мають бути створені відповідні умови та проведені попередні заходи з підготовки всіх учасників освітнього процесу,* а саме:

1. Ознайомлення з місцем розташування укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту, правилами поведінки під час переміщення до укриття та перебування в ньому.

2. Пояснення дій, що передбачені Планом реагування на надзвичайні ситуаціїабо Інструкції закладу.

3. Обговорення необхідних речей, які учасники освітнього процесу повиннівзяти із собою в укриття.

4. Розподіл учасників освітнього процесу в укриттях з урахуванням місткостіта розташування.

5. Встановлення покажчиків напрямку руху до укриттів для швидкого та безпечного переміщення.

Після сигналу оповіщення необхідно організувати переміщення учасників освітнього процесу в супроводі з учителем або відповідальною особою, яка після закінчення небезпеки та оголошення відбою організовує повернення учасників освітнього процесу до запланованих заходів, а також перевірятиме наявність учнів в укритті та в приміщеннях закладу освіти після закінчення повітряноїтривоги.

Алгоритм дій в закладах освіти:

1. Відповідальна особа включає систему оповіщення закладу
2. Учитель повідомляє учням про загрозу, а батькам — про переміщення дітей в укриття
3. Необхідно організувати пересування двома колонами в приміщенні класу і швидко покинути кабінет
4. Для супроводу початкових класів можуть бути залучені помічники
5. Для швидкого надання медичної допомоги може бути залучений медичний працівник
6. Відповідальні особи після оголошення сигналу оповіщення повинні перевірити всі приміщення закладу на відсутність в них учасників освітнього процесу та працівників закладу. А по завершенню – відправитися в найближче укриття.
7. Учасники освітнього процесу, які знаходяться у дворі закладу, після сигналу оповіщення повинні самостійно рухатися до найближчого укриття фонду захисних споруд.
8. Усередині захисної споруди відповідальні особи повинні допомогти учасникам освітнього процесу швидко і спокійно зайняти місця.
9. Під час перебування в захисній споруді педагоги та відповідальні особи надають необхідну підтримку, заходи для комфортного і спокійного перебуванняв укритті.
10. Після закінчення тривоги та оповіщення про відбій, педагоги та відповідальні особи стежать за тим, щоб вихід всіх учасників освітнього процесу зукриття проводився колонами або групами.
11. Під час переміщення в укриття необхідно враховувати наявність інклюзивних груп і класів. У разі присутності дітей з особливими освітніми

потребами (ООП) – попередньо провести з ними навчання і бесіди, передбачити швидке і спокійне переміщення в укриття, спеціальні місця і заходи, які будуть відбуватися в укриттях для максимального залучення до них дітей з ООП.

1.1. Протоколи безпеки для учнів різного віку щодо правил поводження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі /укритті

Протокол безпеки – це певний набір правил, процедур, якими повинні керуватися педагоги та учні у закладі освіти щодо певної ситуації. З огляду на ризики безпеки, таких протоколів у закладі має бути декілька, зокрема щодо дій під час повітряних тривог та проведення евакуації, перебування в укритті, поводження під час уроків онлайн.

Кілька порад щодо розробки протоколів безпеки:

Не шукайте універсального рішення. Протоколи не можуть бути однаковими у всіх школах. Бо кожен заклад, розробляючи такий документ, керується особливостями розміщення школи, характеристиками та архітектурними особливостями її будівлі, а разом з тим – ресурсами, формами організації освітнього процесу тощо.

Протокол безпеки має відповідати загальним рекомендаціям ДСНС.

До розробки протоколів безпеки варто залучити педагогів. Це дозволить сформувати спільне бачення та прийняття напрацьованих процедур.

Формулюйте тексти у протоколах безпеки з розрахунку на сприйняття їх дітьми. Використовуйте лаконічні та чіткі речення: “Візьми свій наплічник”, “Візьми свій одяг”, “Стеж за вказівками учителя і приготуйся виходити”, “Не штовхайся”, “Не біжи”, “Йди швидким кроком, але тримайся своєї групи”, “Допоможи тому, хто спіткнувся чи впав”.

Приклади:

Алгоритм дій для вчителя під час сигналу “Повітряна тривога”, розроблений Міністерством освіти і науки України.

Проводьте щоденне інформування/інструктажі щодо протоколів безпеки з дітьми.

Як і з будь-якими правилами, з протоколами безпеки діють дві умови:

1. Діти розуміють правила.
2. Правила рутинно повторюються і проговорюються з дітьми щодня.

В умовах воєнного стану і проведення освітнього процесу в очному або змішаному форматі важливо щоденно повторювати з учнями правила евакуації. Регулярності також потребують тренувальні евакуації. Навіть якщо при цьому втрачається навчальний час, в умовах реальної загрози безпеці учнів та педагогів роль таких тренувань не можна недооцінювати.

Для наймолодших учнів тренувальні евакуації важливо проводити з мінімальним стресом, залучаючи елементи гри, аби не провокувати/посилювати тривожність. Наприклад, допомогти улюбленому дітьми персонажу знайти дорогу до сховища. Це також допоможе дітям звикнути до правил евакуації. Такі тренування можна також проводити як настільну гру – так діти добре запам’ятовують алгоритм дій.

Для учнів базової школи важливо мати відповіді на всі їхні запитання щодо безпеки та детально з ними розібрати протокол/план евакуації. *Учням базової та старшої школи* потрібно звернути увагу на те, що колективна безпека залежить від кожного, тому так важливо, щоб усі учні дотримувалися визначених правил.

Тренування також покажуть слабкі місця в плані евакуації, які можна виправити до настання можливих критичних ситуацій.

1.2. Речі першої необхідності

Надзвичайно важливо, щоб у навчальному закладі був мінімальний набір для забезпечення життєвих потреб для дітей та працівників.

У ситуації небезпеки, щоб зберегти здоров'я і життя дітей, їх слід швидко евакуювати в безпечне місце – до найближчого бомбосховища, підвалу чи іншого укриття, або назовні. Скільки часу дітям та працівникам навчального закладу доведеться перебувати в укритті – передбачити неможливо, тому надзвичайно важливо, щоб у навчальному закладі був мінімальний набір для забезпечення життєвих потреб для дітей та працівників.

Перелік необхідних речей, що мають бути у невідкладному евакуаційному рюкзаку для дитини, класу та закладу освіти:

- Рюкзак яскравого кольору (червоний, помаранчевий), щоб діти мали орієнтир дорослого;
- декілька чистих аркушів паперу;
- ручка, олівець ;
- блокнот із твердою палітуркою;
- ліхтарик та додаткові батарейки до нього/них;
- класна аптечка;
- маленьке радіо на батарейках + батарейки;
- свисток;
- вода, стаканчики;
- термоковдри (щоб вберегтися від холоду);
- декілька упаковок великих сміттєвих пакетів;
- 2-3 маркери;

- декілька вінілових перчаток;
- мотузка;
- маски для всіх дітей;
- скотч та ножиці;
- відро (бажано складне, замість туалету);
- туалетний папір або рулон паперових рушників;
- вологі серветки;
- розкладна клейонка (щоб зберегти приватність під час відвідування саморобного туалету);
- мультитул (багатофункціональний інструмент, що поєднує декілька портативних інструментів);
- енергетичні батончики для всіх дітей класу/групи.

Рис 7.1. Рюкзак для одного ***класу чи групи***

Рис 7.2. Рюкзак для закладу освіти

Вміст рюкзаку адміністрації начального закладу:

- довідник з управління в надзвичайній ситуації у закладі освіти;
- карта закладу освіти, план поверхів;
- план евакуації та план зв'язку (за наявності);
- список працівників закладу освіти з контактами;
- список дітей та розклад занять;
- список контактів батьків дітей (за можливості);
- важливі номери телефонів;
- ручки та блокноти, маркери;
- ключі;
- мегафон (за наявності);
- скотч, ножиці;
- ліхтарик, запасні батарейки до ліхтарика;
- свисток;
- аварійне радіо на батарейках та батарейки до нього;
- аптечка першої допомоги.

Педагоги з батьками мають домовитись про правила на випадок невизначеної ситуації. Ці дії спрямовані на безпеку:

- не відпускати дітей самих додому;
- віддавати дітей лише батькам (законним представникам) або – на прохання батьків вказаній людині, яка пред'явила свої документи, що посвідчують особу.

«Евакуаційні рюкзаки» мають бути завчасно підготовлені, лежати в легкодоступному місці та не бути надто важкими. Слід обрати яскравий колір рюкзака (червоний, помаранчевий).

Коли вчителі одягнуть ці рюкзаки, то для дітей буде орієнтир дорослої людини, якій можна довіряти.

2. Порядок укриття та правила поведінки учасниківосвітнього процесу в захисних спорудах

Для захисту учасників освітнього процесу від загроз артилерійських та ракетних обстрілів, під час бойових дій призначені захисні споруди цивільного захисту.

Основним засобом колективного захисту для тих, хто знаходиться в будівлях освітніх закладів є **найпростіші укриття** – тобто **підвальні приміщення** тих будівель, в яких розташовані освітні заклади.

Якщо в будівлі вашого освітнього закладу є підвальне приміщення, придатне для укриття, то це і є ваше найпростіше укриття, в якому ви і маєтеукривати як персонал закладу, так і здобувачів освіти.

Для організації укриття персоналу та здобувачів освіти у підвальних приміщеннях (у найпростіших укриттях) такі приміщення необхідно заздалегідь підготувати і утримувати в **постійній** готовності до прийому укриваємих.

План укриття, як і План евакуації, необхідно довести до 100 % персоналу та дітей, учнів, студентів. А при проведенні практичної підготовки (СОТ для ЗВО, Дня цивільного захисту для ЗЗСО, Тижня безпеки для ЗДО) періодично проводити тренування по укриттю 100% персоналу та дітей, учнів, студентів в захисній споруді, щоб відпрацювати дії всіх учасників освітнього процесу до автоматизму.

Час на переміщення до підвального приміщення має бути не більше 4 – 5 хвилин (виходячи з часу підльоту ракет з території Білорусі).

2.1. Основні вимоги до будівель (споруд, приміщень), які використовуються для укриття як споруди подвійного призначення та найпростіші укриття

Всі захисні споруди цивільного захисту, незалежно від форми власності та напрямку діяльності підприємств, установ та організацій, які є їхніми

балансоутримувачами чи органами управління, мають утримуватися в постійній готовності до використання за призначенням, не допускається виконання заходів, що знижують їх захисні властивості, надійність та безпеку.

Утримання та експлуатація захисних споруд має здійснюватися відповідно до Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджених наказом МВС України від 09.07.2018 № 579.

Утримання ЗС ЦЗ у готовності до використання за призначенням здійснюється суб'єктами господарювання, на балансі яких вони перебувають за рахунок власних коштів.

Обладнання захисних споруд, їх комунікації, інженерні мережі, інженерне та спеціальне обладнання, системи життєзабезпечення мають утримуватися в належному технічному стані.

У приміщеннях споруд фонду захисних споруд забороняється зберігати або використовувати легкозаймисті, небезпечні хімічні та радіоактивні речовини.

Використання синтетичних матеріалів, а також інших матеріалів, які під час нагрівання або експлуатації виділяють небезпечні хімічні речовини, заборонено.

Відповідальність за належний технічний стан і постійну готовність захисної споруди до використання за призначенням покладається на керівників суб'єктів господарської діяльності.

2.2. Завдання та обов'язки керівників закладів освіти щодо організації укриття учасників освітнього процесу

1. Забезпечення виконання заходів у сфері цивільного захисту у закладі.
2. Забезпечення функціонування у закладі системи оповіщення працівників, здобувачів освіти про загрозу або виникнення НС.
3. Забезпечення укриття працівників та здобувачів освіти при загрозі ракетного (артилерійського) обстрілу.
4. Виконання вимог до утримання захисної споруди (підвального приміщення), підтримання у постійній готовності до прийому укриваємих.
5. Організація та здійснення у разі необхідності евакуації працівників, здобувачів освіти та майна.
6. Здійснення навчання працівників з питань цивільного захисту, у тому числі з техногенної та пожежної безпеки, інформування про потенційно можливі НС, існуючі загрози для конкретного закладу, про заходи безпеки та поведінку при виникненні таких НС.

Проведення навчання здобувачів освіти дітей діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності). Нак. МОН України № 1400 від 21.11.2016

7. Проведення спеціальних об'єктових тренувань з питань цивільного захисту (ЗВО), Днів цивільного захисту (ЗЗСО, ПТНЗ), Тижнів безпеки дитини (ЗДО), в ході яких відпрацьовувати, у тому числі, питання укриття в захисних спорудах, правила поведінки при артилерійських, ракетних обстрілах.

8. Забезпечення працівників, здобувачів освіти засобами колективного (захисна споруда) та індивідуального (протигази, респіратори, ватно-марлеві пов'язки) захисту.

9. Створення об'єктових формувань цивільного захисту і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;

10. Розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки.

11. Утримання у справному стані засобів цивільного та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням;

2.3. Обов'язки посадової особи, відповідальної за обслуговування захисноїспоруди, найпростіших укриттів

1. Повинен знати:

- загальну конструкцію споруд, планування їх приміщень, особливості і правила їх експлуатації, а також спеціального обладнання, інженерних мереж і систем життєзабезпечення, установлених у них;
- розташування і призначення основних комунікацій, що проходять поблизу споруд, місця їх введення в споруди, у сховищах - уміти відключати захисну споруду від зовнішніх інженерних мереж та комунікацій;
- місцезнаходження найближчих споруд фонду захисних споруд;
- схему оповіщення та інформування на випадок виникнення надзвичайних ситуацій;

2. Завчасно готувати особовий склад формування з обслуговування захисної споруди до швидкого приведення захисної споруди у готовність, для чого має проводити з ними регулярні тренування в закріплених спорудах з обов'язковим відпрацьовуванням правил їх експлуатації.

3. Перевіряти наявність інвентарю, протипожежного і аварійного обладнання та шанцевого інструменту відповідно до визначених норм.

4. Стежити за станом споруди, її прибиранням і провітрюванням.

5. Вести і підтримувати в належному стані документацію захисної споруди, коригувати план приведення захисної споруди у готовність до використання за призначенням.

6. Знати і вміти користуватися приладами розвідки і контролю, якими

оснащено споруду, навчати роботі з ними особовий склад ланки (групи).

7. У разі отримання вказівки (сигналу, повідомлення) про повітряну тривогу і необхідність здійснити укриття в захисній споруді відповідальна особа має:

- розставити особовий склад формування з обслуговування захисної споруди по місцях (постах) згідно з його обов'язками;
- організувати приймання, облік і розміщення укриваємих;
- організувати контроль параметрів повітряного середовища, радіаційної і хімічної обстановки всередині і зовні споруди;
- включити систему вентиляції (при наявності);
- довести (нагадати) укриваємим правила поведінки в споруді та контролювати їх дотримання;
- інформувати укриваємих про зовнішню обстановку;
- віддавати команду про припинення укриття після відбою повітряної тривоги;
- за потреби, при загрозі руйнування споруди, прийняти рішення про вимушену евакуацію зі споруди.

2.4. Основні вимоги щодо обладнання, експлуатації та утримання в готовності до прийому укриваємих найпростіших укриттів (підвальних приміщень)

Обладнання споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів має забезпечувати можливість безперервного перебування в них населення впродовж не менше 48 годин.

З цією метою споруди подвійного призначення та найпростіші укриття забезпечуються:

- місцями для сидіння (лежання) - лавками, нарами, стільцями, ліжками тощо;
- ємностями з питною (з розрахунку 2 л на добу на одну особу, яка підлягає укриттю) та технічною водою (за відсутності централізованого водопостачання);
- контейнерами для зберігання продуктів харчування;
- виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот (для неканалізованих будівель і споруд);
- резервним штучним освітленням (електричними ліхтарями, свічками, гасовими лампами тощо);
- первинними засобами пожежогасіння (відповідно до встановлених норм дляприміщень відповідного функціонального призначення);

- засобами надання медичної допомоги;
- засобами зв’язку і оповіщення (телефоном, радіоприймачем);
- шанцевим інструментом (лопатами штиковими та совковими, ломами, сокирами, пилками-ножівками по дереву, по металу тощо).

За змоги споруди подвійного призначення і найпростіші укриття забезпечуються додатковим обладнанням, інструментами та інвентарем відповідно до норм, установлених для захисних споруд. (Наказ МВС від 09.07.2018 № 579)

2.5. Порядок заповнення захисних споруд і правила перебування в них

1. З метою надійного укриття учасників освітнього процесу у всіх освітніх закладах необхідно провести розрахунки укриття працівників, дітей, учнів, студентів та відобразити їх у Плані укриття, який необхідно довести до 100% працівників та здобувачів освіти та періодично проводити тренування по укриттюв захисній споруді.

2. Забороняється приносити до споруд легкозаймисті речовини або речовини, що мають сильний запах, а також громіздкі речі, приводити тварин.

3. Заповнювати споруди фонду захисних споруд необхідно організовано, без паніки.

Розміщати укриваємих у відсіках (приміщеннях) необхідно відповідно до Плану укриття.

4. Особи, які укриваються, повинні виконувати вказівки командира і особового складу формування з обслуговування захисної споруди щодо перебування у споруді, надавати їм необхідну допомогу.

Спустившись до захисної споруди, необхідно по встановленому маршруту пройти до свого приміщення, зайняти своє місце, голосно не розмовляти, тим більше не кричати, не заважати іншим укриваємим та особовому складу формування з обслуговування захисної споруди, керівнику укриттям.

У споруді забороняється курити, шуміти, запалювати без дозволу гасові лампи, свічки, не допускається пересування приміщеннями без особливої потреби, необхідно дотримуватися дисципліни, якнайменше рухатися.

5. В освітньому закладі при укритті в захисній споруді (підвальному приміщенні) керівники груп, класів мають постійно контролювати стан дітей та правила їхньої поведінки.

Щоб відволікти увагу дітей від «очікування вибуху», необхідно зайняти дітей якимось справами, продовжити урок, провести якусь інтелектуальну гру, тощо.

6. Необхідно постійно контролювати стан дітей. Під час перебування людей у захисній споруді контролюються такі параметри внутрішнього

повітряного середовища: температура, вологість, вміст у повітрі двоокису вуглецю, окису вуглецю і кисню.

7. У захисній споруді необхідно створити запас питної води, засобів аварійного освітлення, необхідну кількість медичних аптечок, різноманітних інструментів (лопати штикові та совкові, ломи, сокири, пилки-ножівки по дереву, по металу тощо).

8. Вихід із споруди здійснюється в разі надходження інформації про відсутність небезпеки (після уточнення обстановки в районі споруди), а також у випадках вимушеної евакуації в порядку, встановленому командиром (відповідальною особою).

9. Вимушена евакуація зі споруди фонду захисних споруд проводиться в разі:

- пошкодження споруди, що виключає подальше перебування в ній;
- затоплення споруди;
- пожежі в споруді та утворення в ній небезпечних концентрацій шкідливихгазів;
- досягнення граничних параметрів внутрішнього повітряного середовища**.**

3. Правила евакуації для адміністрації

Евакуація – організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення.

В кожному закладі освіти важливо мати затверджений план заходів з евакуації при загрозі (виникненні) збройних конфліктів, схеми евакуації та безпечних місць (зони безпеки, укриття), порядок взаємодії з вищим керівництвом і органами місцевого самоврядування, порядок оповіщення та взаємодії на місцях, аварійні комплекти для кожного класу. Витяг із плану евакуації щодо місць евакуації (укриття, безпечні зони), де планують перебувати учні під час повітряної тривоги або обстрілів, має бути доведений до кожного учасника освітнього процесу.

У плани об'єктових тренувань з питань цивільного захисту, заклади освіти повинні включати евакуацію учасників освітнього процесу під час повітряної тривоги та дії в разі раптового обстрілу.

Для попередження нещасних випадків і поранень від уламків скла під час військового стану всі вікна в закладі освіти повинні бути обклеєні липкою стрічкою, малярною стрічкою або скотчем. Всі безпечні місця, укриття, маршрути евакуації у закладі освіти повинні бути промарковані та зрозумілі

для всіх учасників освітнього процесу. Маркування має бути яскравим і розташовуватись на видних місцях, не загороджуватись і не закриватись плакатами або іншими речами.

Евакуацію класу (групи) з аудиторії до укриття проводить той вчитель, який знаходиться в певній аудиторії, тому, рекомендується кожному класу (групі) мати свою аудиторію, де постійно мають зберігатись індивідуальні аварійні речі, групова аварійна валіза, а також знаходитись верхній одяг по сезону. Учні мають чітко знати свої дії під час евакуації, це простіше зробити, коли ти постійно знаходишся в певній аудиторії та періодично тренуєшся дотримуватись певного маршруту евакуації.

Алгоритм дій адміністрації закладу освіти:

1. Оцінити ситуацію та проаналізувати загрози.
2. Оголосити про необхідність евакуації за допомогою гучномовця або звукового сигналу (повторити).
3. Повідомити оперативно-чергову (чергову) службу місцевих органів виконавчої влади (органів місцевого самоврядування) і керівництво про евакуацію.
4. Відкрити всі виходи з будівлі.
5. Впевнитись, що евакуація почалась.
6. Перевірити вимкнення та знеструмлення всіх технічних приладів, вимкнути світло, закрити вікна в коридорах.
7. Перевірити наявність всіх класів у безпечному місці.
8. Повідомити керівництво про стан справ.
9. Контролювати та забезпечувати порядок, надавати вказівки щодо безпечних дій. Доводити всі вказівки ДСНС і керівництва до вчителів і відповідальних осіб.

Під час освітнього процесу за життя та здоров’я учнів несе відповідальність керівництво закладу освіти. Тому адміністрація повинна контролювати, щоб під час евакуації або раптового обстрілу жоден учень не залишився без уваги дорослих і не покинув заклад освіти без нагляду відповідних осіб. Покидати заклад освіти учням дозволяється або під час організованої евакуації в інші будівлі (укриття, безпечне місце) під наглядом дорослих, або після особистої передачі батькам (опікунам).

Вчителі та учні мають заздалегідь бути ознайомленими з правилами поведінки під час евакуації та діями під час раптового обстрілу. Класи мають бути організовані для негайного пересування двома колонами в приміщені класу.

Відповідальні особи за евакуацію повинні знаходитись у заздалегідь

визначених місцях та допомагати в організації та регулюванні швидкого руху до укриття. До вчителів, які супроводжують молодші класи приставити помічників.

Відповідальні особи мають першими увійти до укриття задля безперешкодної організації евакуації учнів та працівників закладу освіти.

Відповідальні особи за евакуацію, повинні знаходитись біля входу в укриття для здійснення контролю за безпекою учнів та працівників закладу. Заздалегідь встановлюються відповідальні особи, які після евакуації перевірять заклад на наявність учнів за межами укриття.

Медичний працівник повинен знаходитись у відведеному для нього місці, для швидкого надання медичної допомоги.

Учні, або цілі класи, які знаходяться на подвір'ї закладу, в їдальні, туалетних кімнатах, поза межами аудиторії під час сигналу тривоги повинні рухатись самостійно до визначеного укриття.

Усередині укриття відповідальні особи повинні забезпечити, щоб учні швидко зайняли свої місця. Після того, як усі учні займуть свої місця, відповідальний за клас повинен перевірити наявність усіх учнів.

Якщо за одним укриттям закріплено більше одного закладу, варто розробити план організованої евакуації відповідальними особами таких закладів.

Заклад освіти повинен заздалегідь розмістити маркування для швидкого та комфортного проведення евакуаційних заходів учасників навчального процесу, а також нанести на внутрішніх стінах, протилежних зовнішнім стінам з вікнами, лінії зони безпеки.

Всі доповіді та питання щодо евакуації закладу освіти робляться в оперативно-черговій (черговій) службі місцевих органів виконавчої влади (органів місцевого самоврядування). Задля цього керівником закладу освіти організовується безпосередній телефонний зв'язок.

Для підвищення рівня особистої обізнаності щодо дій під час повітряної тривоги або раптового обстрілу потрібно щомісяця проводити відповідні заняття у класах (групах) і раз на півроку проводити навчальну евакуацію всього закладу освіти із залученням усіх учасників навчального процесу та відпрацюванням алгоритмів дій під час повітряної тривоги, а також різних видів раптових обстрілів.

4. Правила евакуації для вчителів

Коли учень чи вихованець перебуває на території освітнього закладу, відповідальність за його життя та здоров'я несе класний керівник та керівництво закладу. Якщо це урок з якогось предмету, то відповідальність на

вчителі, який проводить урок.

Під час військового стану всі вікна в аудиторії, де проводяться заняття, повинні бути обклеєні липкою стрічкою, малярною стрічкою або скотчем, щоб запобігти травмуванням під час раптового обстрілу.

Алгоритм дій вчителів під час повітряної тривоги:

1. За сигналом «Увага всім!» припинити заняття.
2. Оцінити ситуацію, закрити вікна.
3. Згуртувати дітей і повідомити порядок і маршрут евакуації.
4. Нагадати дітям порядок і маршрут евакуації, основні правила евакуації: не говори, не біжи, не штовхайся, не повертайся.
5. Взяти необхідні речі (груповий комплект, одяг, класний журнал).
6. Перевірити безпечність маршруту.
7. Вивести учнів і супроводжувати до укриття за правилом безпечних зон. Можна об’єднати два класи, тоді один викладач йде попереду, а інший в кінці колони.
8. Щільно закрити двері в аудиторію (клас).
9. У безпечному місці перевірити учнів за списком.
10. Повідомити відповідальній особі та чекати розпоряджень.
11. Заспокоювати та допомагати дітям.

Першими з аудиторії виходять діти з ряду, який розміщений біля вікон. За ними наступний ряд. Останніми виходять діти, що знаходяться біля стіни. При можливості, діти повинні виходити одночасно двома колонами.

Треба пам’ятати, що неорганізовані дії щодо пересування учнів з класів по коридорах та на сходах у напрямку до укриття – призводять до травм. Створення галасу дітей, які йдуть до укриття та паніки може завадити контролю та запобіжним діям для швидкого та безпечного пересування до укриття. Надмірно швидке пересування може призвести до падіння та травм, особливо на сходах, та вимагає регулювання руху.

Для запобігання цьому потрібно завчасно на заняттях пояснювати учням, що неправильні дії можуть нести негативні наслідки.

Під час евакуації всі учні мають йти згідно визначеного маршруту евакуації, триматись певної сторони подалі від вікон і ближче до протилежної стіни з урахуванням зони безпеки. Не можна рухатись у протилежному напрямку від маршруту евакуації навіть тоді, коли попереду помітне скупчення.

Під час перебування в укритті вчителі та відповідальні особи повинні провести заходи, щоб заспокоїти дітей та всіх, хто знаходиться в укритті. Рекомендується мати в укриттях настільні ігри та організовувати турніри, щоб відволікати увагу учнів від зовнішніх загроз.

5. Правила евакуації для учнів і батьків

Кожен учень в закладі освіти є ланкою одного ланцюжка під назвою «клас» (група). Саме від міцності всіх ланок залежить міцність ланцюга. Міцність формується з обізнаності та натренованості. Кожному учню потрібно усвідомити особисту відповідальність за безпеку, здоров'я та життя своїх друзів в критичних умовах військового стану, коли потрібно приймати дорослі рішення, виконувати вказівки дорослих і не допускати свідомих помилок.

Саме від особистого психологічного стану кожного із учнів під час критичних обставин залежить успіх або трагічні помилки під час евакуації і раптового обстрілу закладу освіти. Паніка виникає тоді, коли людина усвідомлює загрозу, але не знає як правильно діяти, підтримується такими самими панікерами та розповсюджується на тих, хто не усвідомлює загрози. Люди, які досконало володіють моделями правильної поведінки в тій чи іншій надзвичайній ситуації, не схильні до панічних атак. Саме такі учні мають змогу допомагати іншим співвітчизникам подолати свої страхи, щоб уникнути масової паніки та трагічних помилок, як наслідок. Найбільш стресостійкі учні з випускних класів можуть допомагати вчителям молодших класів доглядати за дітьми в укритті, заспокоювати малечу, відволікати іграми, фізичними вправами, тощо.

Алгоритм дій дітей під час повітряної тривоги в закладі освіти:

Зберігати спокій.

Взяти особисті речі.

Виконувати розпорядження вчителя та інших дорослих.

Йти швидко але не бігти у безпечне місце визначеним маршрутом.

Допомагати друзям впоратися з панікою і хвилюванням.

Допомагати молодшим і дітям з інвалідністю.

Не залишати безпечного місця.

Головні правила евакуації: не говори, не біжи, не штовхайся, не повертайся!

Вказівки дорослих потрібно виконувати чітко та своєчасно, не сперечатись, швидко реагувати на зміну ситуації, знати маршрут евакуації та безпечні місця (зони), не йти в зворотному напрямку.

Не панікуйте та не створюйте додаткових проблем для своїх батьків і викладачів. Будьте пильними, зосередженими та завжди перебувайте в полі зору дорослих. Дбайте про своїх друзів, молодших сестер і братів.

Батьки (опікуни) мають знати, де саме забиратимуть свою дитину. Дорослим потрібно надати інформацію класним керівникам про довірених осіб,

які мають право забирати дітей із закладу освіти за їхньої відсутності. Заяву можна написати від руки та передати через дитину до класного керівника або на батьківських зборах.

Для кожної дитини бажано зробити бейджик. На лицьовій стороні — фото, прізвище, ім’я, дата народження. На зворотній — адреса проживання, телефони родичів, група крові, хвороби (застереження, алергії).

Батьки мають знати плани дій закладу освіти під час повітряної тривоги і раптовому обстрілі, щоб мати уявлення про те, де саме можна забрати свою дитину при можливості.

Запитання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте порядок дії учасників освітнього процесу під час сигналу «Повітряна тривога».
2. Для чого потрібні протоколи безпеки для учнів щодо правил поводження під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі?
3. Наведіть перелік необхідних речей, що мають бути у невідкладному евакуаційному рюкзаку для дитини, класу та закладу освіти.
4. Розкрийте порядок укриття та правила поведінки учасників освітнього процесу в захисних спорудах.
5. Охарактеризуйте основні вимоги до будівель (споруд, приміщень), які використовуються для укриття як споруди подвійного призначення та найпростіші укриття.
6. Перерахуйте завдання та обов’язки керівників закладів освіти щодо організаціїукриття учасників освітнього процесу.
7. Назвіть обов’язки посадової особи, відповідальної за обслуговування захисноїспоруди, найпростіших укриттів.
8. Назвіть основні вимоги щодо обладнання, експлуатації та утримання в готовності до прийому укриваємих найпростіших укриттів (підвальних приміщень).
9. Проаналізуйте порядок заповнення захисних споруд і правила перебування в них.
10. Назвіть правила евакуації для адміністрації.
11. Назвіть правила евакуації для вчителів.
12. Назвіть правила евакуації для учнів і батьків.

Тема №8. АЛГОРИТМ ДІЙ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

1. Дії під час артилерійського (мінометного) обстрілу
2. Дії під час ракетно-бомбового удару
3. Дії під час обстрілу запалювальними зарядами
4. Дії під час хімічної атаки
5. Дії під час ядерного удару
5. Дії під час ядерного удару або вибуху на АЕС
5.1. Якщо ядерний вибух застав вас на вулиці
5.2. Якщо ядерний вибух застав вас у приміщенні
5.3. Якщо ядерний вибух застав вас у дорозі
5.4. Якщо ваша дитина під час ядерного вибуху – у школі або садочку
5.5. Вимоги до укриття адаптованого для перебування там в умовах ядерної небезпеки
5.6. Рекомендації щодо йодопрофілактики
5.7. Алгоритм дій, якщо під час радіаційної аварії вам потрібно буде вийти з укриття?
5.8. Як безпечно харчуватися та пити воду під час радіаційної аварії чи після ядерної атаки?
5.9. Застосування «брудних бомб»: небезпека, способи порятунку
5.10. Перша допомога постраждалому від ядерної зброї.

1. Дії під час артилерійського (мінометного) обстрілу

Найкраще укриття під час бойових дії – це спеціально облаштоване сховище. Але за його відсутності можна використовувати підземні станції метрополітену, цокольні та підвальні приміщення будинків, підземні паркінги та підземні переходи. Якщо ви почули сигнал повітряної тривоги, отримали повідомлення про загрозу обстрілу чи бомбардування, негайно прямуйте до укриття.

Якщо ваше житло розташоване в зоні регулярних збройних зіткнень, потрібно зміцнити вікна (наприклад, клейкою плівкою) – це допоможе уникнути розльоту уламків скла. Бажано закрити вікна, наприклад, мішками з піском або масивними меблями.

Артилерійський обстріл найменш потужний в порівнянні з іншими обстрілами, але і найбільш небезпечний, оскільки має хаотичну природу, низьку прицільну якість і найбільший вплив по часу. Немає жодної гарантії безпеки будь-якої споруди у населеному пункті, якщо він розстрілюється

гарматами та реактивними системами залпового вогню. Безпосередня близькість військових підрозділів, непередбачуваний характер бойових дій та вогневого впливу означає, що оповіщення про артилерійський обстріл може не надходити. Тому, під час раптового обстрілу слід діяти швидко, відповідно до конкретних умов.

При раптовому артилерійському обстрілі в закладі освіти, всім учням необхідно відразу перейти у «трикутник життя», або «зону безпеки» з наступною евакуацією в безпечніше укриття. Першими з аудиторії виходять діти з ряду, який розміщений біля вікон. За ними наступний ряд. Останніми виходять діти, що знаходяться біля стіни. При можливості, діти повинні виходити одночасно двома колонами.

«Трикутник життя» - це місце біля протилежної від вікон стіни, який має предмети, які можуть захистити від уламків при руйнуванні перекриття.

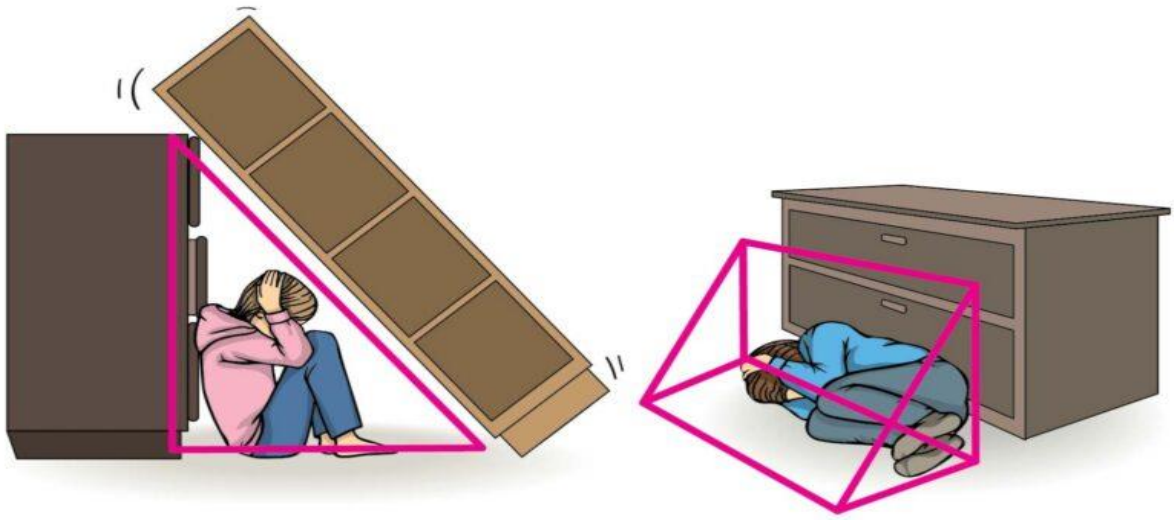

Рис. 8.1.Трикутник життя

Зона безпеки в приміщенні визначається з урахуванням вірогідного сектору розльоту уламків. Для цього за вікном вибирається умовний об’єкт на землі на відстані до 200 метрів від зовнішньої стіни. Від цього об’єкту проводиться візуальна лінія через низ підвіконня та проектується на протилежну стіну. Зона нижче цієї лінії (зелений колір) буде умовно безпечною, зона вище лінії безпеки (червоний колір) буде небезпечною.

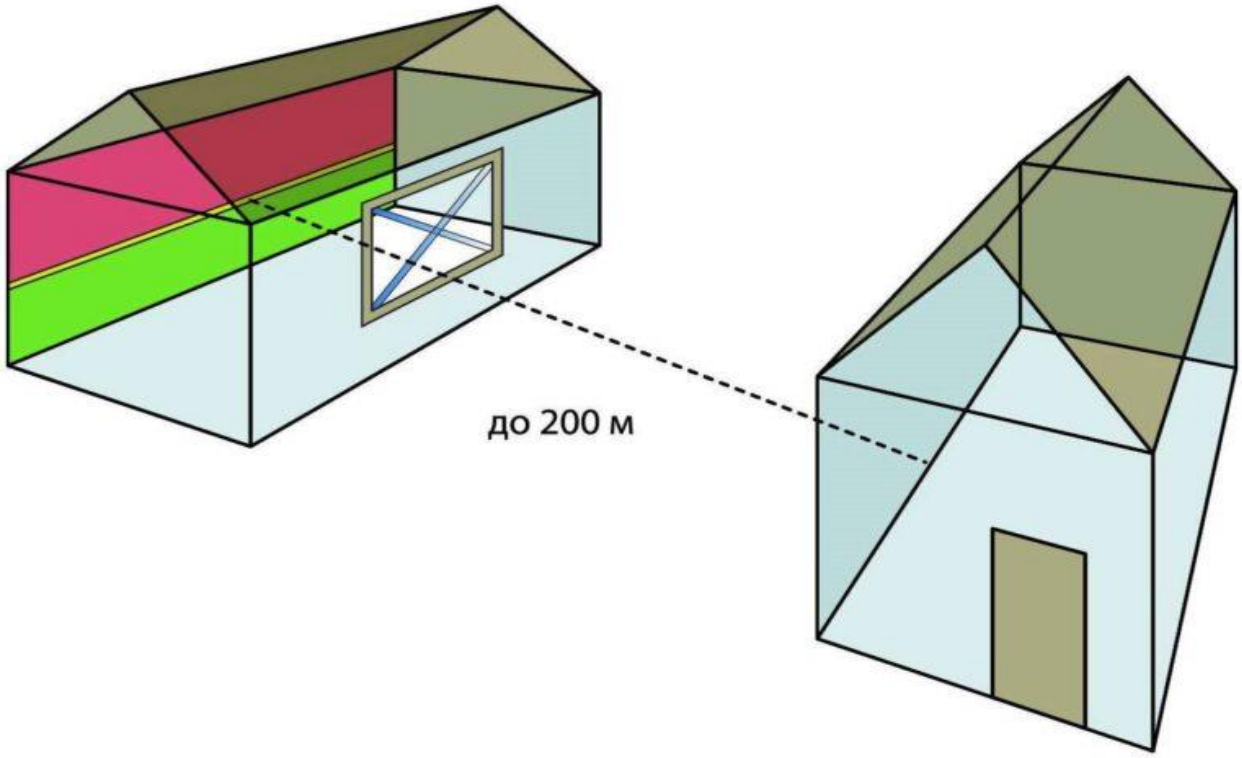

Рис. 8.2. Зона безпеки

Для збільшення «зон безпеки» на вікна встановлюються віконниці з послідовними шарами листів металу та фанери, або розміщуються мішки з піском. Щоб захиститись від уламків скла, необхідно всі вікна ретельно заклеїти малярною або липкою стрічкою.

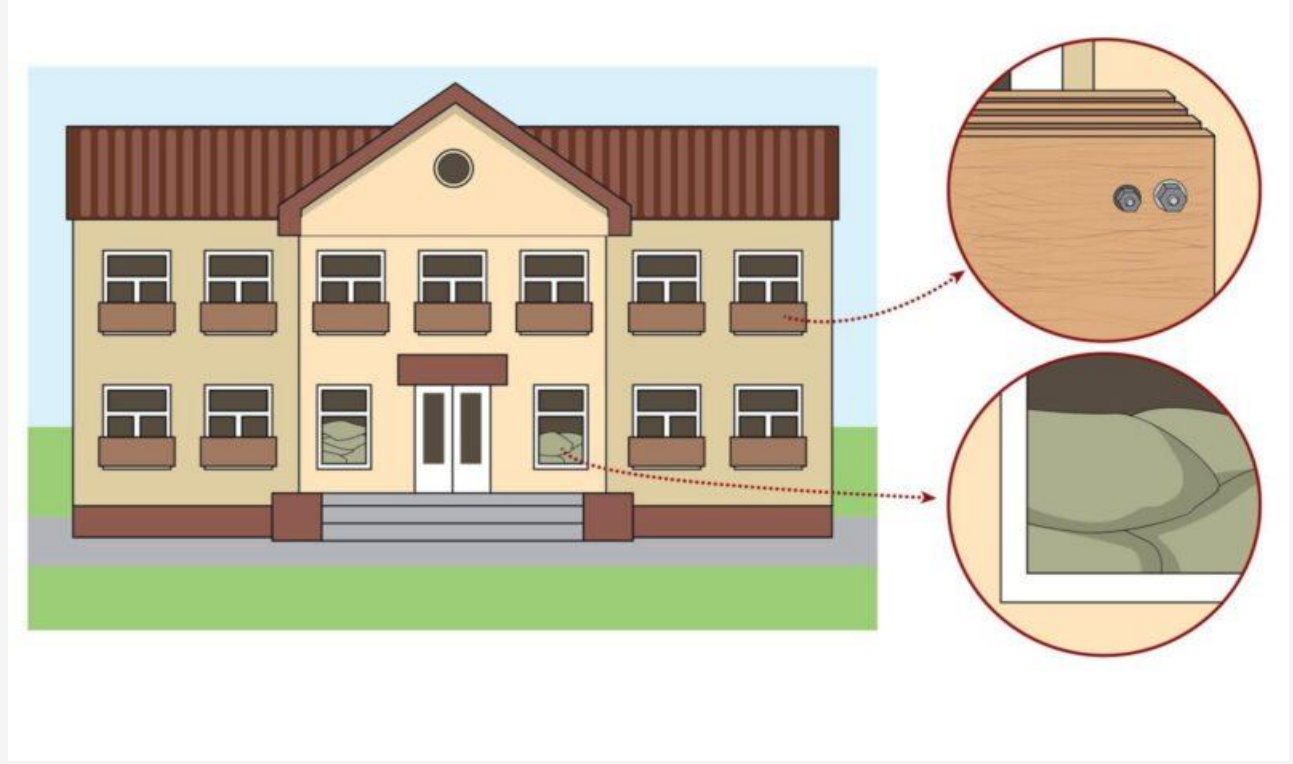

Рис. 8.3.Збільшення «зони безпеки»

Правило «двох стін». Приміщення з двома «глухими» стінами більш безпечні, оскільки зовнішні стіни беруть на себе основний удар від снарядів, а внутрішні стіни затримують вибухову хвилю та уламки. Це може бути внутрішній коридор, підсобне приміщення, комора тощо. При цьому не можна знаходитись проти дверей, або стояти у дверних отворах.

В таких безпечних зонах можна перебувати при перших артилерійських обстрілах з наступною евакуацією у безпечніші укриття, або враховувати їх під час евакуації під обстрілами.

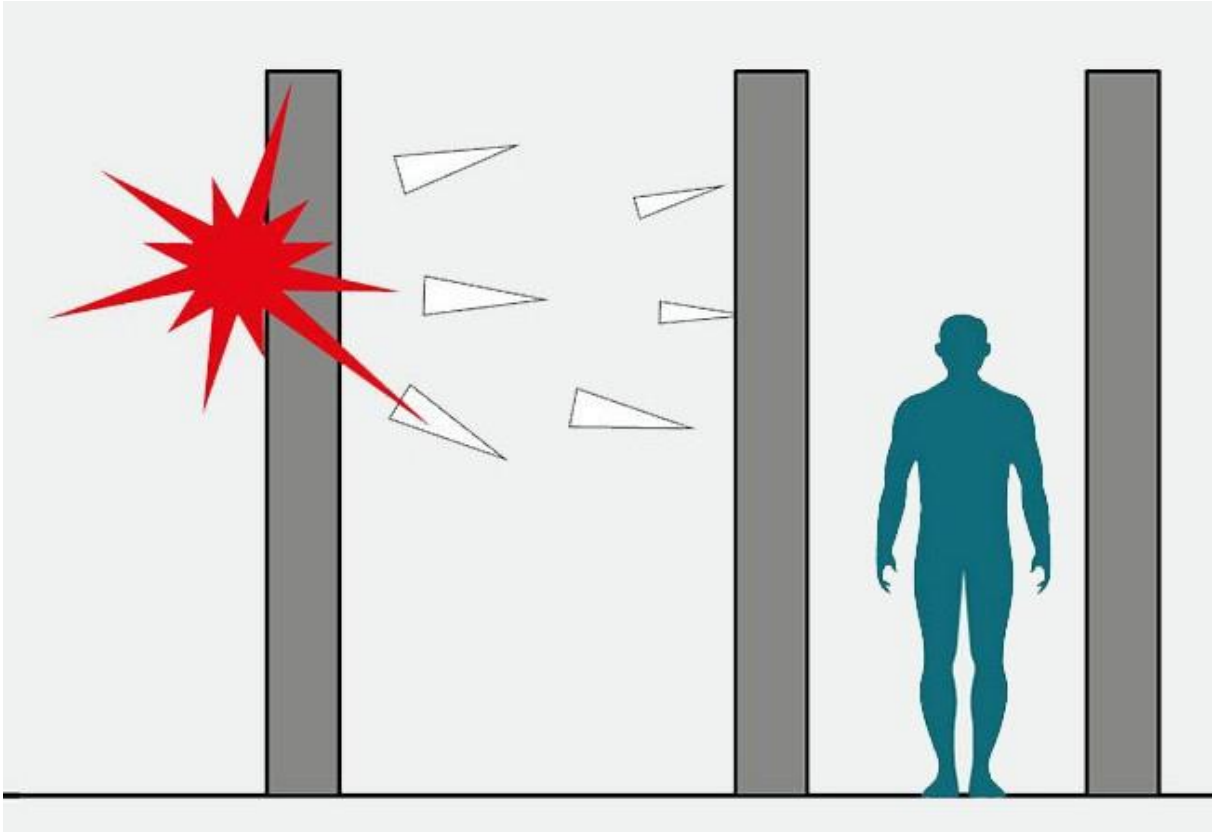

Рис. 8.4.Правило «Двох стін»

Укриття під час артилерійського обстрілу: підвали, погреби, бомбосховища, підземні станції метро, підземні переходи та стоянки, підземні торгівельні центри та інші підземні споруди, правило «двох стін» і безпечні зони у будинках.

Якщо на вулиці чути свист снаряда, а через 2-3 секунди лунає вибух, потрібно відразу лягти на землю і закрити голову руками. Переважна більшість снарядів та бомб розриваються у верхньому шарі ґрунту чи асфальту, тож осколки в момент вибуху розлітаються на висоті щонайменше 30-50 см над поверхнею.

Якщо первинне місце не відповідає необхідним вимогам безпеки, треба швидко й уважно озирнутись довкола, щоб знайти місце, де можна заховатися надійніше. Укриття має бути хоч мінімально заглибленим і, разом із тим, має

знаходитися подалі від споруд, які можуть обвалитися при прямому попаданні, або спалахнути. Ідеальний захист на місцевості де є траншея чи канава, але, навіть високий бордюр зможе захистити від уламків. Перебігати слід короткими швидкими кидками одразу після наступного вибуху. Рухаючись вздовж будинків, варто пам'ятати, що більш небезпечною є протилежна сторона вулиці, відносно напрямку обстрілів. Заховавшись в укритті, необхідно лягти і прикрити голову руками, або сумкою (наплічником), трохи відкрити рота – це вбереже від контузії при вибухах.

Не підходять для схованки такі місця:

- під'їзди будь-яких будинків, навіть невеличкі прибудови. Від багатоповерхових будинків взагалі слід відбігти хоча б на 30-50 метрів. В жодному разі не слід ховатися назовні під стінами сучасних будинків;
- місця під різною технікою (скажімо, під вантажівкою чи під автобусом);
- підвали панельних будинків. Вони зовсім не пристосовані для укриття під час артилерійських обстрілів (йдеться про слабке перекриття, відсутність запасних виходів, вентиляції тощо). Є великий ризик опинитися під масивними завалами. Захаращення таких підвалів тягне за собою ризик миттєвої пожежі або задимленості.

Інколи люди інстинктивно ховаються серед будь-яких штабелів, у місцях, заставлених контейнерами, захаращених ящиками, будматеріалами тощо. Ця помилка небезпечна тим, що навколо можуть бути легкозаймисті предмети й речовини: виникає ризик опинитися серед раптової пожежі або бути ураженим вторинними уламками.

Обстріл стрілецькою зброєю. У разі, якщо ви потрапили під обстріл стрілецькою зброєю, тобто з пістолетів, автоматів, гвинтівок, кулеметів:

Удома потрібно сховатися в захищеному приміщенні подалі від вікон та дверей. Це може бути: ванна кімната, сходовий майданчик під'їзду. Якщо це неможливо, варто лягти, прикрившись предметами, які здатні захистити вас від уламків і куль. Дотримуйтесь "правила двох стін": обирайте для переховування тут частину оселі, яку від зовнішнього середовища відділяє дві стіни.

На відкритій місцевості негайно лягайте на землю та закрийте голову руками. Ефективним захистом буде будь-який виступ, навіть тротуар, заглиблення в землі або канава. Укриттям також може стати бетонна сміттєва урна або сходинки. Не намагайтеся сховатися за автомобілями або кіосками: вони часто стають мішенями.

Запам'ятайте: тіло повинно бути в безпечному положенні. Згрупуйтеся, лягайте в позу ембріона. Розверніться ногами в бік стрілянини, прикривши голову руками, та відкрийте рот.

Чекайте, поки стрілянина не вщухне, а пострілів не буде впродовж бодай 5 хвилин.

Мінометний обстріл. Гучний свист та вибух снаряда може означати, що ви потрапили в зону *артобстрілу, мінометного обстрілу або авіанальоту*. У такій ситуації радимо:

Якщо ви почули свист снаряда, а за 2-3 секунди — вибух, відразу падайте на землю. Закрийте руками або сумкою голову. Після вибуху першого снаряду швидко пошукайте місце, де можна сховатися. Потрібно знайти хоча б мінімально заглиблене укриття.

Для схованки підійдуть: підземні переходи, метро, укриття, канава, траншея, яма, широка труба водостоку під дорогою, високий бордюр, каналізаційний люк.

Якщо обстріл застав вас у транспорті, вимагайте негайної зупинки й відбіжіть якомога далі від дороги, лягайте на землю. Закривайте долонями вуха та відкривайте рот: це врятує від контузії.

Небезпечно ховатися в під'їздах, під арками, на сходових майданчиках, у підвалах панельних будинків, біля автомобільної техніки, автозаправних станцій. Є загроза опинитись під завалом або травмуватися.

Ні в якому разі не приступайте до розбору завалів самостійно, чекайте фахівців з аварійно-рятувальної служби.

Артилерійський обстріл. Якщо ви почули залп запуску, бачите димний слід снаряда в повітрі вдень або спалах уночі, є ймовірність, що ви потрапили під *артилерійський обстріл системами залпового вогню* (наприклад, БМ-21 «Град»). Одразу падайте на землю, закривайте руками або сумкою голову.

Перечекайте перший обстріл лежачи, а далі ховайтеся в безпечному заглибленому приміщенні. Вибирайте місце в кутку та недалеко від виходу для того, щоб миттєво залишити будинок у випадку попадання снаряду.

Залишайтеся в укритті мінімум 10 хвилин після завершення обстрілу, адже існує загроза його відновлення.

2. Дії під час ракетно-бомбового удару

Ракетно-бомбовий удар, це потужний удар, який має відносно точну влучність ураження. Ракетно-бомбові удари відрізняються від артилерійського обстрілу меншою щільністю але великою руйнівною дією, тому застосовуються

або поодиноко, або складаються із серії уражень. Під загрозу ракетно-бомбового удару можуть потрапити будь-які населені пункти на території України. Але особливу небезпеку закладам освіти становлять розміщені поруч військові підрозділи, військові об'єкти, військова техніка, промислові об'єкти, об'єкти критичної інфраструктури, адміністративні споруди. Саме тому, під час загрози ракетно-бомбового удару найбільш безпечно знаходитись в підземних спорудах, в заглибленнях природних зон (лісосмуги, сквери, парки) і природних середовищ (ліси, гори, луги) подалі від військових, адміністративних, промислових об'єктів і об'єктів критичної інфраструктури.

Попередження про ракетно-бомбовий удар надходить по засобам гучномовного зв'язку (сирени, гучномовне оповіщення), по радіо, телебаченню і у повідомленнях на мобільні телефони. Під час отримання сигналу «повітряної тривоги» варто відразу організувати евакуацію учасників освітнього процесу в укриття або безпечне місце.

Для ефективної та швидкої евакуації попередньо розробляється план евакуації з урахуванням розташування безпечних зон, аудиторій, коридорів, сходів, місць укриття.

В плані евакуації вказується:

1. Дії посадових учасників освітнього процесу під час евакуації.
2. Напрямок руху з різних місць та аудиторій освітнього закладу.
3. Зони безпеки під час руху в укриття.
4. Порядок перетину місць з'єднання руху класів (груп).
5. Порядок переходу в укриття (безпечне місце).
6. Порядок дій в укритті (безпечному місці).
7. Порядок взаємодії з керівництвом і рятівниками.

Раптовий ракетно-бомбовий удар по закладу освіти може привести до масових жертв серед учасників освітнього процесу. Слід враховувати такі особливості та ускладнення, як масові поранення, руйнування будівлі, перекриття руху до укриття. Під час ракетно-бомбового удару найбільш уразливі панельні будинки, менше уразливі монолітні та цегляні будівлі.

Ракетно-бомбовій удар триває лише декілька хвилин, тому, якщо немає загрози наступного артилерійського обстрілу (тобто бойові дії не відбуваються безпосередньо поряд з населеним пунктом), то треба відразу почати надавати допомогу постраждалим, викликати рятівників і медичних працівників.

Евакуація учнів і працівників закладу освіти, які вціліли, проводиться або в укриття, або в природне середовище (лісосмуги, паркові зони) подалі від будівель, житлової забудови та інфраструктури.

Знаходячись на дворі під час перших вибухів, треба відразу впасти на

землю та закрити голову руками. Після падіння уламків, треба знайти безпечніше місце подалі від будинків і споруд. Ракетно-бомбовий удар буде тривати декілька хвилин, тому важливо весь цей час знаходитись у максимально безпечному місці, уникати людних місць. Найкраще перечекати у лісосмузі, подалі від військових, стратегічно важливих об'єктів та адміністративних споруд.

В природньому середовищі необхідно знайти заглиблення і перечекати обстріл або повітряну тривогу в ньому. Якщо вірогідність ураження осколками людини в повний зріст дорівнює 100%, то присівши вона зменшується до 85%, а для людини, яка лежить не перевищує 10%. Саме тому, при будь-якому вибуху, доцільно відразу падати на землю і вже потім шукати укриття, або більш безпечніше місце.

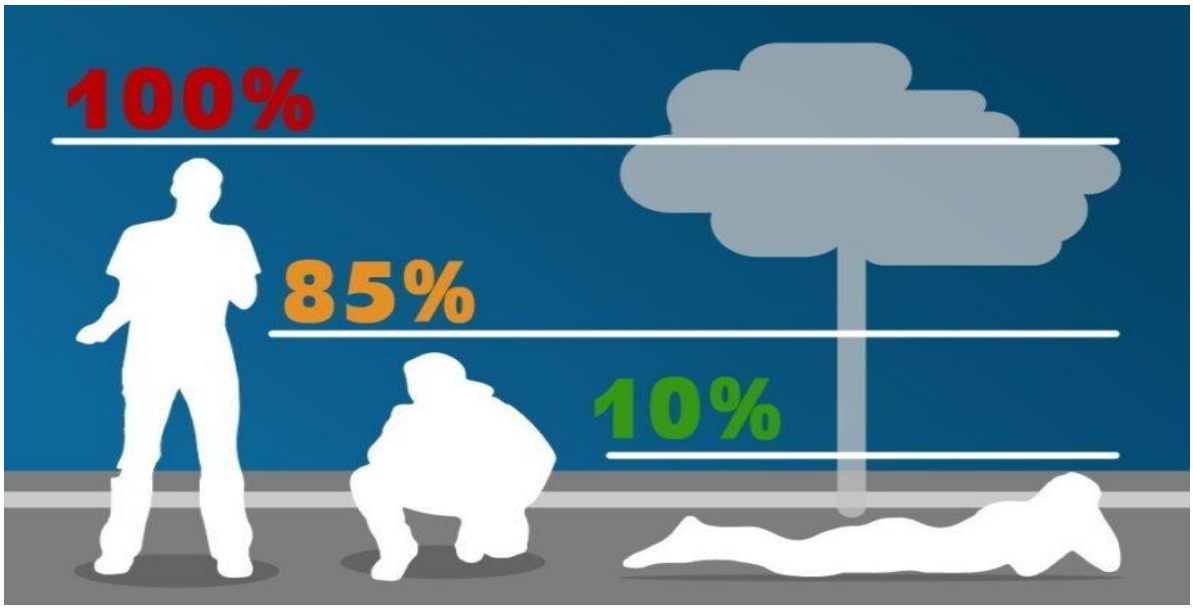

Рис. 8.5. Вірогідність ураження уламками при обстрілі

Обстріл дронами-камікадзе Shahed-136

Російська армія використовує дрони-камікадзе – Shahed-136 іранського виробництва. Як розпізнати наближення дрону-камікадзе Shahed-136?

Ці дрони гучні. Коли наближаються, у повітрі добре чутно звук, схожий на роботу двигуна мопеда чи бензопили.

Як поводитись у випадку атаки дрона-камікадзе:

1. Почули звук двигуна десь поруч – оцініть становище навколо й тримайтеся осторонь від адміністративних будівель, стратегічних та військових об'єктів.
2. Знайдіть укриття та перечекайте атаку.
3. Якщо укриття далеко, дотримуйтесь правила "двох стін", які мають відділяти вас від небезпеки.

Атака ракетами «Іскандер-М» та «Іскандер-К»

Росія застосовує балістичні та крилаті ракети ОТРК «Іскандер» для ударів по Україні. Приміром, якщо Київ атакують з Каспійського чи Чорного моря, то люди мають до години часу, аби пройти в укриття. А коли запуски здійснюють у Брянській області (район Клинців), то час підльоту до столиці – лічені хвилини. Швидкість «Іскандера» – 900 км на годину.

Коли починає лунати тривога?

Ракетну небезпеку оголошують тоді, коли Повітряні Сили ЗСУ мають дані про намір ворога здійснити пуски ракет найближчим часом. Однак інколи через підступні дії ворога сповіщення приходить уже в момент пуску ракет.

Важливо!

Заздалегідь перевірте, чи коректно працює у вас додаток, який сповіщає про тривогу. Завантажте собі кілька таких застосунків, щоб точно почути сирену. Уночі встановіть максимальну гучність.

Проговоріть з усіма членами родини алгоритм дій під час тривоги:

- як будете діяти ви всі разом та кожен окремо;
- що треба взяти із собою в укриття;
- куди йти та як підтримувати зв’язок з рідними.

Алгоритм дій:

- миттєво зреагуйте на повітряну тривогу;
- завжди майте напоготові зручний одяг та тривожну валізу з документами, грошима, необхідними вам ліками та мінімальним запасом їжі та води;
- негайно пройдіть в укриття.

Якщо укриття далеко від дому

Україна здатна перехоплювати ракети ОТРК «Іскандер». Приміром, сім ракет «Іскандер-М» і три «Іскандер-К», які ворог запустив по Києву 1 червня, були знищені. Але ураження цих ракет системами ППО не гарантує безпеку. Загрозу несуть уламки, які падають на землю.

Тому, якщо ви не можете чи не встигаєте пройти до безпечного укриття, обов’язково **дотримуйтесь правила «двох стін»**. Це врятує від пошкоджень, спричинених уламками.

3. Дії під час обстрілу запалювальними зарядами

Найбільш велика вірогідність використання запалювальних зарядів (напалм, білий фосфор) в зоні бойових дій, або в безпосередній близькості від неї. Запалювальні боєприпаси небезпечні тим, що викликають масові пожежі,

опіки та смерті від супутніх факторів (больовий шок, зараження крові, задуха). Обстріл запалювальними боєприпасами короткотривалий і не перевищує декількох хвилин.

Напалм має властивість прилипати до будь-яких речей, тому контакт з ним небезпечний для людини загоранням одежі і чисельними опіками шкіри. Дим від вигорання напалму їдкий, у великій кількості може викликати задуху і смерть. Білий фосфор горить до повного вигорання, або поки не буде перекритий до нього доступ кисню. Небезпечний для людини тим, що у місці контактування випалює шкіру та м'язи до самих кісток. Викликає больовий шок, зараження кровообігу з руйнівним токсичним впливом на внутрішні органи. Один грам цієї речовини може становити для людини смертельну дозу. Продукт горіння отруйний та може викликати задуху і смерть.

Під час застосування запалювальних боєприпасів, педагогічний склад має відразу організувати евакуацію учнів із закладу освіти, як і при раптовій пожежі. Виводити учнів зі споруди можна тільки при умові, що всі частини запалювальних боєприпасів вже впали на землю. До цього часу учасники освітнього процесу мають чекати команди керівника евакуацією в безпосередній близькості до виходів.

Гасити локальні пожежі підручними засобами заборонено, оскільки можна вдихнути небезпечну дозу отруйних парів, або знепритомніти від чадного газу. Натомість варто швидко вийти у безпечне місце, обережно перетнувши зону локальних займань. З боку вчителів потрібен постійний нагляд за учнями. А самі учні повинні контролювати один одного, щоб не наступити на місце горіння речовин.

Побачивши в небі щось схоже на феєрверк, необхідно негайно протягом 5-10 секунд знайти будь-яке укриття або накриття. Не підходять для укриття накриття з металу, тканини та інших легкозаймистих матеріалів.

Після того як всі уламки впадуть на землю, потрібно негайно вийти з зони загорання у безпечне місце. Під час руху не можна торкатися руками частинок фосфору або напалму, гасити їх.

Якщо частки запалювальної речовини потрапили на зимовий одяг, обережно але миттєво знімаємо його. В літньому одязі запалювальна речовина відразу його пропалить, завдаючи опіки шкірному покриттю, тому рану потрібно відразу залити водою або багнюкою, після чого обробити розчином 5% мідного купоросу та накласти вологу серветку не знімаючи одежу, якщо вона розплавилась. Якщо людина, яка отримала фосфорні опіки, перебуває у свідомості, їй потрібно дати будь-які знеболювальні та заспокійливі препарати та чекати на швидку допомогу. При горінні фосфор виділяє отруйні пари.

Потрібно уникати дихання цими парами. Для виведення токсичних речовин необхідно пити багато молока або води з содою.

4. Дії під час хімічної атаки

Хімічна атака може загрожувати об’єктам і спорудам, поруч з якими розташовані хімічні заводи, водоочисні підприємства, склади з добривами або хімічними речовинами, залізнична колія, по якій можуть перевозити хімічну речовину на вказані об’єкти, а також якщо поруч розташовані військові та інші стратегічно важливі об’єкти критичної інфраструктури.

Оповіщення про хімічну атаку – один гудок сирени короткий, а другий довгий, але сигнал хімічної тривоги пролунає тільки тоді, коли буде виявлена хімічна атака.

В закладах освіти під час хімічної тривоги слід відразу закрити всі вікна, вимкнути кондиціонери і закупорити вентиляційні отвори. Оцінити загрозу і організувати евакуацію учнів в залежності від виду отруйної речовини.

Якщо зараження відбулося з витоком хлорних речовин, у багатоповерхових спорудах треба захистити дихальні шляхи тканиною з содовим розчином і йти нагору, на верхні поверхи і там герметизувати приміщення. В 2-3 поверхових будинках треба негайно спускатися в укриття та ретельно закупорити усі отвори та щілини вологим ганчір’ям.

Якщо зараження відбулось з витоком аміачної речовини, треба захистити дихальні шляхи тканиною змоченою розчином з лимонною або оцтовою кислотою та негайно спускатися в укриття. Ретельно закупорити усі отвори і щілини вологим ганчір’ям і чекати закінчення хімічної тривоги.

Ознаками хімічного зараження повітря на дворі може бути масова загибель малих тварин, птахів і комах, тому що ці тварини мають невелику масу тіла і будуть гинути першими, ще до того, коли в людей почнуться симптоми отруєння.

При виявлені запаху хлору або вибуху хлорної речовини з димом жовтуватого кольору, потрібно негайно йти до височини: на пагорб, верхні поверхи, найвищі місця, бо хлор важчий за повітря, тому заповнить низини.

При виявлені запаху аміаку або вибуху аміачної речовини помаранчево-чорного кольору, необхідно негайно йти у низини: заглиблення, підвальні приміщення, найнижчі місця, бо аміак легший за повітря, тому буде підніматися догори.

5. Дії під час ядерного удару або вибуху на АЕС

У випадку застосування ядерної зброї, використання «брудної бомби» або вибуху на АЕС головне правило лишається незмінним: почувши сирену, прямуйте в укриття.

Увімкніть радіо, телебачення або скористайтесь інтернетом для отримання сповіщення про відповідну загрозу та про подальші дії.

Оперативну інформацію має повідомити ДСНС, Генштаб, поліція чи місцева влада на сторінках їх офіційних саиťтів чи соцмереж або в офіційних каналах у Viber чи Telegram. Якщо інтернет-зв'язок буде нестабільним, можна використовувати полегшені версії соцмереж (Facebook Lite, Messenger Lite).

Однак є велика ймовірність, що в зоні ураження ядерною зброєю зовсім не працюватиме інтернет та засоби зв'язку, буде відсутнє електропостачання. А тому заздалегідь подбайте про наявність радіоприймача з живленням від батарейок. Це може бути єдиним засобом зв'язку у надзвичайній ситуації.

Епіцентр вибуху тактичних ядерних ракет складає 3-5 км в залежності від тротилового еквіваленту. В епіцентрі вибуху очікуються великі руйнування, але, якщо будівля освітнього закладу витримала вплив ударної хвилі, то значно підвищуються шанси на порятунок учасників освітнього процесу.

Після вибуху і згасання вибухової хвилі є близько 10 хвилин для того, щоб евакуюватись в бомбосховище або підвальне приміщення (бункер, підземні станції метро, приміщення всередині будинку без вікон і вентиляції) і там перечекати мінімум добу, поки не випадуть радіаційні опади. Відразу потрібно закрити всі вентиляційні отвори та залишатись на місці очікуючи повідомлення від рятівників на радіочастотах.

5.1. Якщо ядерний вибух застав вас на вулиці

- Помітивши спалах у небі (або його відбиття від поверхонь), у жодному разі не дивіться в той бік. Це загрожує опіком рогівки, спалаховою сліпотою та опіком очей.
- Лягайте на землю. Спробуйте знайти в секундній доступності заглиблення або виступ, за яким можна сховатись від ударної хвилі та уламків.
- Спробуйте закрити всі відкриті частини тіла: ляжте ногами в бік вибуху, обличчям донизу, підкладіть руки під себе, щоб захистити їх від опіків та травмувань.
- По можливості, прикрийте вуха навушниками — це захист від баротравми.

• Прикрийте рот і ніс маскою, тканиною одягу або хусткою, дихайте через них. Однак ці підручні засоби не можуть повністю захистити від внутрішнього опромінення. Тому важливо якнайшвидше потрапити в укриття.

• Біжіть в укриття одразу, як з'явиться можливість звестися на ноги й коли минула вибухова хвиля від застосування ядерної зброї.

Бігти в укриття треба враховуючи напрям вітру. Якщо він дме з епіцентру вибуху – пересувайтесь перпендикулярно (ліворуч або праворуч) напряму вітру. В іншому випадку – рухайтесь проти вітру.

Головний критерій пошуку укриття – хвилинна доступність. Якщо поруч немає спеціально обладнаного сховища, найкраще підійде підвал або центр великих бетонних будівель з мінімальною кількістю вікон та дверей. Зони будівлі, де найбезпечніше сховатись у разі застосування ядерної зброї, дивіться на ілюстрації.

Рис. *8.6. Де безпечно ховатись у разі радіаційної надзвичайної ситуації*

• Перш, ніж потрапити в укриття, зніміть верхній шар одягу. Це може усунути до 90% радіоактивного забруднення й зменшить час, протягом якого ви перебуваєте під впливом опромінення. Щоб запобігти розсіюванню радіоактивного пилу, будьте дуже обережні, знімаючи одяг, намагайтесь уникнути контакту шкіри з забрудненим одягом. Покладіть одяг в поліетиленовий пакет або герметичний контейнер. Найкращим варіантом буде переодягнутися повністю та якнайшвидше провести дезактивацію.

- Переконайтесь, що в приміщення, яке ви використовуєте як укриття, не потрапляє повітря ззовні. Закрийте всі вікна, двері, вентиляційні отвори, вимкніть кондиціонер та обігрівач. За можливості перейдіть у кімнату, де немає вікон.
- Дистанціюйтесь від інших людей у приміщенні, не торкайтесь їх. Ви можете спричинити радіоактивне забруднення одне одного.
- Не їжте й не торкайтесь нічого, що могло зазнати радіоактивного забруднення.
- Проведіть **дезактивацію** – заходи для очищення від радіаційного забруднення тіла, приміщення, поверхонь та предметів, з якими ви контактуєте.
- Для змивання радіоактивного забруднення зі шкіри та поверхонь можна використовувати водопровідну воду, якщо не було офіційних повідомлень про заборону її використання!
- Рекомендовано прийняти прохолодний душ з використанням миючих засобів. Уникайте сильного тертя шкіри, це може призвести до пошкодження шкіри та потрапляння радіонуклідів до організму.
- Якщо немає змоги прийняти душ, омийте всі відкриті ділянки шкіри, особливо руки й обличчя. Використовуйте мило й велику кількість води. Не тріть шкіру в місцях, де є подряпини чи рани, аби запобігти потраплянню радіонуклідів до організму. Якщо у вас зовсім немає доступу до води, скористайтеся вологою серветкою, чистою вологою тканиною або вологим паперовим рушником. Ретельно протріть усі відкриті ділянки шкіри.
- Поверхні й предмети протріть вологою ганчіркою або серветкою. Це обов’язково, не залежно від того, яке приміщення ви використовуєте як укриття.
- За можливості одягніть чистий, щільний максимально закритий одяг, що не міг зазнати радіоактивного забруднення.
- Знайдіть джерело інформації (радіо, телевізор, інтернет). Аби не пропустити інструкції, не вимикайте радіоприймач або інший засіб зв’язку.
- Залишайтесь в укритті впродовж 24 годин, якщо органи влади не нададуть інших інструкцій щодо переміщення чи евакуації.

5.2.Якщо ядерний вибух застав вас у приміщенні

- Переконайтесь, що в приміщення не потрапляє повітря. Закрийте всі вікна, двері, вентиляційні отвори, вимкніть кондиціонер та обігрівач. За можливості перейдіть у кімнату, де немає вікон.

- Залишайтесь в укритті впродовж 24 годин, якщо органи влади не нададуть інших інструкцій щодо переміщення чи евакуації. Аби не пропустити інструкції, не вимикайте радіоприймач або інший засіб зв'язку.
- Не їжте й не торкайтесь нічого, що могло зазнати радіоактивного забруднення.
- Якщо члени вашої сім'ї на момент застосування ядерної зброї були в іншому укритті, вони мають залишитись там, доки не буде дозволу покинути його.
- Тримайте своїх домашніх тварин усередині укриття.
- Не вживайте водопровідну воду до отримання відповідного повідомлення про її безпечність.

5.3. Якщо ядерний вибух застав вас у дорозі

- Помітивши спалах у небі (або його відбиття від поверхонь), у жодному разі не дивіться в той бік. Це загрожує опіком рогівки, спалаховою сліпотою та опіком очей.
- Зупиніть автомобіль на безпечній частині дороги.
- Закрийте всі вікна, двері, люки та будь які отвори, перекрийте потік повітря ззовні.
- Прийміть захисну позу (закрийте голову руками та опустіть лікті на коліна).
- По можливості, прикрийте вуха навушниками — це захист від баротравми.
- Прикрийте рот і ніс маскою, тканиною одягу або хусткою, дихайте через них, поки не опинитесь в укритті: це має захистити вас від потрапляння радіонуклідів в організм.
- Після вибуху негайно треба знайти укриття. Головний критерій – хвилинна доступність. Якщо поруч немає спеціально обладнаного сховища, найкраще підійде підвал або центр великих бетонних будівель з мінімальною кількістю вікон та дверей.

5.4. Якщо ваша дитина під час ядерного вибуху – у школі або садочку

Якщо на момент ядерного вибуху ваша дитина була в закладі освіти, вона має залишатись там в укритті з рештою дітей.

Навіть якщо школа або садок в п'ятихвилинному доступі від дому, не потрібно виходити з укриття і забирати дитину. Це нашкодить вам, бо на вулиці ви можете зазнати радіаційного впливу, вашій дитині, а також іншим

дітям й вчителям або вихователям, які перебувають в укритті школи чи садочка.

Згідно норм безпеки приміщення для укриття мають загерметизувати зсередини, аби туди не потрапляти шкідливі речовини ззовні. Батьки, що прийшли з вулиці, можуть переносити на одязі радіоактивний пил, або він разом з повітрям може потрапити у приміщення, де переховуються діти.

Тож вийти назовні означає наражати на небезпеку не лише себе, а й дітей та персонал. У випадку аварії з викидом або ядерного вибуху у будь-якій споруді безпечніше, ніж на вулиці.

Для того, що мати впевненість, що школа або садок готові до будь яких сценаріїв ми рекомендуємо вам переконатись заздалегідь, що таміштнє укриття захистить вашу дитину від радіації у випадку ядерного вибуху. А також переконатись, що ваша дитина готова до такого сценарію.

Для цього потрібно:

- Переконатись, що у вчителів (вихователів) та дирекції школи або садочка є **план дій на випадок ядерного вибуху**. Вони мають діяти згідно із загальними правилами поводження у такій надзвичайній ситуації.
- Якщо дирекція закладу не проінформувала вас про це, ви маєте домовитись заздалегідь із іншими батьками та вчителем, що у випадку ядерного вибуху двері укриття, де перебувають діти – не будуть відчиняти, допоки не було дозволу від органів влади.

Це значить, що *прийти і забрати дитину звідти, поки немає офіційних оголошень, що загроза минула – буде неможливо.* Поясніть їм, що зайве відчинення дверей укриття і допуск туди батьків, що прийшли з вулиці – нашкодить дітям.

- *Переконайтесь, що укриття адаптоване для перебування там в умовах ядерної небезпеки.*

5.5. Вимоги до укриття адаптованого для перебування там в умовах ядерної небезпеки

- Чи є в адміністрації школи відповідні документи, акти перевірки контролюючих органів, що свідчать про те, що укриття – придатне. Крім цього – акт ДСНС про те, що приміщення в задовільному санітарному та протипожежному стані.

Деякі заклади мають спеціальні протирадіаційні укриття або більш надійні сховища – герметичні. Однак за відсутності таких допускається

перебування в найпростіших укриттях, але в яких дотримані наступні вимоги (їх дотримання ви можете перевірити самі):

- розташовується в підвальному (підземному) приміщенні, на цокольному чи на першому поверсі (за умови забезпечення огороджувальними будівельними конструкціями), в основній будівлі школи або не далі, ніж 100 метрів від неї. Поруч не має бути резервуарів з небезпечними хімічні, легкозаймистими, горючими та вибухонебезпечними речовинами, водопровідними та каналізаційними магістралями;
- укриття забезпечене електроживленням, штучним освітленням, системами водопроводу та каналізації. За відсутності мають бути приміщення для встановлення виносних баків;
- не має бути ніяких отворів у стінах окрім дверей. Якщо є інші – мають бути закладені мішками з піском або ґрунтом, бетонними блоками чи цеглою;
- в укритті має бути не менше ніж два евакуаційних виходи. Для укриттів місткістю до 50 осіб допускається один вихід;
- через укриття не повинні проходити водопровідні, каналізаційні чи інші магістралі;
- входи мають закриватись посиленими дверима з негорючих матеріалів (металевими або дерев'яними, оббитими залізом) чи захисними екранами (кам'яними, цегляними, залізобетонними) на висоту не менше 1,7 м;
- в укритті має бути вентиляція;
- місткість укриття – не менше 1 метра на людину.

Оскільки укриття має бути розраховане на перебування там дітей впродовж не менше від 48 годин, перевірте, чи є там ***перелік речей, які має забезпечити адміністрація закладу освіти:***

- місця для сидіння (лежання): стільці, лавки чи ліжка, спортивні мати, каремати;
- теплі ковдри або спальники;
- поліетиленові пакети;
- армований скотч для герметизації приміщення;
- ганчірки та вологі серветки;
- вода для очищення тіла, предметів, поверхонь від радіаційного пилу;
- питна вода у розрахунку одна особа/2 л на добу;
- запас консервів та сублімованої їжі;
- контейнери для продуктів харчування;
- баки для нечистот, що щільно закриваються (для неканалізованих

будівель і споруд);

- резервне штучне освітлення (електричні ліхтарі, свічки, гасові лампи тощо);
- вогнегасники;
- аптечка із засобами надання невідкладної медичної допомоги;
- Запас таблетованого йодиду калію на максимальну плановану кількість дітей та персоналу в укритті: немовлята від народження до 1 місяця – 16 мг на особу, діти (від 1 місяця до 3 років) – 32 мг, діти (від 3 до 12 років) – 62,5 мг на особу, підлітки (від 12 до 18 років), вагітні, матері-годувальниці та дорослі (до 40 років) – 125 мг на особу, дорослим від 40 років йодна профілактика зазвичай не потрібна.
- респіратори FFP2 та FFP3 в розрахунку на максимальну кількість дітей, яку вміщує сховище;
- засоби зв'язку та оповіщення (телефон, радіоприймач на батарейках з КХ/СХ діапазоном на випадок відсутності зв'язку та струму, інтернет, рекомендовано встановлення Wi-Fi пристроїв);
- інструменти (лопати штикові та совкові, ломи, сокири, пилки, ножівки тощо).

Якщо не всі речі є, разом із іншими батьками проконтролюйте, аби їх придбали або знайдіть та принесіть самі.

- **Складіть тривожний рюкзак для своєї дитини**, у ньому мають бути: пляшка чистої води; поживні батончики чи снеки в герметичних упаковках; нотатка від батьків, у якій вказано ПІБ дитини, контактні дані батьків та ближніх родичів (імена, телефони, адреси); телефон (за можливості), зарядний пристрій і павербанк; індивідуальний набір необхідних ліків, респіратори (запас на кілька днів); комплект змінної білизни та одягу; спальник, якщо ними на забезпечує заклад; улюблена іграшка або річ. Інші речі відповідно до віку дитину (підгузки, дитяче харчування).

Важливо! Для того аби не навантажувати дитину важкими речами щоразу, коли вона йде до школи чи садочка, домовтесь з адміністрацією або вчителем (вихователем), щоб ці речі зберігались у закладі, але в швидкому доступі, аби їх можна було швидко брати під час тривоги.

- Обов'язково попередьте медичного працівника школи або садочка, вчителів (вихователів) або адміністрацію, якщо ваша дитина має порушення функціонування щитоподібної залози або алергію на калій йодид! В укритті їм може знадобитись йодопрофілактика, *але тільки після офіційної вказівки ДСНС чи органів влади в її потребі!*

- *Проговоріть з дитиною, що в разі ядерної загрози вона певний час залишатиметься в укритті з іншими дітьми.* Не залякуйте дитину, але й не прикрашайте події. Поясніть, це важливо для того, аби перечекати небезпеку. Запевніть її, що як тільки небезпека мине, уся ваша родина знову буде разом.
- Також важливо проговорити цей сценарій з усіма членами вашої родини.

Якщо ви не впевнені у безпечності перебування вашої дитини в укритті навчального закладу у випадку ядерного вибуху – тоді рішення, чи навчатиметься ваша дитина офлайн, допоки є така загроза – ви приймаєте на власний розсуд.

Залежно від ситуації, органи місцевого самоврядування або адміністрація закладу можуть ухвалити рішення про тимчасове припинення очного формату навчання у вашій школі.

В групову протирадіаційну аптечку рекомендовано покласти:

- Йодит калію або аналоги з розрахунку 65 мг для дітей і 130 мг для дорослих. Одноразову дозу треба випити відразу після ядерного вибуху, щоб блокувати щитовидну залозу від впливу радіоактивних речовин.
- Протиблювотний засіб стане в нагоді від променевої хвороби, щоб не сталося зневоднення організму.
- Радіогардас застосовується для лікування променевої хвороби і виведення з організму цезію та рубідію.

Виходити із забрудненої зони у безпечне місце потрібно у протилежному напрямку розповсюдження радіаційного попелу, з використанням штатних засобів індивідуального захисту або альтернативних. Якщо немає таких засобів, то використовуємо усі наявні речі щоб максимально закрити усі відкриті ділянки шкіри. Після знаходження безпечного місця зніміть взуття та увесь зовнішній одяг, рукавиці знімають останніми. Одяг та взуття віднести якнайдалі та знищити. Ретельно вимити всі незахищені ділянки тіла. Такі самі дії робляться при потраплянні під радіаційні опади.

Штатні засоби індивідуального захисту: протигаз, спеціальний захисний костюм, гумові рукавиці.

Альтернативні засоби індивідуального захисту: саморобний протигаз з маскою, комбінезон медичний, медичні рукавички.

Саморобний протигаз можна зробити з пластикової баклаги від води. Для цього в баклазі вирізається отвір для голови. В кришці робляться отвори та закриваються ватним диском на який кладеться розтовчене активоване вугілля і теж закривається ватним диском. Після цього кришка закручується і

саморобний протигаз готовий до використання. Для більшої щільності прилягання можна зробити утримуючі мотузки або накрити шарфом-муфтою.

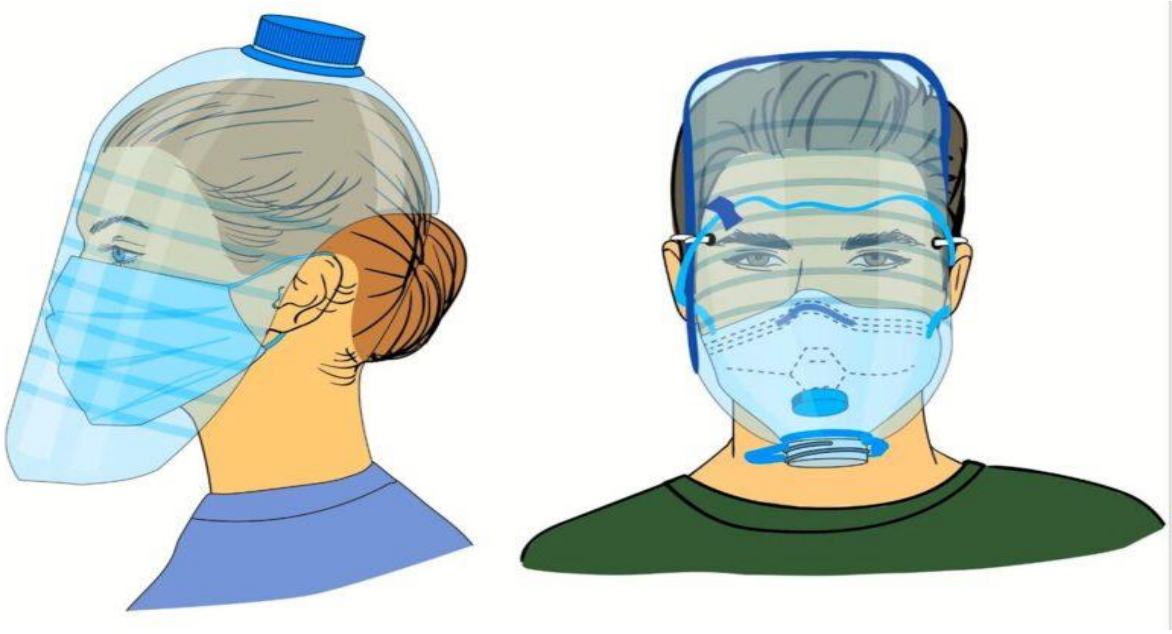

Рис. 8.7. Саморобний протигаз

В межах епіцентру вибуху ніхто і ніщо вціліти не зможе. Для тих, хто перебував у зоні ударної хвилі та за її межами негайно падаємо на землю ногами до епіцентру вибуху, а обличчям донизу, закриваємо голову руками або сумкою та чекаємо ударної хвилі, яка пройде через декілька секунд. Це буде потужний вітер з розпеченим повітрям з купою уламків схожий на піщану бурю, тому дихальні шляхи краще захистити хусткою.

В цей час ядерний вибух підіймає в повітря тисячі тон сміття, уламків. Останні, підняті в атмосферу, разом з залишками ядерного пилу, формують радіоактивне забруднення – найбільш небезпечний довготривалий вплив ядерного вибуху. Вплив великої дози такого випромінювання може спричинити рак, радіаційні опіки, променеву хворобу, пошкодження клітин та навіть смерть. Тому, після проходження ударної хвилі відразу піднімаємось і шукаємо безпечне укриття протягом 10-15 хвилин поки не почались перші найнебезпечніші радіаційні опади, схожі на попіл від виверження вулкану. В цей час можна зафільмувати куди повітря несе радіаційний попіл, щоб потім спланувати безпечний напрямок виходу із забрудненої території.

Якщо поруч немає спеціальних підземних укриттів, то можна заховатися у будь-якій вцілілій будівлі на середніх поверхах в кімнатах без вікон і вентиляції. Оскільки з моменту випаду перших радіоактивних опадів, вони зменшуються вдвічі за першу годину, і на 80% – за першу добу, перебування всередині приміщення впродовж перших 24 годин може значно зменшити шанси одержати найважчу дозу опромінення.

Алгоритм дій під час ядерного вибуху:

1. Відразу впасти ногами до епіцентру вибуху лицем до землі та закрити дихальні шляхи хустинкою.
2. Піднятись після проходження вибухової хвилі та знайти укриття протягом 10-15 хвилин до перших радіаційних опадів.
3. В процесі пошуку укриття зафіксувати напрямок переміщення радіаційного попелу.
4. В якості укриття використовувати спеціальні укриття і підземні споруди (метро, паркувальні майданчики, торгівельні центри), приміщення без вікон в середині будинку на середніх поверхах.
5. Під час виходу у безпечне місце враховувати напрямок переміщення радіаційного попелу і наявність штатних або альтернативних індивідуальних засобів захисту від радіаційного опромінювання. При їх відсутності максимально закрити всі ділянки шкіри одежею.
6. В безпечному місці випити дозу йодит калію і залишатись на місці не менше доби.
7. В безпечному місці зняти засоби захисту або одежу не торкаючись незахищеними руками. Рукавички знімаються останніми. Одяг знищити. Бруд з тіла змивати за допомогою мила.

5.6. Рекомендації щодо йодопрофілактики

Важливо! Проводити йодопрофілактику можна тільки після офіційного оповіщення щодо її необхідності.

Необхідність у прийомі препарату стабільного йоду (калію йодиду) може бути як після аварії на АЕС, так і після ядерного вибуху. Але вона виправдана лише тоді, коли радіація спричинена радіойодом. В інших випадках (зокрема при застосуванні “брудних бомб”) прийом препаратів йоду заборонений і може завдати організму непоправної шкоди.

Дорослим старше від 40 років або людям з порушеннями функціонування щитоподібної залози йодна профілактика зазвичай не потрібна.

Йодопрофілактика полягає в одноразовому прийомі таблетованого йодиду калію. Другий прийом передбачено в разі пролонгованого (більше 24 годин) або повторного впливу і якщо людина вживала забруднену їжу або воду.

Дозування йодиду калію (таблетки):

немовлята від народження до 1 місяця – 16 мг

діти (від 1 місяця до 3 років) – 32 мг

діти (від 3 до 12 років) – 62,5 мг

підлітки (від 12 до 18 років), вагітні, матері-годувальниці та дорослі (до 40 років) – 125 мг

5.7. Алгоритм дій, якщо під час радіаційної аварії вам потрібно буде вийти з укриття

- Покидати укриття можна лише після офіційного дозволу ДСНС, органів виконавчої влади чи інших офіційних установ.
- Користуйтеся респіратором, надягніть максимально закритий та щільний одяг, плащ, гумове взуття та рукавички.
- Не роздягайтеся на вулиці, не сідайте на землю, не купайтеся у відкритих водоймах, не збирайте гриби чи лісові ягоди, не паліть.
- Після повернення додому зніміть верхній шар одягу. Це може усунути до 90% радіоактивного забруднення й зменшить час, протягом якого ви перебуваєте під впливом радіації. Щоб запобігти розсіюванню радіоактивного пилу, будьте дуже обережні, знімаючи одяг, намагайтесь уникнути контакту шкіри з забрудненим одягом. Помістіть одяг у пластиковий пакет або герметичний контейнер та тримайте його подалі від людей та домашніх тварин.
- Якщо є можливість, проведіть дезактивацію, виконавши ті ж дії, як при проведенні дезактивації в разі ядерного вибуху.
- Одягніть чистий, максимально закритий та щільний одяг.

5.8. Як безпечно харчуватися та пити воду під час радіаційної аварії чи після ядерної атаки?

Безпечною для вживання є їжа, яка не контактувала з радіоактивними речовинами: їжа в герметичних контейнерах (банках, пляшках, коробках тощо) та їжа в холодильнику або морозильній камері.

Перед відкриттям протріть харчові контейнери вологою ганчіркою або чистим рушником. Також перед використанням протріть столи та посуд вологою ганчіркою або чистим рушником. Витріть миски й килимки для домашніх тварин.

Ганчір’я, яким ви очищували посуд та поверхні, покладіть у пакет чи пластикову коробку, яка герметично закривається. Бажано наклеїти на них етикетку з попередженням про радіацію й зберігати в місці, не доступному для дітей чи домашніх тварин.

Не збирайте й не вживайте їжу зі свого саду, городу чи ту, що перебувала на вулиці, поки не отримаєте офіційне повідомлення, що це безпечно.

Лише бутильована вода є безпечною для вживання, поки не буде проведена перевірка водопровідної води на забруднення. Кип'ятіння не позбавляє від радіоактивних речовин. Ви повинні мати воду в пляшках, якою запаслись заздалегідь. ДСНС чи органи виконавчої влади повідомлять про безпеку водопровідної води.

5.9. Застосування «брудних бомб»: небезпека, способи порятунку

Не слід виключати застосування росіянами «брудних бомб» під час війни. Ці бомби ще називають «зброєю терористів». Оскільки такі бомби є інструментом залякування, то їх можуть застосовувати на територіях, де немає активних бойових дій і є висока щільність населення.

«Брудна бомба» — це суміш вибухівки, наприклад динаміту, і радіоактивних речовин. Інша назва такої бомби – радіологічний розсіювальний пристрій (РРП).

Не слід плутати її з ядерною зброєю. «Брудна бомба» не може створити ядерний вибух, як ядерна зброя, хоч і може поширити радіоактивне забруднення в порівняно невеликих кількостях і на обмежені відстані. Головна небезпека «брудних бомб» – це сам вибух, від якого можуть загинути чи постраждати люди.

Зазнати радіаційного впливу можуть першочергово ті, хто опинився в епіцентрі вибуху. На більших відстанях від місця вибуху небезпека є тільки у випадку, коли люди вдихають пил, їдять забруднену їжу або п'ють забруднену воду.

Тому правила порятунку в разі застосування «брудної бомби» такі ж, як і під час радіаційної аварії на АЕС: прямуйте в укриття, залишайтесь в укритті, слухайте подальші вказівки від органів влади, ДСНС чи поліції.

5.10. Перша допомога постраждалому від ядерної зброї

При наданні допомоги постраждалому першочергово необхідно видалити радіоактивні речовини з його одягу (роздягнути або попросити роздягнутися) та обробити шкіру теплою водою з милом.

Видалення одягу, очищення шкіри, ран, отворів тіла необхідне для запобігання потрапляння радіонуклідів до організму та зменшення дози опромінення постраждалого й оточуючих. При наданні допомоги постраждалому слід максимально використовувати наявні засоби індивідуального захисту: рукавички, одноразові комбінезони та респіратори.

Після надання допомоги постраждалому проведіть дезактивацію самому собі.

- *Очищення ран.* Якщо людина отримала будь-які поранення під час застосування ядерної зброї, то через них радіоактивні речовини можуть потрапити всередину організму. Тому необхідно провести наступну процедуру:
  - накрити шкіру навколо відкритих ран водонепроникними пов'язками, щоб обмежити поширення радіоактивного забруднення на інші ділянки тіла.
  - обережно промити рани великою кількістю води або фізіологічного розчину.
- *Очищення вух та носа.* Обережно протріть вуха та ніс зволоженим стерильним аплікатором із ватним наконечником.
- *Обробка ротової порожнини та очей.* При потраплянні радіоактивних речовин через рот слід негайно почистити зуби зубною пастою й кілька разів прополоскати рот 3% розчином лимонної кислоти. При ураженні мигдалин доцільно прополоскати горло 3% розчином перекису водню. А очі необхідно обережно промити великою кількістю фізіологічного розчину або води.
- *Очищення волосся.* Попросіть постраждалого помити волосся теплою водою з м'яким милом або шампунем. Воду, якою мили волосся, не можна використовувати для миття інших частин тіла. Уникайте потрапляння забрудненої стічної води в очі, вуха, ніс або рот. Висушіть волосся чистими рушниками.
- *Транспортування постраждалого.* Загорніть забруднені ділянки або всього постраждалого у два шари простирадла. Стежте за температурою тіла постраждалого. Після транспортування медики, що приймуть постраждалого, мають провести огляд та дезактивацію транспортного засобу та обладнання й утилізувати все забруднене.

Симптоми радіаційного опромінення

Первинна променева реакція триває до 3 діб після ураження.

Її прояви: дратівливість, загальна слабкість, нудота, блювання, головний біль, підвищення температури тіла, збудження, а потім пригнічення психічної діяльності.

Прихований період відсутній при тяжких формах. Зазвичай триває від 3 діб до року. У постраждалого спостерігається покращення самопочуття, проте він відчуває загальну слабкість, зниження апетиту, проблеми з дефекацією та іноді порушення сну.

Розпал хвороби відбувається від двох тижнів з моменту ураження. Далі – індивідуально.

У хворого можуть бути такі симптоми: головний біль, безсоння, нудота, загальна слабкість, шлунково-кишкові розлади з сильними болями в животі, температура тіла до 38-40 ℃, множинні точкові крововиливи на шкірі та слизових оболонках, кровотечі внутрішніх органів (легеневі, шлунково-кишкові, ниркові), випадіння волосся на другому-третьому тижні, інфекційні ускладнення (ангіна, пневмонія, абсцес легень та загальне зараження крові – сепсис).

Запитання для самоконтролю:

1. Які основні дії під час артилерійського (мінометного) обстрілу?
2. Що таке «трикутник життя?»
3. Як в приміщенні визначається «зона безпеки»?
4. Для чого потрібно правило «двох стін».
5. Які основні дії під час ракетно-бомбового удару?
6. Назвіть порядок дій під час обстрілу запалювальними зарядами.
7. Які основні дії під час хімічної атаки?
8. Що може служити ознаками хімічного зараження повітря на дворі?
9. Назвіть алгоритм дій під час ядерного удару.
10. Назвіть засоби індивідуального захисту від хімічних та радіаційних небезпек.
11. Назвіть порядок дій якщо ядерний вибух застав вас на вулиці.
12. Назвіть порядок дій якщо ядерний вибух застав вас у приміщенні.
13. Назвіть порядок дій якщо ядерний вибух застав вас у дорозі?
14. Які ваші дії, якщо ваша дитина під час ядерного вибуху знаходиться у школі або садочку.
15. Що робити, якщо під час радіаційної аварії вам потрібно буде вийти з укриття?
16. Назвіть вимоги до протирадіаційного укриття та до найпростіших укриттів.
17. Що має знаходитись в груповій протирадіаційній аптечці?
18. Дайте рекомендації щодо йодопрофілактики.
19. Назвіть симптоми радіаційного опромінення.
20. Назвіть принципи першої допомоги постраждалому від ядерної зброї.
21. Як безпечно харчуватися та пити воду під час радіаційної аварії чи після ядерної атаки?
22. Яка небезпека «брудних бомб» і які способи порятунку від неї?

Тема №9. ПРОТИМІННА БЕЗПЕКА ТА МІННО-ВИБУХОВІ ТРАВМИ

1. Небезпечні території, їх ознаки
2. Модель правильної поведінки з вибухонебезпечними предметами
3. Мінно-вибухові травми
3.1. Кровотечі на кінцівках
3.2. Кровотечі на тулубі
3.3. Кровотечі голови та шиї

1. Небезпечні території, їх ознаки

В зоні бойових дій і на деокупованих територіях небезпека може підстерігати де завгодно, але найбільша загроза це покинуті військові об'єкти, залишена військова та цивільна техніка, необроблені поля, присадибні ділянки, лісосмуги та узбіччя доріг, зруйновані будинки, загиблі тварини, території, позначені офіційними знаками. Замінованими можуть бути подвір'я та будинки, особисті речі, меблі, іграшки та побутова техніка. Тому слід завжди бути уважним та помічати все, що відбувається навкруги: будь-яку зміну в оточенні, незвичне та неприроднє розташування предметів, підозрілі речі та людей, нетипову поведінку та вигляд. Якщо помітили щось чи когось, що викликало занепокоєння, потрібно одразу ж повідомити відповідні служби за телефонами 101 та 112.

На жаль, більша частина небезпечних територій все ще лишається не позначеними офіційними попереджувальними знаками. Тому актуальним є знання та вміння розпізнавати інші ознаки небезпечних територій, а також уважність та спостережливість і, звичайно, правильні дії у разі потенційної небезпеки.

Ознаки небезпечних територій:

Місця дислокації військових та інші фортифікаційні споруди.

Якщо на певній ділянці розміщувався чи зараз перебуває військовий підрозділ, ця ділянка вважається небезпечною. На ній можуть бути боєприпаси та інші вибухонебезпечні предмети (ВНП). Підходи до військової частини часто мінуються, і навіть після того, як військові покинули цей об'єкт, можуть лишатися складові елементи мін, розтяжок, боєприпасів тощо. Це потрібно чітко усвідомлювати і не заходити на ці території.

Також є вкрай небезпечними будь-які військові фортифікаційні споруди: окопи, траншеї, ДОТи (довгострокові вогневі точки), блокпости тощо. Зазвичай підходи до них мінують. Також там можуть бути залишки боєприпасів та ВНП, інші види небезпек.

Місця бойових дій / військової діяльності.

Після обстрілів та інших видів військової діяльності залишаються видимі ознаки у вигляді воронок, залишків боєприпасів та техніки (як цілої, так і пошкодженої вибухами), пошкоджені будівлі тощо. Слід пам'ятати, що приблизно 30% боєприпасів не розриваються і залишаються страшною загрозою для населення. Крім того, ці райони зазвичай мінують, тому можуть приховувати невидимі небезпеки.

Залишена бойова техніка та цивільний автотранспорт. Якщо військові з якихось причин були змушені залишити техніку, вона може бути замінована і становити потенційну загрозу.

Залишки мертвих тварин. Загиблі на мінах/розтяжках свійські та дикі тварини лишаються німими свідками небезпечних територій.

Зруйновані і покинуті будівлі (споруди) можуть містити в собі нерозірвані боєприпаси які можуть бути прихованими під уламками будматеріалів.

Території позначені офіційними знаками чекають своєї черги на розмінування, тому небезпечні наявністю мін та інших ВНП.

Рис. 9.1. Офіційні знаки та небезпечні території

Узбіччя доріг, ґрунтові дороги та лісосмуги. На територіях, наближених до місць проведення бойових дій, ці ділянки часто мінують з метою ускладнення пересування техніки супротивника. Якщо на дорозі з твердим неушкодженим покриттям це зробити важко, не залишивши візуальних ознак втручання, то на ґрунтовій дорозі чи узбіччі це зробити нескладно. Тому категорично забороняється з'їжджати на узбіччя, заходити в лісосмугу, а також пересуватися невідомими ґрунтовими дорогами.

2. Модель правильної поведінки з вибухонебезпечними предметами

Правильні дії у випадку виявлення ВНП:

1. Якщо виявили залишені боєприпаси, у жодному разі не наближайтеся до них та не пускайте інших!
2. Якщо рухались, перше, що потрібно зробити – зупинитися.
3. Не панікувати, заспокоїтись. Про цей крок дуже часто забувають. Натомість він дуже важливий. Якщо ми не опануємо себе, то навряд чи наші наступні дії будуть правильними. Скоріш за все, запанікувавши, зробимо помилкові кроки, які б ми ніколи не зробили в спокійному зваженому стані. А це може вартувати нам життя. Якщо в людини відпрацьовані навички безпечної поведінки, то вона ніколи не будемо панікувати, оскільки напевне знає, що ій потрібно робити.
4. Попередити інших, якщо рухались не самі, голосно повідомивши про небезпеку та наказавши зупинитися.
5. Перевірити ознаки наявності інших небезпечних предметів навколо себе, уважно роздивившись, не рухаючись з місця.
6. Обережно відійти назад тим самим шляхом, яким прийшли, на безпечну відстань (щонайменше 300 метрів прямої видимості), намагаючись рухатися по своїх слідах. Якщо є можливість, заховатись за будівлею або іншою захисною перешкодою.
7. Позначити небезпечну територію помітним знаком (червона стрічка, хустина тощо). Увага: маркування здійснювати тільки на безпечній дистанції!
8. Терміново повідомити про небезпечну знахідку Державну службу з надзвичайних ситуацій (ДСНС) за телефоном 101. Біля мін, боєприпасів та інших видів ВНП заборонено користуватися телефоном!

Якщо опинились на мінному полі потрібно:

1. Зупинитися.
2. Не панікувати та не рухатися нікуди.
3. Голосно попередити інших.
4. Кликати на допомогу. Але попередьте, що підходити не можна. Попросіть викликати екстрену службу за телефоном 101.
5. Якщо нікого немає поблизу, зателефонувати самостійно.
6. Чекати на допомогу.

Запам’ятайте, що не існує безпечного шляху з мінного поля!

Якщо стали свідком інциденту на мінному полі:

1. Зупинитися та не підходити до постраждалого.
2. Зателефонувати до екстрених служб: ДСНС – 101 або 112, швидка медична допомога – 103.

3. Заспокоїти постраждалого та повідомити, що скоро під'їде допомога. Попросіть не рухатись та за можливості самому зупинити кровотечу. Поясніть, як він це зможе зробити.

4. Чекати на безпечній відстані до приїзду фахівців.

3. Мінно-вибухові травми

Мінно-вибухова травма (МВТ) – це вогнепальна поєднана травма (політравма), що виникає в людини внаслідок імпульсного впливу комплексу вражаючих факторів вибуху мінних боєприпасів.

Факторами ураження під час мінно-вибухових травм є:

– ударна хвиля;

– висока температура та полум'я;

– уламки та частини вибухового пристрою, і вторинні уражальні снаряди;

– механотравма – забій тіла через удари об землю та інші тверді тіла;

– баротравма – коливання атмосферного тиску;

– токсична дія газоподібних продуктів вибуху;

– акустична травма.

У 1991 році Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) провів дослідження у двох лікарнях з пацієнтами, які постраждали під час збройних конфліктів. Було проаналізовано 757 пацієнтів з травмами від протипіхотних мін.

Травми було поділено на три типи:

1-й тип травм: є результатом, коли жертва інциденту наступила на приховану міну. У цих пацієнтів зазвичай відбувається травматична ампутація стопи або гомілки; вони використовують більшість хірургічного часу та крові і незмінно потребують хірургічної ампутації однієї або обох нижніх кінцівок. Можливі додаткові пошкодження пахової зони та нижніх кінцівок.

2-й тип травм: це більш випадкова сукупність проникаючих пошкоджень, спричинених множинними фрагментами з міни, яка розірвалась поруч. Нижня кінцівка травмована, але є менший шанс травматичної ампутації або подальшої хірургічної ампутації. Присутні множинні травми голови, шиї, грудей чи живота.

3-й тип травм: результат неправильного поводження з міною, набоями, детонатором чи іншим ВНП, коли жертва намагається взяти його в руки, пересунути або проводити інші маніпуляції. В результаті потерпілий отримує важкі травми верхньої кінцівки (кінцівок) з супутніми травмами обличчя, частіше всього втратою зору.

Періоди клінічного перебігу мінно-вибухових уражень:

– період шоку та інших гострих розладів, обумовлених пораненням (12-48 год);
– ранній післяшоковий період (період численної органної дисфункції і неспроможності травмованих органів) – від 3 до 7 діб;
– період інфекційних ускладнень або значного ризику їх розвитку (від 2 тижнів до місяця і більше);
– період сповільненої реконвалесценції або трофічних порушень (від декількох тижнів до декількох місяців).

Зупинка кровотечі

Найбільш небезпечні критичні кровотечі, які вирізняються великою втратою крові за короткий час. Тому, поки поранений при свідомості, він може протягом першої хвилини після поранення допомогти собі.

Зовнішні кровотечі розрізняють за ділянками їх виникнення:

кровотечі на кінцівках;

кровотечі на тулубі;

кровотечі на голові та шиї.

Критичні кровотечі, зазвичай, не обробляються. Допомога полягає в оперативній зупинці крові та тампонуванні рани. У всіх випадках критичних кровотеч слід контролювати накладені кровоспинні засоби та створити потерпілому безпечні та комфортні умови до приїзду швидкої медичної допомоги.

Під час передачі пораненого рятувальникам або бригаді невідкладної допомоги потрібно повідомити час надання допомоги, вид наданої допомоги, які засоби були використані та в яких місцях застосовувалися, перелік наданих ліків. Ця інформація значно полегшить подальше лікування потерпілого.

3.1. Кровотечі на кінцівках

Якщо відбулася ампутація кінцівки, слід вище місця ампутації накласти джгут або турнікет. Для максимального збереження кінцівки, що залишилася, джгут (турнікет) накладається вище місця ампутації на 3-5 см. При цьому не можна накладати джгут на суглоби. Чим ближче буде джгут (турнікет) до рани, тим більшу частину кукси можна буде зберегти. Якщо час накладення турнікета перевищить 1 годину, то збільшується ймовірність, що кінцівка буде ампутована хірургом вище за місце накладання джгута (турнікета). Тому важливо після накладання джгута (турнікета) записати час накладання на видному для хірурга місці. Це може бути тіло потерпілого, на якому маркером або кров'ю пишеться час, безпосередньо на самому джгуті (турнікеті), на відкритій ділянці тіла потерпілого або просто додати записку.

Імпровізовані джгути можна зробити зі шматка тканини достатньої довжини, стрічки, лямок від сумки, ременя штанів тощо. При цьому слід пам'ятати, що для зупинки критичних кровотеч знадобиться вороток, який можна зробити з металевої ручки, маркера, палиці чи будь-якого іншого міцного стрижня.

Імпровізовані джгути щільно намотуються на кінцівку, після чого в них простягається вороток, закручується до зупинки кровотечі та фіксується за один з витків.

Використання мотузок, дроту та інших подібних матеріалів з невеликою площею передавлювання, напевно, призведе до подальшої ампутації кінцівки. У процесі надання самодопомоги кожен вирішує для себе сам, виходячи з конкретних умов, врятувати життя і втратити кінцівку, або загинути.

Для перекриття току крові можна використовувати закочені рукави або штанини, в які вставляється вороток і стягує їх до зупинки кровотечі, косинку та інші частини гардероба. У будь-якому випадку слід зафіксувати час перекриття току крові.

Техніка накладання артеріального гумового джгута Есмарха:

Джгут накладається вище місця ушкодження артерії так, щоб він повністю перетискав її.

Правильність накладання джгута визначається зникненням периферичного пульсу на кінцівці та припиненням кровотечі.

З метою запобігання ушкодження шкіри, під джгут підкладається тканина.

Навколо основи піднятої вгору кінцівки накладається сильно розтягнутий джгут, який обмотується навколо кінцівки 2-3 рази, після чого фіксується або закріплюється.

У супровідному документі потерпілого та на папері, прикріпленому до джгута, вказується час його накладання.

Після зупинки кровотечі кульгя підіймається вгору і бинтується з тампонуванням рани.

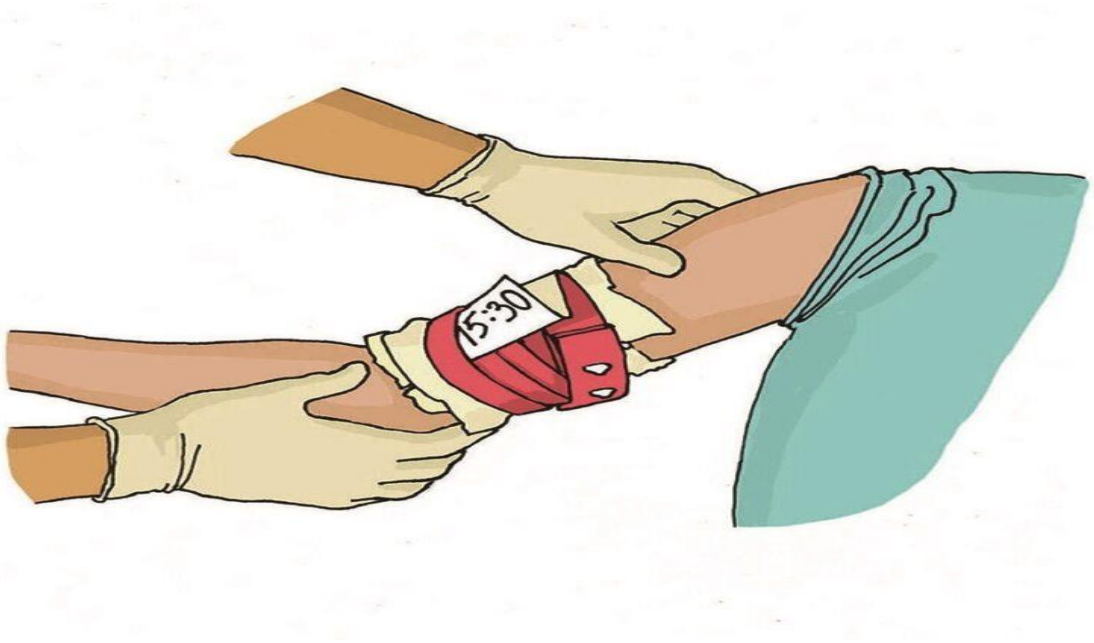

Рис. 9.2. Накладення джгута Есмарха

Критичні кровотечі на кінцівках без ампутації зупиняються накладенням джгута або турнікета на одежу або хустину вище за рану на 3-5 см з тиском, достатнім для повної зупинки кровотечі. При цьому не можна накладати джгут (турнікет) безпосередньо на суглоби. Якщо область поранення не можна визначити, джгут (турнікет) накладається на кінцівку максимально високо. Замість джгута можна використовувати ремінь штанів.

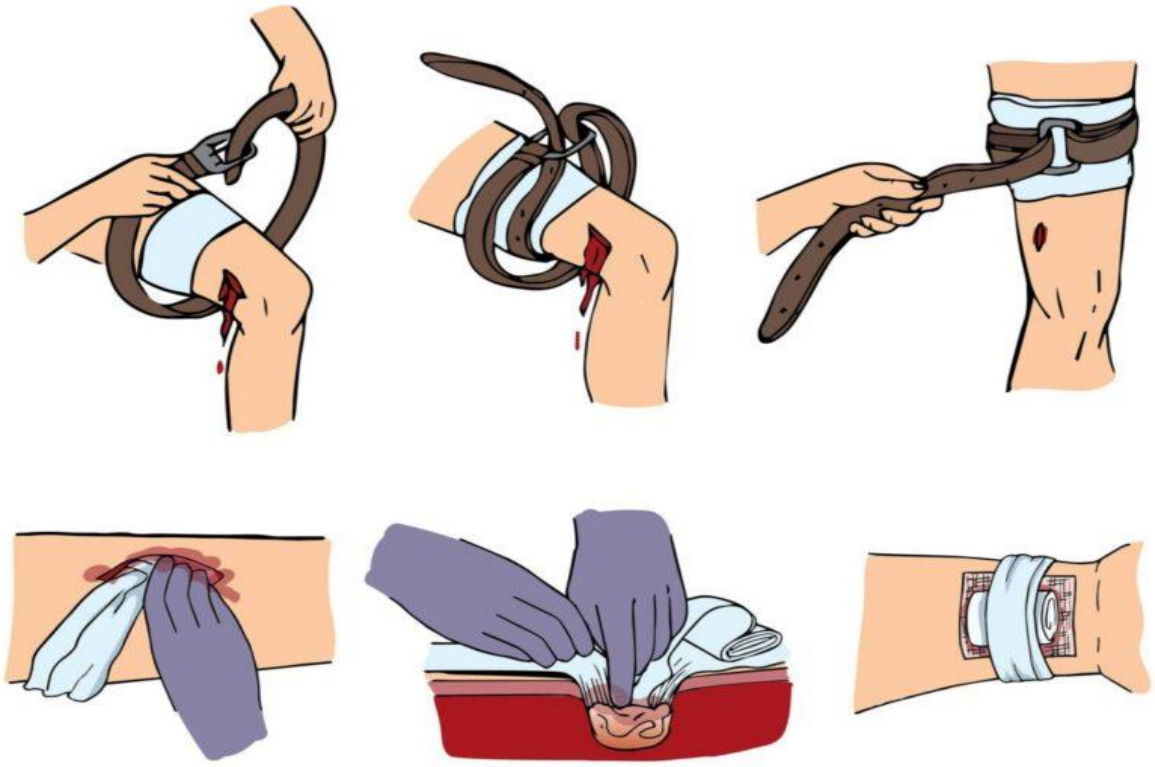

Рис. 9.3. Зупинка кровотечі

Після цього проводиться щільне тампонування рани спеціальною серветкою з гемостатичним засобом, з накладенням компресійного бинта або бандажа. Стороннім особам тампонада здійснюється у медичних чи целофанових рукавичках. Тампонувати потрібно щільно, не виймаючи палець із рани, засовуючи бинт іншим пальцем. Після чого джгут (турнікет) послаблюється. Якщо кров не просочується через бинт чи бандаж, то ціль досягнуто і кровотеча зупинена. Кінцівку слід залишити в спокійному стані та чекати на приїзд швидкої допомоги, при цьому джгут (турнікет) не знімається, він залишається на попередньому місці, але в ослабленому положенні, щоб при відновленні кровотечі можна було оперативно перекрити потік крові.

Якщо зупинити кров не вдалося, і вона продовжує просочуватись через перев'язувальні засоби, слід затягнути джгут (турнікет) до зупинки кровотечі й, за наявності достатньої кількості кровоспинних засобів, повторити процедуру, не прибираючи вже використані серветки для тампонади. Усі процедури слід виконувати ретельно. Щільно запихати серветку (бинт), придавлюючи пальцем усередині рани кровоносні судини, які йдуть зі сторони організму, а не від кінцівки. Залишки бинта не обрізаються, а кладуться на рану в ролі давлючого валика, на який дуже туго намотується компресійний бинт або бандаж.

Якщо кров зупинити так і не вдалося, джгут (турнікет) затягується до зупинки кровотечі й залишається на кінцівці до прибуття швидкої допомоги. При цьому слід пам'ятати, що при правильному накладенні джгута (турнікета) кінцівці має бути боляче. Навіть якщо час накладання джгута (турнікета) перевищує час безпечного перекриття потоку крові, він не знімається. Допускається послаблення джгута (турнікета) тільки в перші 10-15 хвилин, поки проводиться тампонування кінцівки, після цього часу затягнутий джгут (турнікет) вже не послаблюється до приїзду швидкої допомоги з фіксацією остаточного часу зупинки кровотечі.

Якщо кровотечі на кінцівках не критичні, проводиться тампонада з бинтуванням (накладенням бандажа) або бинтування (накладення бандажа) без тампонади методом, описаним вище. При звичайних не критичних кровотечах джгут (турнікет) не застосовуються.

3.2. Кровотечі на тулубі

Тулуб – це частина тіла, яка найчастіше отримує поранення та травми, оскільки має велику площу відносно голови з шиєю та кінцівок. У тулубі зосереджені всі найважливіші органи для життєдіяльності людини. Хоч вони й захищені кістковим скелетом, площа ураження залишається досить великою.

Тулуб складається з 4 частин:

1. грудна клітка;
2. живіт;
3. спина;
4. таз.

Кровотечі у районі грудної клітки зупиняються тампонадою гемостатичною серветкою зі щільним накладенням компресійного бинта або бандажа. Якщо поранення не наскрізні та не розвивається напружений пневмоторакс легень, вище описаної процедури буває достатньо. При наскрізному пораненні грудної клітки застосовується бандаж із двома подушками, одна з яких регулюється переміщенням по стрічці бандажа.

Кровотечі на спині зупиняються тампонадою гемостатичною серветкою та накладенням компресійного бинта або бандажа. При зупинці кровотечі на спині слід переконатися, що у потерпілого немає перелому хребта. При травмованому хребті надання допомоги ускладнюється тим, що положення хребців не повинно змінюватися, тому перевертати доведеться з помічником, узгоджуючи синхронно всі рухи.

Кровотечі органів таза – найнебезпечніші та вимагають оперативності, тому рани в цьому районі тіла тампонуються насамперед з максимально щільним накладенням компресійного бинта або бандажа. Основною небезпекою при зупинці кровотеч органів таза є переломи кісток таза. Це не причина відмовлятися від зупинки кровотечі, але в цьому випадку слід діяти акуратно, щоб не нашкодити пораненому. Потрібно робити все так, щоб кістки таза не зміщувалися, тому після тампонади вони мають бути зафіксовані.

Кровотечі у районі живота без випадання внутрішніх органів зупиняються шляхом тампонади гемостатичною серветкою та накладенням бандажа. Якщо сталося випадання внутрішніх органів, то в жодному разі не можна їх вправляти назад – це завдання кваліфікованих медичних працівників! Для надання допомоги достатньо змочити частину бинта (тканини) водою і повністю накрити ним органи, що випали, після чого без тиску зафіксувати їх підтримувальним бандажем і викликати невідкладну допомогу.

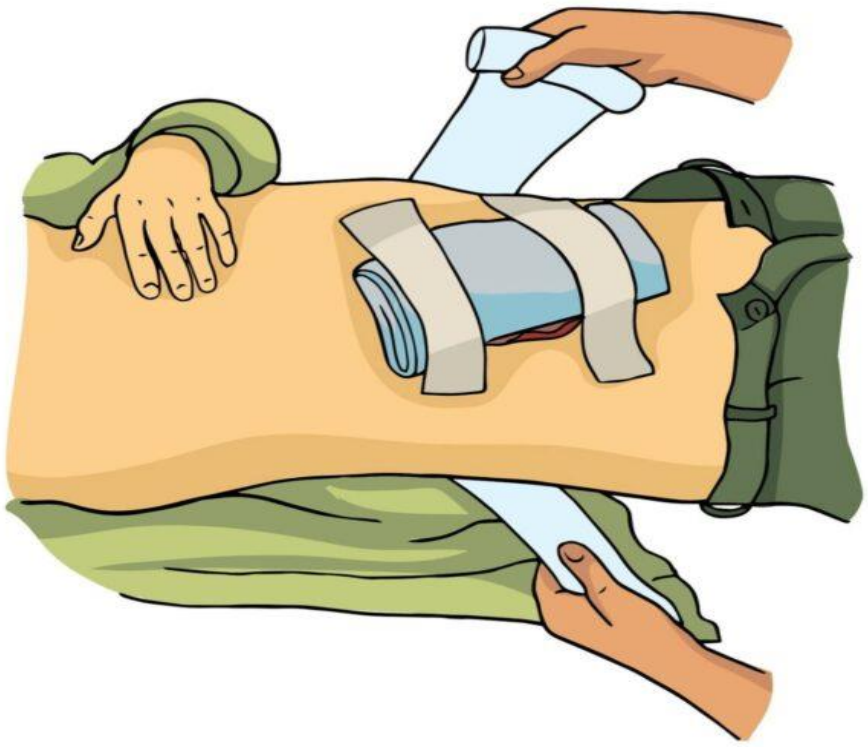

Рис. 9.4. Проникаюче поранення черевної порожнини

При пораненні в області живота постраждалому не можна давати воду та їжу! Допускається лише змочування губ та полоскання ротової порожнини.

3.3. Кровотечі голови та шиї

Поранення на шиї небезпечні тим, що на ній розташовані великі кровоносні судини, тому якщо пошкоджена сонна артерія і під напором витікає кров, є два варіанти надання допомоги:

1. Особа, яка надає допомогу, перекриває потік крові своєю рукою і в такому положенні, не послаблюючи тиску, чекає разом з потерпілим на швидку допомогу. Послабити хват, швидше за все, доведеться тільки в реанімації або хірургічному відділенні, тому, щоб рука не ослабла, можна за допомогою джгута (турнікета), компресійного бинта (бандажа) або будь-якою іншою пов’язкою зафіксувати свою руку, обмотавши під рукою пораненого з притисканням руки до його шиї. Це важливо, щоб кровотеча не відновилася, оскільки крововтрата може стати критичною в найкоротший термін.

При кровотечі в області обличчя та волосистої частини голови, потрібно притискати підщелепну або скроневу артерії, як показано на малюнку нижче.

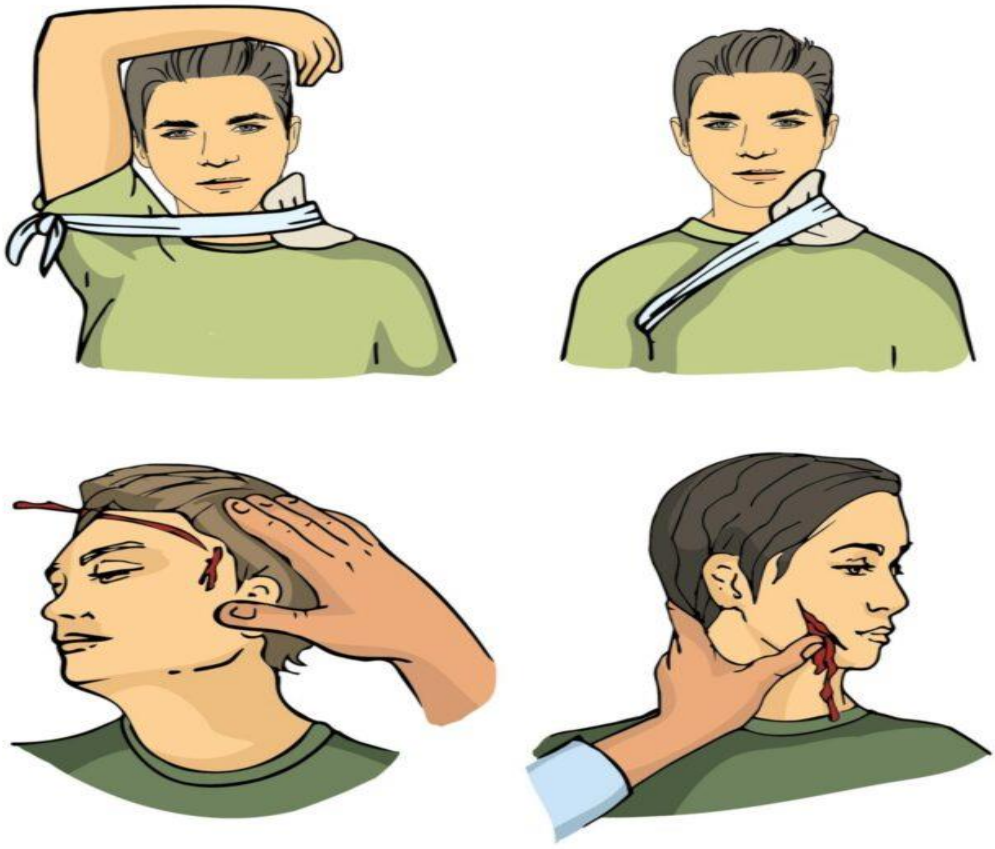

Рис. 9.5. Зупинка кровотечі на шиї та голові

2. Поранений сам перетискає сонну артерію своєю рукою, але він також повинен встигнути надійно зафіксувати руку, оскільки раптова слабкість або втрата свідомості послабить давильний ефект, і кровотеча відновиться. Також може бути ефективний давильний валик, який слід добре зафіксувати за допомогою бинта, мотузки або стрічки тканини.

Решта кровотеч на голові не критичні й зупиняються за допомогою тампонади рани гемостатичною серветкою з накладенням компресійного бинта або бандажа.

При витіканні очного яблука внаслідок отриманої травми достатньо накласти спеціальну серветку або звичайний шматок марлі на очну западину та звернутися до фахівців.

Якщо сталося випадання очного яблука, потрібно чисту бавовняну або марлеву серветку рясно змочити фурациліном, фізіологічним розчином або кип’яченою водою та обережно прикласти до хворого ока. Слід постійно стежити, щоб пов’язка не висихала. В іншому випадку наступають незворотні некротичні ураження кон’юнктиви та рогівки. Своєчасне оперативне втручання дозволяє зберегти повноцінно функціональне око в 90% випадків.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть ознаки небезпечних територій.
2. Який алгоритм дій у випадку виявлення вибухонебезпечних предметів?
3. Назвіть послідовність дій якщо опинились на мінному полі.
4. Що робити, якщо стали свідком інциденту на мінному полі?
5. Коли виникають мінно-вибухові травми?
6. Які є фактори ураження під час мінно-вибухових травм?
7. Які є періоди клінічного перебігу мінно-вибухових уражень?
8. Як зупинити кровотечі на кінцівках?
9. Назвіть техніку накладання артеріального гумового джгута Есмарха.
10. Яка перша долікарська допомога при кровотечі на тулубі?
11. Яка перша долікарська допомога при кровотечі голови та шиї?

ПРАКТИЧНІ (ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ) ЗАВДАННЯ:

1. Ви входите до складу служби охорони праці закладу освіти (організації). Складіть орієнтовний текст плану-пам'ятки з пожежної безпеки для учнів (працівників).
2. Ви керівник закладу освіти (установи). Поясніть обов'язки психологу/соціальному педагогу (заступнику керівника) щодо організації роботи з охорони праці у даному закладі (організації).
3. Ви член служби охорони праці закладу освіти (установи). Складіть орієнтовний план евакуації учнів (працівників) у разі виникнення пожежі.
4. Під час екскурсії учениця отримала обмороження кистей рук. Опишіть дії керівника групи та керівника закладу освіти, в якому навчається потерпіла.
5. Опишіть дії керівника у ситуації, коли стався нещасний випадок. За яких умов необхідне проведення спеціального розслідування нещасного випадку?
6. Ви член служби охорони праці закладу освіти (установи). Складіть раціональний режим роботи учня (працівника).
7. Ви керівник закладу освіти (установи). Опишіть власні обов'язки з організації роботи з охорони праці.
8. Ви член служби охорони праці закладу освіти (установи). Складіть раціональний режим роботи учня (працівника).
9. Ви керівник закладу освіти (установи). Опишіть власні обов'язки з організації роботи з охорони праці.
10. Проаналізуйте права та обов'язки осіб, які гарантовані конвенцією МОП (на прикладі однієї з конвенцій, ратифікованих Україною).

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Наказ МОН України "Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти" № 1669 від 26.12.2017.
2. Постанова КМУ "Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві" від 30.11.2011 р. № 1232.
3. Наказ МОН України "Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесув навчальних закладах" від 31.08.2001 р. № 616.
4. Охорона праці в галузі освіти: Навчальний посібник / Л.А. Катренко, І.П. Пістун // 2-ге вид. доп. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. 304 с.
5. Управління охороною праці: Навч. посібник. / Ткачук К.Н., Мольчак Я.О., Каштанов С.Ф., Полукаров О.І., Ткачук К.К., Полукаров Ю.О., Стасюк В.М. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 288 с.

11. Охорона праці в галузі освіти. Навчально-методичний посібник / Гаркушевський В.С., Іванчук А.В., Матвійчук А.Я. та ін. Вінниця: 2013. 147 с.
12. Охорона праці в галузі освіти: Навчально-методичний посібник / В.І. Кошель, Г.П. Сав'юк, Б.С. Дзундза. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 154 с.
13. Охорона праці в галузі освіти: навч.-метод. посіб. / Т.Ю. Єрічева, Н.А. Харченко – Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2017. 93 с.
14. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі / Схвалена Указом Президента України від 25 травня 2020 року №195/2020. [Електронний ресурс] URL: https://cutt.ly/VUhvtHP
15. План заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2022 рік / розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1770-р [Електронний ресурс] URL: https://cutt.ly/NC5ey4g
16. Охорона праці в галузі : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої пед. освіти всіх спец. за освітнім ступенем «магістр» / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. О. В. Нагайчук. Умань : Візаві, 2023. 207 с.

СПИСОК ДОДАТКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Нагайчук О.В. Як створити психологічно безпечне середовище для школярів під час надзвичайних ситуацій. *Стратегічні орієнтири розвитку науки, освіти, технологій і суспільства:* збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Біла Церква, 5 листопада 2022 р.): у 2 ч. Біла Церква: ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. С. 19-20.
2. Нагайчук О.В. Організація охорони праці в закладах освіти. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції *«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»* : Зб. наук. праць. Переяслав. 2020. Вип. 63. С. 532-536.
3. Нагайчук О.В. Організація і ведення роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах середньої освіти. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика :* збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці (Полтава, 28–29 квітня 2021 р.) / упоряд. і ред.: В.П. Титаренко, А.М. Хлопов. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2021. С. 144-150.
4. Нагайчук О.В. Значення дисципліни «Безпека життєдіяльності» у професійній підготовці майбутніх педагогів в умовах воєнного стану. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції *«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»:* Зб. наук. праць. Переяслав, 2022. Вип. 87. С.228-230.
5. Нагайчук О.В. Формування компетентності з охорони праці та безпеки життєдіяльності у майбутніх учителів. *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика:* матеріали XVII Міжнародної науково-методичної конференції, 18-19 квітня 2019 року. Рівне: НУВГП, 2019. С. 14-16.
6. Термінологічний словник-довідник з охорони праці та безпеки життєдіяльності: для студентів всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Нагайчук О. В. Умань : Візаві, 2020. 124 с.
7. Ткачук К.Н., Калда Г.С., Каштанов С.Ф., Полукаров О.І. та ін. Психологія праці та її безпеки: Навчальний посібник. Хмельницький: 2011. 135 с.
8. Практикум з курсу «Охорона праці в галузі» для магістрів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. В. Нагайчук. Умань : Візаві, 2022. 70 с.

ОСНОВНІ ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ:

1. Закон України «Про охорону праці».
2. Кодекс законів про працю України.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».
4. Закон України «Про пожежну безпеку».
5. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку».
6. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».
7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 р.№ 1112 «Деякі питання розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві».
9. НПАОП 0.00-4.03-04 «Положення про Державний реєстр нормативно-правових актів з питань охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 08.06.2004 р. № 151.
10. НПАОП 0.00-4.09-07 «Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства». Наказ Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 55.
11. НПАОП 0.00-4.11-07 «Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці». Наказ Держгірпромнагляду від 21.03.2007 р. № 56.
12. НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 26.01.2005 р. № 15.
13. НПАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9.
14. НПАОП 0.00-4.21-04 «Типове положення про службу охорони праці». Наказ Держнаглядохоронпраці від 15.11.2004 р. № 255.
15. НПАОП 0.00-4.33-99 «Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій. Наказ Держнаглядохоронпраці від 17.06.1999 р. № 112.
16. Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці. Затверджено Головою Держгірпромнагляду 07.02.2008 р.

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Навчально-методичний посібник

Укладач О. В. Нагайчук

Підписано до друку 24.12.2023 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 10,8
Тираж 50 прим. Замовлення № 151

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Садова, 2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavisadova@gmail.com